

ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุ
ในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี

THE FACTORS RELATED TO BEHAVIOR OF PREPARATION FOR DEATH OF THE
ELDERLY IN 24 HOURS MEDITATION ASSEMBLY ,
PRACHINBURI PROVINCE.

พระชาย อภินนุโท (ปริสัณญุตานนท์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุ
ในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี

พระชาย อภินนุโท (ปริสฺสณฺณุตานนฺท์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Factors Related to Behavior of Preparation for Death of the Elderly
in 24 Hours Meditation Assembly ,
Prachinburi Province.

Phra Chai Adhinando (Parisanyutanon)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Psychology)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย เรื่อง
“ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัด
ปราจีนบุรี” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธ
จิตวิทยา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

(ผศ.ดร.สาระ มุขดี)

ประธานกรรมการ

(ผศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีเครือดง)

กรรมการ

(ดร.วิชชุดา ฐิติโชติรัตน)

กรรมการ

(พระครูพิพิธปริยัติกิจ,ดร.)

กรรมการ

(ดร.พุทธชาติ แผนสมบุญ)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระครูพิพิธปริยัติกิจ,ดร.

ประธานกรรมการ

ดร.พุทธชาติ แผนสมบุญ

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระชาย อภินันโท)

- ชื่อวิทยานิพนธ์ : ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี
- ผู้วิจัย : พระชาย อภินนโท (ปริสฺสณฺณุตานนฺท์)
- ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พุทธจิตวิทยา)
- คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ :
- : พระครูพิพิธปริยัติกิจ, ดร., ป.ธ. ๓, พธ.บ. (พุทธจิตวิทยา),
วท.ม. (จิตวิทยาการให้คำปรึกษา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
 - : ดร. พุทธชาติ แผนสมบุญ, วท.บ. (ชีววิทยา),
วท.ม. (เทคโนโลยีชีวภาพ), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
- วันที่สำเร็จการศึกษา : ๑๓ ธันวาคม ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี” โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยคือ ๑) เพื่อศึกษาระดับของพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี ๒) เพื่อเปรียบเทียบระดับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. ปราจีนบุรี ที่มีปัจจัยส่วนบุคคลแตกต่างกันไป ๓) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่เกี่ยวกับการเตรียมก่อนตายกับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี กลุ่มตัวอย่างเป็นผู้สูงอายุ จำนวน ๑๑๐ คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือแบบสอบถามที่ ประกอบด้วยข้อมูลส่วนบุคคล ความคิดเห็นต่อปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเตรียมตัวก่อนตาย และพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุ สถิติที่ใช้ได้แก่ ค่าความถี่ ร้อยละ คะแนนเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน T- test F-test (One-Way ANOVA) ทดสอบรายคู่ด้วยวิธี LSD (Least Significant Difference) และค่าสหสัมพันธ์เพียร์สัน (Pearson's correlation coefficient) โดยกำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๕

ผลการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุที่มาร่วมกิจกรรมในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี มีระดับของพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีอยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = ๓.๙๐$)

การเปรียบเทียบผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีเพศ, สถานภาพสมรส, รายได้ต่อเดือนแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายไม่แตกต่างกัน ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ ๐.๐๕ ส่วนผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีอายุ,

ระดับการศึกษา,ประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น.จังหวัดปราจีนบุรี แตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ ๐.๐๕

ปัจจัยเกี่ยวกับการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีโดยรวม ทิศทางเดียวกันในระดับปานกลาง ($r = ๐.๓๒$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า การสนับสนุนทางสังคม ความเชื่อทางศาสนา เกี่ยวกับความตาย และการรับรู้ภาวะสุขภาพ กับพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมมีความสัมพันธ์ทิศทางเดียวกัน $r = ๐.๕๔$, ๐.๔๕ และ ๐.๒๓ ตามลำดับ ส่วนความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตาย กับพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม มีความสัมพันธ์ในทิศทางตรงกันข้าม $r = -๐.๒๐$ ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ ๐.๐๕

สรุปจากผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าระดับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุมีความสัมพันธ์กับการสนับสนุนทางสังคม, ความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตาย และการรับรู้ภาวะสุขภาพ อันเป็นแนวโน้มที่ดีที่ผู้สูงอายุที่ได้มาร่วมกิจกรรมปฏิบัติธรรมมีพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายไปในทางบวก ดังนั้นบุคคลในครอบครัวของผู้สูงอายุจึงควรให้การสนับสนุนปัจจัยการเตรียมตัวก่อนตายทั้งสามด้านให้มากยิ่งขึ้น รวมทั้งการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีกำลังใจเพื่อช่วยลดความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตายให้ลดน้อยลงโดยการหากิจกรรมที่ผ่อนคลายได้ทำร่วมกัน การให้ลูกหลานญาติเพื่อนรุ่นเดียวกันของผู้สูงอายุได้มาพูดคุย,มาสวมกอด,การได้จับมือบีบนิ้วของผู้สูงอายุอย่างสม่ำเสมอ จะเป็นการเพิ่มความเชื่อมั่นให้ผู้สูงอายุที่ท่านไม่ได้อยู่อย่างโดดเดี่ยว.

Thesis Title : Factors related to behavior of preparation for death of the elderly in 24 hours meditation assembly, Prachinburi province.

Researcher : Phra Chai Adhinando (Parisanyutanon)

Degree : Master of Arts (Buddhist Psychology)

Thesis Supervisor Committee

: Phrakhu Pipithpariyattikit, Dr., Pali III, B.A. (Buddhist Psychology), M.A. (Counseling Psychology), Ph.D. (Buddhist Studies)

: Dr. Phutthachat Phaensomboon, B.S. (Biology), M.S. (Biotechnology), Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : December 13, 2018

Abstract

This research had three objectives: 1) to study level of behavior of preparation for death of the elderly in 24 hours meditation assembly, Prachinburi province, 2) to compare level of behavior of preparation for death of the elderly in 24 hours meditation assembly, Prachinburi province with different personal factors. 3) to study correlation between relevant factors and level of behavior of preparation for death of the elderly in 24 hours meditation assembly, Prachinburi province.

110 elderlies in 24 hours meditation assembly, Prachinburi province were randomized by purposive random sampling method to be samples of this research. Tool of this research is questionnaire with three parts namely: personal information, factors relevant to behavior of preparation for death, and behavior of preparation for death. Statistics namely: frequency, percentage, mean, standard deviation, t- test, one-way Anova, and Pearson's correlation coefficient were used to analyze data and hypothesis were tested at statistical significant level at .05.

This research found that :- The level of behavior of preparation for death in the elderly are in moderate level ($\bar{X} = 3.90$).

The elderly with difference of gender, marital Status, monthly Income have not different level of behavior of preparation for death at significant level .05.

The elderly with difference of ages, educational level, and experience of participating activities have different level of behavior of preparation for death at significant level .05.

Totally, factors relevant to behavior of preparation for death have positive correlation to behavior of preparation for death in moderate level ($r=.32$) at significant level .05.

On specific aspects, it show that social support, religious belief about death, and personal health perception have positive correlation ($r=.54$, $.45$ and $.23$) to behavior of preparation for death at moderate level at significant level .05, But anxiety about death have negative correlation to behavior of preparation for death at moderate ($r=.20$) level at significant level .05.

In conclusion, this research suggested that behavior of preparation for death have positive relation to social support, religious belief about death, personal health perception. This is good trend for the elderly who were participated meditation practice that why other family members should promote three conditions as presented previously in the elderly including help them decrease anxiety about death by doing activities, talking, hugging them, and giving them massage to confident them and don't them feel lonely.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงได้ เพราะได้รับความเมตตาสนับสนุนจากคณาจารย์บุคลากร ทุก ๆ ฝ่าย ที่สำคัญอย่างยิ่งผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ,ขอเจริญพรขอบคุณต่อเจ้าของเนื้อหา บทความทางวิชาการ ที่ผู้วิจัยนำมาอ้างอิงไว้ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ตามที่ปรากฏรายนามใน บรรณานุกรมท้ายเล่ม และในโอกาสนี้ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ พระครูพิพิธปริยัติกิจ, ดร., ที่ให้ เกียรติเป็นประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ขอเจริญพรขอบคุณ ดร. พุทธชาติ แผนสมบุญ, ให้เกียรติ เป็นกรรมการที่ปรึกษา ให้คำแนะนำติชมแก้ไขในการทำวิทยานิพนธ์ ขอกราบขอบพระคุณ พระมหา เพื่อน กิตติโสภณ, ผศ.ดร.,รองคณบดีคณะมนุษยศาสตร์,พระภิกษุพงษ์ ญาณธโร, ผศ.ดร, ขอเจริญพร ขอบคุณ รศ.ดร. เมธาวี อุดมธรรมมานุภาพ, ผศ.ดร. สาระ มุขดี, อาจารย์ ดร. วิชชุดา จิตติโชติรัตนนา ที่ ให้เกียรติเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือและให้ข้อเสนอแนะ

ขอกราบขอบพระคุณ พระอาจารย์ศุภโชค สุภคโค ประธานสงฆ์ชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. ศูนย์การศึกษาเขาแก้วเสด็จ จ.ปราจีนบุรี ที่เอื้อเฟื้อพื้นที่เก็บข้อมูลและสนับสนุนให้ผู้วิจัยได้เข้ามา ศึกษาในหลักสูตรนี้ ขอกราบขอบพระคุณ พระครูศรีอุดมธารคณารักษ์ เจ้าคณะอำเภอวังสมบูรณ์ เจ้า สำนักปฏิบัติธรรมแห่งที่ ๑๑ จ.สระแก้ว ที่เอื้อเฟื้อพื้นที่ในการทดสอบเครื่องมือ (Try out) ขอเจริญ พรขอบคุณ ผศ.ดร.ประยูร สุยะใจ, ผอ.โครงการปริญญาโทพุทธจิตวิทยาที่ได้ให้คำแนะนำสนับสนุน และให้กำลังใจตลอดมา ขอกราบขอบพระคุณ พระมหาสมศักดิ์ อติเมโธ ที่ช่วยตรวจสอบแบบฟอร์ม เพื่อความถูกต้องตามระเบียบ,ขอเจริญพรขอบคุณคณาจารย์ทุกท่านรวมทั้ง ดร.อรทัย มูลคำ, อาจารย์เชิดชัย พลศรี ที่ได้ให้คำแนะนำในการทำวิทยานิพนธ์,ขอขอบคุณเพื่อนนิสิตร่วมรุ่นทั้ง บรรพชิตคฤหัสถ์,คุณธีระรัช รัตนกมลพร รวมทั้งสาธุชนทุกท่านที่มีส่วนสนับสนุนปัจจัยสี่ ขอขอบคุณ ครอบครัว “ปรีสัญญตานนท์” ที่ได้ให้ความเอื้อเฟื้อช่วยเหลืออำนวยความสะดวกและให้ กำลังใจ จนวิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จตามวัตถุประสงค์

ด้วยคุณงามความดีและคุณประโยชน์ที่เกิดขึ้นแล้วและจะบังเกิดขึ้นอีกในกาลข้างหน้า ขององค์ความรู้นี้ ขอนอบน้อมมอบแด่ พ่อภู แม่เฮียง หนูน้อย บุพการีผู้ให้กำเนิด ครูอุปัชฌาย์ อาจารย์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน รวมถึงผู้มีส่วนสนับสนุน ที่ได้เมตตาแนะนำสั่งสอน ปลุกฝังสัมมาทิฐิ ให้ผู้ทำวิจัยมี ความซื่อสัตย์ ความนอบน้อม ขยันหมั่นเพียร และอดทน

ในท้ายสุดนี้ขอกราบอารธนาคุณพระศรีรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายได้โปรดอำนวยการ แด่ท่านผู้มีอุปการคุณทุก ๆ ท่าน ให้มีสุขภาพทั้งกายและใจที่เข้มแข็ง มีดวงปัญญาอันสว่างไสวให้ เข้าถึงความมีสติ สงบนิ่งของดวงธรรมภายในของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้โดยง่ายทุก ๆ ท่านเทอญ.

พระชาย อภินนโท (ปรีสัญญตานนท์)

๑๓ ธันวาคม ๒๕๖๑

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงได้ เพราะได้รับความเมตตาสนับสนุนจากคณาจารย์บุคคลากร
ทุกๆฝ่าย ที่สำคัญอย่างยิ่งผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ,ขอเจริญพรขอบคุณต่อท่านเจ้าของข้อความ
เนื้อหาบทความทางวิชาการ ที่ผู้วิจัยนำมาอ้างอิงไว้ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ตามที่ปรากฏรายนามใน
บรรณานุกรมท้ายเล่ม และในโอกาสนี้ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ พระครูพิพิธปริยัติกิจ, ดร., ที่ให้
เกียรติเป็นประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ขอเจริญพรขอบคุณ ดร. พุทธชาติ แผนสมบุญ, ให้เกียรติ
เป็นกรรมการที่ปรึกษา กรุณาให้คำแนะนำติชมแก้ไขในการทำวิทยานิพนธ์ ขอกราบขอบพระคุณ
พระมหาเพื่อน กิตติโสภโณ, ผศ.ดร.,รองคณบดีคณะมนุษยศาสตร์,พระธีระพงษ์ ญาณธโร, ผศ.ดร, ขอ
เจริญพรขอบคุณ รศ.ดร. เมธาวิ อุดมธรรมานุภาพ, ผศ.ดร. สาระ มุขดี, อาจารย์ ดร. วิชชุดา จิตฺติโชติ
รัตนา ที่ให้เกียรติเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือและให้คำแนะนำ

ขอกราบขอบพระคุณ พระอาจารย์ศุภโชค สุภคโค ประธานสงฆ์ชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น.
ศูนย์การศึกษาเขาแก้วเสด็จ จ.ปราจีนบุรี ที่เอื้อเฟื้อพื้นที่เก็บข้อมูลรวมทั้งสนับสนุนให้ผู้วิจัยได้เข้ามา
ศึกษาในหลักสูตรนี้ ขอกราบขอบพระคุณ พระครูศรีอุดมธารคณารักษ์ เจ้าคณะอำเภอวังสมบูรณ์ เจ้า
สำนักปฏิบัติธรรมแห่งที่ ๑๑ จ.สระแก้ว ที่เอื้อเฟื้อพื้นที่ในการทดสอบเครื่องมือ (Try out) ขอเจริญ
พรขอบคุณ ผศ.ดร.ประยูร สุยะใจ, ผอ.โครงการปริญญาโทพุทธจิตวิทยาที่ได้ให้คำแนะนำสนับสนุน
และให้กำลังใจตลอดมา ขอกราบขอบพระคุณ พระมหาสมศักดิ์ อดิเมโธ ที่ช่วยตรวจสอบวิทยานิพนธ์
และงานธุรการ เพื่อให้ผู้วิจัยปฏิบัติได้ถูกต้องตามรูปแบบ,ขอเจริญพรขอบคุณ คณะคณาจารย์ทุก
ท่านรวมทั้ง ดร.อรทัย มูลคำ, อาจารย์เชิดชัย พลศรี ได้กรุณาให้ความรู้ความเข้าใจคำแนะนำในการ
ทำวิทยานิพนธ์,ขอขอบคุณเพื่อนนิสิตร่วมรุ่นทั้งบรรพชิตคฤหัสถ์และญาติโยมที่มีส่วนสนับสนุน
ตลอดจนครอบครัว “ปรีสัญญตานนท์” ที่ได้มีความเอื้อเฟื้อให้การช่วยเหลืออำนวยความสะดวก จน
ทำให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ทุกประการ

ด้วยคุณงามความดีและคุณประโยชน์ที่เกิดขึ้นแล้วและจะบังเกิดขึ้นอีกในกาลข้างหน้า
ของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ขอนอบน้อมมอบแด่ พ่อภู แม่เฮียง หนูน้อย บุพการีผู้ให้กำเนิด ครูอุปฌาย์
อาจารย์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน รวมถึงผู้มีส่วนในการสนับสนุน ที่ได้เมตตาแนะนำสั่งสอน ปลุกฝัง
สัมมาทิฐิ ให้ผู้ทำวิจัยมี ความซื่อสัตย์ ความนอบน้อม ขยันหมั่นเพียร มีความอดทน

ในท้ายที่สุดนี้ขอกราบอารธนาคุณพระศรีรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายได้โปรดอำนวยการ
พรแต่ท่านผู้มีอุปการคุณทุก ๆ ท่าน ให้มีสุขภาพทั้งกายและใจที่เข้มแข็ง มีดวงปัญญาอันสว่างไสวให้
ได้เข้าถึงความมีสติ สงบนิ่งของดวงธรรมภายในของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้โดยง่ายทุก ๆ ท่านเทอญ.

พระชาย อภินนโท (ปรีสัญญตานนท์)

๑๓ ธันวาคม ๒๕๖๑

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงได้ เพราะได้รับความเมตตาสนับสนุนจากคณาจารย์บุคลากร ทุก ๆ ฝ่าย ที่สำคัญอย่างยิ่งผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ,ขอเจริญพรขอบคุณต่อเจ้าของเนื้อหา บทความทางวิชาการ ที่ผู้วิจัยนำมาอ้างอิงไว้ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ตามที่ปรากฏรายนามใน บรรณานุกรมท้ายเล่ม และในโอกาสนี้ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ พระครูพิพิธปริยัติกิจ, ดร., ที่ให้ เกียรติเป็นประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ขอเจริญพรขอบคุณ ดร. พุทธชาติ แผนสมบุญ, ให้เกียรติ เป็นกรรมการที่ปรึกษา ให้คำแนะนำติชมแก้ไขในการทำวิทยานิพนธ์ ขอกราบขอบพระคุณ พระมหา เพื่อน กิตติโสภณ, ผศ.ดร.,รองคณบดีคณะมนุษยศาสตร์,พระภิกษุพงษ์ ญาณธโร, ผศ.ดร, ขอเจริญพร ขอบคุณ รศ.ดร. เมธาวิ อุดมธรรมมานุภาพ, ผศ.ดร. สาระ มุขดี, อาจารย์ ดร. วิชชุดา จิตติโชติรัตนนา ที่ ให้เกียรติเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือและให้ข้อเสนอแนะ

ขอกราบขอบพระคุณ พระอาจารย์ศุภโชค สุภคโค ประธานสงฆ์ชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. ศูนย์การศึกษาเขาแก้วเสด็จ จ.ปราจีนบุรี ที่เอื้อเฟื้อพื้นที่เก็บข้อมูลและสนับสนุนให้ผู้วิจัยได้เข้ามา ศึกษาในหลักสูตรนี้ ขอกราบขอบพระคุณ พระครูศรีอุดมธารคณารักษ์ เจ้าคณะอำเภอวังสมบูรณ์ จังหวัดสระแก้ว ที่เอื้อเฟื้อพื้นที่ในการทดสอบเครื่องมือ (Try out) ขอเจริญพรขอบคุณ ผศ.ดร.ประยูร สุขะใจ, ผอ.โครงการปริญญาโทพุทธจิตวิทยาที่ได้ให้คำแนะนำสนับสนุนและให้กำลังใจตลอดมา ขอ กราบขอบพระคุณ พระมหาสมศักดิ์ อติเมโธ ที่ช่วยตรวจสอบแบบฟอร์มเพื่อความถูกต้องตาม ระเบียบ,ขอเจริญพรขอบคุณคณาจารย์ทุกท่านรวมทั้ง ดร.อรทัย มูลคำ, อาจารย์เชิดชัย พลศรี ที่ ได้ให้คำแนะนำในการทำวิทยานิพนธ์,ขอขอบคุณและอนุโมทนาบุญต่อเพื่อนนิสิตร่วมรุ่นทั้งบรรพชิต คฤหัสถ์,คุณธีระชัย รัตนกมลพร,อาจารย์เด่นดวง วัดละเียด,คุณประภัสสร เปล่งปลั่ง รวมทั้งสาธุชน ทุกๆท่านที่ได้ให้การสนับสนุนปัจจัยสี่ ขอขอบคุณครอบครัว “ปรีสัญญตานนท์” ที่ได้ให้ความเอื้อเฟื้อ ช่วยเหลืออำนวยความสะดวกและให้กำลังใจ จนวิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จตามวัตถุประสงค์

ด้วยคุณงามความดีและคุณประโยชน์ที่เกิดขึ้นแล้วและจะบังเกิดขึ้นอีกในกาลข้างหน้า ขององค์ความรู้นี้ ขอนอบน้อมมอบแด่ พ่อภู แม่เฮี้ยง หนูน้อย บุพการีผู้ให้กำเนิด ครูอุปัชฌาย์ อาจารย์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน รวมถึงผู้มีส่วนสนับสนุน ที่ได้เมตตาแนะนำสั่งสอน ปลุกฝังสัมมาทิฐิ ให้ผู้ทำวิจัยมี ความซื่อสัตย์ ความนอบน้อม ขยันหมั่นเพียร และอดทน

ในท้ายสุดนี้ขอกราบอารธนาคุณพระศรีรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายได้โปรดอำนวยการ แด่ท่านผู้มีอุปการคุณทุก ๆ ท่าน ให้มีสุขภาพทั้งกายและใจที่เข้มแข็ง มีดวงปัญญาอันสว่างไสวให้ เข้าถึงความมีสติ สงบนิ่งของดวงธรรมภายในของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้โดยง่ายทุก ๆ ท่านเทอญ.

พระชาย อภินันโท (ปรีสัญญตานนท์)

๑๓ ธันวาคม ๒๕๖๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ณ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฐ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๖
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๖
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๖
๑.๕ สมมุติฐานของการวิจัย	๗
๑.๖ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๘
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๑๐
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความตาย	๑๒
๒.๑.๑ ความหมายของความตาย	๑๒
๒.๑.๒ แนวคิดเกี่ยวกับความตายทางจิตวิทยา	๒๒
๒.๑.๓ ประเภทและปัจจัยของความตาย	๒๔
๒.๑.๔ กระบวนการตายในพระพุทธศาสนา	๒๕
๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุ	๓๓
๒.๒.๑ แนวคิดการเตรียมตัวก่อนตายในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	๓๓
๒.๒.๒ รูปแบบหรือพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย	๔๒
๒.๒.๓ ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตาย	๔๕

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
๒.๒.๔ วิธีการเตรียมตัวก่อนตาย	๔๗
๒.๓ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้สูงอายุ	๔๘
๒.๓.๑ ปญญาผู้สูงอายุไทย	๔๘
๒.๓.๒ ความหมายของผู้สูงอายุ	๕๐
๒.๓.๓ ความสำคัญของผู้สูงอายุ	๕๑
๒.๓.๔ ประเภทของผู้สูงอายุ	๕๒
๒.๓.๕ พัฒนาการในวัยผู้สูงอายุ	๕๒
๒.๓.๖ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความพึงพอใจในชีวิตของผู้สูงอายุ	๕๓
๒.๔ แนวคิดและทฤษฎีทางจิตวิทยาที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ	๕๔
๒.๔.๑ ทฤษฎีความต้องการของมาสโลว์ (Maslows)	๕๔
๒.๔.๒ ทฤษฎีของอีริกสัน (Erikson's Epigenetic Theory)	๕๕
๒.๔.๓ ทฤษฎีของเพค (Peck's Theory)	๕๖
๒.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕๗
๒.๖ บริบทของชมรมปฏิบัติธรรม 24 น. จังหวัดปราจีนบุรี	๖๕
๒.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๖๖
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย	
๓.๑ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	๗๐
๓.๒ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๗๐
๓.๓ การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือการวิจัย	๗๒
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล	๗๓
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้	๗๔
บทที่ ๔ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	
๔.๑ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไป	๗๖
๔.๒ ผลการวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์การวิจัย	๗๙

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๒๑
๕.๒ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์	๑๒๒
๕.๓ อภิปรายผลการวิจัย	๑๒๖
๕.๔ ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย	๑๓๐
บรรณานุกรม	
ภาคผนวก	
ก รายนามผู้ทรงคุณวุฒิ	๑๓๙
ข หนังสือราชการที่เกี่ยวข้อง	๑๔๑
ค แบบสอบถามที่ใช้ในการวิจัย	๑๔๙
ง ค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC)	๑๕๖
จ ค่าความเชื่อมั่น	๑๖๐
ประวัติผู้วิจัย	๑๖๕

สารบัญตาราง

เรื่อง	หน้า
ตารางที่ ๒.๑	กรอบแนวคิดในการวิจัย ๖๙
ตารางที่ ๔.๑	แสดงค่าจำนวนและค่าร้อยละ ข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคล ๗๖
ตารางที่ ๔.๒	แสดงผลการวิเคราะห์ระดับปัจจัยการเตรียมตัวก่อนตายจำแนกเป็นรายข้อ ๗๙
ตารางที่ ๔.๓	แสดงระดับพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายจำแนกเป็นรายข้อ ๘๑
ตารางที่ ๔.๔	แสดงค่าเปรียบเทียบความแตกต่างของพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย จำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านเพศ ๘๕
ตารางที่ ๔.๕	แสดงค่าเปรียบเทียบความแตกต่างของพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย จำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านอายุ ๘๖
ตารางที่ ๔.๖	แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของผู้สูงอายุ ในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. ปราจีนบุรี เกี่ยวกับพฤติกรรมในการเตรียมตัว ก่อนตายโดยรวม จำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านอายุ เป็นรายคู่ ๘๗
ตารางที่ ๔.๗	แสดงค่าเปรียบเทียบความแตกต่างของพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย จำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านสถานภาพ ๘๘
ตารางที่ ๔.๘	แสดงค่าเปรียบเทียบความแตกต่างของพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย จำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านการศึกษา ๙๐
ตารางที่ ๔.๙	แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัว ก่อนตายด้านกาย จำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านการศึกษา เป็น รายคู่ ๙๑
ตารางที่ ๔.๑๐	แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัว ก่อนตายด้านจิตใจ จำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านระดับการศึกษา เป็นรายคู่ ๙๒
ตารางที่ ๔.๑๑	แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัว ก่อนตายโดยรวม จำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านระดับการศึกษา เป็นรายคู่ ๙๓
ตารางที่ ๔.๑๒	แสดงค่าเปรียบเทียบความแตกต่างของมีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อน ตายจำแนก ตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านรายได้ต่อเดือน ๙๔

สารบัญตาราง (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
ตารางที่ ๔.๑๓ แสดงค่าเปรียบเทียบความแตกต่างของพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย จำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ. ชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น	๙๕
ตารางที่ ๔.๑๔ แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัว ก่อนตายด้านกาย จำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านประสบการณ์ใน การร่วมกิจกรรม ณ.ชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. เป็นรายคู่.	๙๗
ตารางที่ ๔.๑๕ แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัว ก่อนตายด้านจิตใจ จำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านประสบการณ์ใน การร่วมกิจกรรม ณ.ชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. เป็นรายคู่	๙๘
ตารางที่ ๔.๑๖ แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัว ก่อนตายด้านจิตวิญญาณ จำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้าน ประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ.ชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. เป็นรายคู่.....	๙๙
ตารางที่ ๔.๑๗ แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัว ก่อนตายด้านสังคม จำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านประสบการณ์ใน การร่วมกิจกรรม ณ.ชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. เป็นรายคู่	๑๐๐
ตารางที่ ๔.๑๘ แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัว ก่อนตายโดยรวม จำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านประสบการณ์ใน การร่วมกิจกรรม ณ.ชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. เป็นรายคู่	๑๐๑
ตารางที่ ๔.๑๙ แสดงค่าเปรียบเทียบความแตกต่างของพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย จำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านการรับรู้ภาวะสุขภาพ	๑๐๒
ตารางที่ ๔.๒๐ แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัว ก่อนตายด้านจิตใจ จำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านการรับรู้ภาวะ สุขภาพ เป็นรายคู่	๑๐๓
ตารางที่ ๔.๒๑ แสดงค่าเปรียบเทียบความแตกต่างพฤติกรรมเตรียมตัวตายจำแนกตาม ข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตาย	๑๐๔
ตารางที่ ๔.๒๒ แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัว ก่อนตายด้านจิตใจจำแนกตามข้อมูล ปัจจัยส่วนบุคคลด้านความวิตกกังวล เกี่ยวกับความตายเป็นรายคู่	๑๐๖

สารบัญตาราง (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
ตารางที่ ๔.๒๓ แสดงค่าเปรียบเทียบความแตกต่างของพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย จำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความ ตาย	๑๐๗
ตารางที่ ๔.๒๔ แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัว ก่อนตายด้านจิตใจจำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านความเชื่อทาง ศาสนาเกี่ยวกับความตายเป็นรายคู่	๑๐๘
ตารางที่ ๔.๒๕ แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัว ก่อนตายด้านจิตวิญญาณจำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านความเชื่อ ทางศาสนาเกี่ยวกับความตายเป็นรายคู่	๑๐๙
ตารางที่ ๔.๒๖ แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัว ก่อนตายด้านสังคม จำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านความเชื่อทาง ศาสนาเกี่ยวกับความตายเป็นรายคู่	๑๑๐
ตารางที่ ๔.๒๗ แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัว ก่อนตายโดยรวม จำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านความเชื่อทาง ศาสนาเกี่ยวกับความตายเป็นรายคู่	๑๑๐
ตารางที่ ๔.๒๘ แสดงค่าเปรียบเทียบความแตกต่างของพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย จำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านการสนับสนุนทางสังคม	๑๑๒
ตารางที่ ๔.๒๙ แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัว ก่อนตายด้านกายจำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านการสนับสนุนทาง สังคม เป็นรายคู่	๑๑๓
ตารางที่ ๔.๓๐ แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัว ก่อนตายด้านจิตใจจำแนกตามข้อมูล ปัจจัยส่วนบุคคลด้านการสนับสนุนทาง สังคม เป็นรายคู่	๑๑๔
ตารางที่ ๔.๓๑ แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียม ตัวก่อนตายด้านจิตวิญญาณจำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านการ สนับสนุนทางสังคม เป็นรายคู่	๑๑๕

สารบัญตาราง (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
ตารางที่ ๔.๓๒ แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านสังคมจำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านการสนับสนุนทางสังคม เป็นรายคู่	๑๑๕
ตารางที่ ๔.๓๓ แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมจำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านการสนับสนุนทางสังคม เป็นรายคู่	๑๑๖
ตารางที่ ๔.๓๔ แสดงสรุปสมมติฐานที่ ๑ ผู้สูงอายุที่มีเพศต่างกันมีพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน	๑๑๗
ตารางที่ ๔.๓๕ แสดงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเตรียมตัวก่อนตายกับพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม	๑๑๘
ตารางที่ ๔.๓๖ แสดงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคลตัวแปรต้นกับพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม	๑๒๐

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พิมพ์ที่โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๙ โดยได้กล่าวถึงแหล่งที่มา/เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น ส.ส.๑๕/๑๖๕/๕๑ หมายถึง สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่มที่ ๑๕ ข้อที่ ๑๖๕ หน้า ๕๑

พระวินัยปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๑	วิ.มหา. (ไทย)	= วินัยปิฎก มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
๑	วิสุทธิ. (ไทย)	= วิสุทธิมรรคปกรณ์	(ภาษาไทย)
๓	วิ.ภิกขุณี(ไทย)	= วินัยปิฎก ภิกขุณีวิภังค์	(ภาษาไทย)
๔	วิ.ม. (ไทย)	= วินัยปิฎก มหาวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๙	ที.สี. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
๑๐	ที.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๑๒	ม.มฺ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์	(ภาษาไทย)
๑๓	ม.มฺ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสก์	(ภาษาไทย)
๑๔	ม.อ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสก์	(ภาษาไทย)
๑๕	ส.ส. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
๑๖	ส.นิ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
๑๗	ส.ข. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค	(ภาษาไทย)
๒๒	อง.ฉก.ก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ฉกกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๕	ขุ.ธ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาไทย)
๒๖	ขุ.วิ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย วิมานวัตถุ	(ภาษาไทย)
๓๒	ขุ.อป. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๓๕	อภ.วิ. (ไทย) =	อภิธรรมปิฎก วิภังค์	(ภาษาไทย)
๓๗	อภ.ก. (ไทย) =	อภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๔	วิ. อ. (ไทย) =	วินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา ปาราชิกกัณฑ์ -สังฆาทิเสสชาติ มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๑	ที.สี.อ. (ไทย) =	ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี สีลขันธวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
๑	ส.นิ.อ. (ไทย) =	สังยุตตนิกาย สारัตถปกาสินี นันทนวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
๑	อง.ติก.อ. (ไทย) =	อังคุตตรนิกาย มโนรปุรณิ ติกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
๓	อง.ฉก.อ. (ไทย) =	อังคุตตรนิกาย มโนรปุรณิ ฉกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
๕	ขุ.ม.อ. (ไทย) =	ขุททกนิกาย สัทธัมมปัชโชติกามหานิเทศอรรถกถา	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เกิด แก่ เจ็บ ตาย แม้แต่ชีวิตหลังความตายล้วนเป็นความทุกข์ของมนุษย์ เป็นสิ่งที่ไม่ใครหลีกเลี่ยงได้ ความตายมีสาเหตุมาจากการเกิด วิทยาการสมัยใหม่ช่วยให้มนุษย์รอดชีวิตจากการเกิดได้เป็นจำนวนมาก แต่ความตายยังไม่มีนักวิทยาศาสตร์คนใดช่วยให้มนุษย์รอดพ้นจากความตายไปได้ เราสามารถจัดการให้มีการเตรียมตัวก่อนที่ความตายจะมาถึง ให้เป็นการตายที่ดีได้ เราเลือกที่จะทำใจไม่ให้ทุกข์มีความสุขสงบได้ โดยเฉพาะในเวลาที่ต้องเผชิญกับความตาย ในทางพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับวาระจิตสุดท้ายของผู้ที่กำลังจะตาย เพราะวาระจิตสุดท้ายจะเป็นตัวกำหนดภพภูมิในภพชาติต่อไปของผู้นั้น ถ้าจิตนิ่ง ผ่องใส สงบเย็นก็จะไปถือกำเนิดในดินแดนสุคติภูมิ แต่ในทางกลับกันถ้าจิตสุดท้ายเร่าร้อน กังวล เป็นทุกข์ จิตหม่นหมองก็จะไปเกิดในทุคติภูมิ พุทธพจน์ขุททกนิกาย ธรรมบทที่ว่า

จิตเต อสงกิณฺณฺฐ สุคติ ปาฏิกงฺขา เมื่อจิตไม่เศร้าหมอง สุคติเป็นที่ไป

จิตเต สงกิณฺณฺฐ ทุคฺคติ ปาฏิกงฺขา เมื่อจิตเศร้าหมอง ทุคติเป็นที่หมาย”^๑

ความตายไม่ใช่จุดสิ้นสุดเมื่อเราหมดลมหายใจ แต่มีความสำคัญเป็นตัวกำหนดภพภูมิโลกหลังความตายที่ต้องไปต่อ เราควรรู้จักความตายในทัศนคติที่เป็นมุมบวกและเตรียมตัวรับมือกับความตายขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการใช้ชีวิตซึ่งจะเป็นตัวกระตุ้นส่งเสริมกำลังใจในการใช้ชีวิตอย่างไม่ประมาท

ความตาย คือ การสิ้นลมหายใจ ครั้นลมหายใจสิ้นแล้ว ตาก็ไม่เห็น หูก็ไม่ได้ยิน จมูกก็ไม่ได้กลิ่น ลิ้นก็ไม่ได้รส ครั้นทิ้งไว้ก็เหม็นสาบเหม็นสาบกลับกลายพองขึ้น ดูแล้วน่าเกลียด เปื่อยเน่าพังไป จนถึงคนที่รักใคร่สนิทก็เอาไว้ไม่ได้ต้องเอาไปเผาให้สูญสิ้นในไฟบ้าง เอาไปฝังเสียในแผ่นดินบ้าง อย่างนี้แลเรียกว่าความตาย^๒

^๑ ม.มู. (ไทย) ๑๒/๙๑/๖๔.

^๒ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **มหามกุฏราชานุสรณีย์**, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๑), หน้า ๓๔๓, อ้างใน ดาบตำรวจรัตนพงศ์ ก่องตา, “การเตรียมตายอย่างสงบตามหลักพุทธธรรม”, **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑.

ความตาย หมายถึงการสิ้นสุดชีวิตโดยแบ่งความตายเป็นสองส่วนคือความตายในแบบโลกียะ หมายถึง การแตกดับของสภาพร่างกาย การสิ้นสุดลมหายใจ ระบบร่างกายหยุดการทำงาน หยุดเคลื่อนไหว ไม่มีไออุ่น ความตายรูปแบบที่สอง คือความตายรูปแบบโลกุตตระ หมายถึง การดับกิเลสของพระอรหันต์ การดับของจิตในขณะหนึ่ง ๆ เป็นการดับอย่างสิ้นเชิงชนิดตัดรากถอนโคนจากการปรุงแต่งของกิเลสทั้งปวงโดยไม่มีเชื้อหลงเหลืออยู่^๓

ความตายในทางการแพทย์ โดยศาสตราจารย์กัมมันต์ พันธุมจินดา ได้แสดงทัศนะเรื่องความตายไว้ว่า การสิ้นสุดการทำงานของร่างกาย การที่คนหยุดหายใจและหัวใจหยุดเต้น การหยุดทำงานโดยสิ้นเชิงหรือการตายของสมองซึ่งเป็นส่วนสำคัญของการควบคุมสติสัมปชัญญะความรู้สึกนึกคิดต่างๆ ได้หยุดทำงานและไม่สามารถทำให้ฟื้นคืนได้ เป็นการสิ้นสุดของการมีชีวิตของสิ่งมีชีวิต^๔

ความตายในความหมายของพุทธศาสนา การทอดทิ้งร่างกายไว้ หรือการสิ้นสุดชีวิตในภพหนึ่ง ๆ การสิ้นสุดลมหายใจ ความขาดสูญของชีวิตในภพหนึ่ง ๆ การที่ร่างกายแตกสลายไป การไม่มีการเคลื่อนไหวของร่างกาย อวัยวะทุกส่วนหยุดการทำงาน มรณะคือความตาย จุตี เคลื่อนไป ภาวะของความเคลื่อนไหว ความแตกทำลาย ความหายไป มฤตยู การทำกาละ ความแตกทำลายแห่งชั้นันท์ ความทอดทิ้งซากศพ ความขาดแห่งชีวิตินทรีย์ จากหมู่สัตว์นั้น ๆ ของเหล่าสัตว์นั้น ๆ นี้เรียกว่า มรณะ^๕

ความตายเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ตลอดเวลาทุกนาที่จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่เราทุกคนต้องไม่ประมาทในการใช้ชีวิต ความตายเมื่อเกิดขึ้นแล้วไม่มีโอกาสแก้ตัว เราจึงต้องรู้จักความตาย เตรียมใจรับมือกับความตายขณะที่ยังมีเวลาอยู่^๖ ในพระไตรปิฎก ปฐมอายุสูตร พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “อายุของมนุษย์ทั้งหลายนี้ น้อยนัก จำต้องไป สู่สัมปรายภพ ควรทำกุศล ควรประพฤติพรหมจรรย์ สัตว์ที่เกิดมาแล้วจะไม่ตายไม่มี คนที่มีอายุยืนยาว จะอยู่ได้ก็เพียงร้อยปี หรือจะอยู่เกินไปบ้างก็น้อย ควรประพฤติเหมือนกับคนที่ถูกไฟไหม้ศีรษะฉับนั้น การไม่มาแห่งความตายไม่มีเลย”^๗ ในทุติยอายุสูตร พระพุทธเจ้าตรัสต่อภิกษุทั้งหลายว่า “วันคืนผ่านไป ชีวิตย่อมมรณไป อายุของสัตว์

^๓ พระมหาสมศักดิ์ อติเมโธ, “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องวิธีชนะความตายของพุทธศาสนิกชน”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนดรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๘.

^๔ กัมมันต์ พันธุมจินดา, “สมองและความตาย”, ใน *มุมมองเรื่องความตายและภาวะใกล้ตาย*, โดย-ประสาน ต่างใจ และ ธนพรรณ สิทธิสุนทร, (กรุงเทพมหานคร: คบไฟ, ๒๕๓๙), หน้า ๒๒-๒๓.

^๕ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๙๐/๓๒๕.

^๖ พระไพศาล วิสาโล, *เผชิญความตายอย่างสงบ: สาระการเรียนรู้: โครงการเผชิญความตายอย่างสงบ เครือข่ายพุทธิกา*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: เครือข่ายพุทธิกา, ๒๕๕๗), หน้า ๔๕-๔๘.

^๗ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๔๕/๑๘๔-๑๘๕.

ทั้งหลาย ย่อมสิ้นเปลืองไป ดุจน้ำแห่งแม่น้ำน้อย ฉะนั้น”^๘ พุทธทาสกล่าวถึง “การพิจารณาถึงความตายโดยฝึกตายเสียตั้งแต่ยังไม่ตาย เพื่อให้ความตายช่วยขัดเกลาจิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องใสขึ้น และพร้อมที่จะใช้เวลาทุกวินาทีของชีวิตอย่างมีคุณค่า มีศิลปะ ซึ่งก็คือการเตรียมตัวก่อนตายอย่างสง่างาม การเตรียมตัว ‘ตายก่อนตาย’ ได้เร็วเท่าไร ก็ทำให้เราประพฤติปฏิบัติตัวเพื่อให้ไปถึงเป้าหมายแห่งพระพุทธศาสนา คือการหลุดพ้นจากความทุกข์หรือความสุขได้เร็วเท่านั้น ดังนั้นจงฝึกคิดว่าวันนี้เราต้องตาย และลองทำวันนี้ให้เหมือนกับวันสุดท้ายของชีวิต แล้วเราจะพบว่า ‘ความตาย’ สามารถสร้างสิ่งที่ดีงามให้กับชีวิตได้อีกมากมาย อันจะเป็นคำตอบที่ว่า เกิดมาเพื่ออะไร”^๙

พระไพศาล วิสาโล กล่าวถึง “ระหว่างพຼຽນนี้กับชาติหน้า ไม่แน่ว่าชาติหน้าอาจมาถึงก่อน” เป็นสัจธรรมของความไม่แน่นอน แต่ในบางทัศนะของบางท่านอาจมีความเห็นที่แตกต่างกันไป โดยเฉพาะผู้มีทัศนะคติในทางลบต่อความตายโดยมองว่าความตายเป็นการสูญเสียความเป็นตัวตน สูญเสียครอบครัว มีความวิตกกังวลชีวิตหลังความตาย กลัวความเจ็บปวดทรมาน กลัวความพลัดพราก แต่ทั้งนี้ถ้าเรามีความรู้ความเข้าใจในเรื่องความตายเป็นอย่างดี จะมีความกลัวตายน้อยลง^{๑๐}

ผู้สูงอายุเป็นวัยที่อยู่ในช่วงสุดท้ายของชีวิตที่มีความเสื่อมไปตามสังขารมักมีปัญหาสุขภาพ มีความเจ็บป่วยเป็นโรคเรื้อรัง หายใจลำบาก กลืนอาหารลำบาก กล้ามเนื้ออ่อนแรง เกิดอาการสับสน ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ ทำให้เกิดภาวะวิกฤติทางด้านกายและจิตใจ รู้สึกไม่มั่นคงในชีวิต สูญเสียความมีคุณค่าและศักดิ์ศรีในตนเอง รู้สึกเสียใจสิ้นหวังและมีภาวะเครียดในระดับที่สูง ทำให้ความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นลดลง เกิดความเหงาว่าเหวตามมา ทำให้เกิดผลกระทบทางด้านจิตวิญญาณ คือ ผู้สูงอายจะรู้สึกกลัวความไม่แน่นอน ชีวิตจะมีซิมเศร้า น้อยใจ ท้อถอย ก้าวร้าว คิดว่าถูกละทิ้งจากเคราะห์กรรมหรือโชคชะตา มีความบิ่บคั่นและคับแค้นใจ การตายที่จะเกิดขึ้นจะเป็นการตายที่ไม่สงบ เป็นความยากลำบากอย่างยิ่งที่จะห้ามความรู้สึกเศร้าเสียใจร้องไห้ คัมภีร์มรณศาสตร์แห่งทิเบตกล่าวว่า เสียงร้องไห้คร่ำครวญของคุณรอบ ๆ เตียงผู้ตายจะดังสนั่นเหมือนเสียงฟ้าร้องและท่าฝนในความรู้สึกของผู้ตาย ความรู้สึกนึกคิดของผู้ที่กำลังจะตาย มีผลที่รุนแรงมากต่ออนาคต ขณะสิ้นชีวิตจิตจะอ่อนแออย่างมาก ให้ละทิ้งการจับฉวย โหยหา และการติดยึด^{๑๑}

^๘ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๔๖/๑๘๕-๑๘๖.

^๙ พุทธทาส อินทปัญโญ, เกิดมาทำไม จริ่งหรือเปล่า, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.dharma-gateway.com/monk/preach/buddhadas/bdd-31.htm>, [๑๒ มิถุนายน ๖๑].

^{๑๐} พระไพศาล วิสาโล, Happy death day รับมือความตาย อย่างมีความสุข, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://happydeathday.co/%E0%B8%9E%E0%B8%A3%E0%B9%89%E0%>, [๑ มิถุนายน ๖๑].

^{๑๑} โซเกียล รินโปเช, ประตูลู่สู่สภาวะใหม่, แปลโดย พระไพศาล วิสาโล, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๔), หน้า ๘๑-๘๓.

ในการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะของ Corr, Nebe and Corr (2000)^{๑๒} ได้เสนอรูปแบบพื้นฐานสิ่งพึงกระทำในการวางแผนไว้ล่วงหน้าเพื่อสามารถทำให้เผชิญกับความตายและภาวะใกล้ตายได้ โดยกำหนดให้มี

การเตรียมตัวก่อนตาย ด้านกาย ซึ่งประกอบไปด้วยการเลือกวิธีการรักษาทางการแพทย์เพื่อบรรเทาอาการทางกาย การเลือกสถานที่สำหรับพักรักษาตัวเมื่ออยู่ในภาวะใกล้ตาย การเตรียมบริจาคอวัยวะของร่างกาย การพูดคุยกับครอบครัวเรื่องการดูแลรักษาเมื่อป่วยหนัก การเลือกวิธีจัดการกับศพของตน เป็นต้น

การเตรียมตัวก่อนตาย ด้านจิตใจ ประกอบด้วยการเลือกบุคคลที่จะมาเป็นผู้ตัดสินใจในสิ่งต่าง ๆ ในภาวะใกล้ตาย การทำในสิ่งที่ทำให้ตนเองสุขสบาย การสร้างความผาสุกทางด้านจิตใจ การทำในสิ่งที่รู้สึกว่าตนเองมีศักดิ์ศรีและมีคุณค่า การเลือกผู้ที่จะพูดคุยระบายความในใจ การทำใจว่าความตายเป็นเรื่องธรรมชาติ การยอมรับกับความป่วยไข้และความไม่สุขสบาย การใช้ชีวิตที่เหลืออยู่ด้วยการสร้างคุณค่าทำประโยชน์แก่ผู้อื่นและการทำในสิ่งที่ตนเองตั้งใจไว้ว่าจะทำ

การเตรียมตัวก่อนตาย ด้านจิตวิญญาณ ประกอบไปด้วยการได้ดำเนินชีวิตในแต่ละวันอย่างมีกำลังใจและไม่ท้อแท้ การสร้างความรักและความผูกพันที่ดีกับบุคคลที่มีความสำคัญในชีวิต การยึดมั่นและปฏิบัติตามหลักศาสนา การยอมรับได้กับความตายที่จะเกิดขึ้น การปล่อยวางจากสิ่งต่างๆ การขอโทษกรรมและการให้อภัยต่อบุคคลที่เคยขัดแย้งกัน การนึกถึงในสิ่งที่ดีงามที่ได้ทำไว้ การฝึกชีวิตเพื่อตายก่อนตายและการหมั่นพิจารณาความตายอย่างสม่ำเสมอ

การเตรียมตัวก่อนตาย ด้านสังคม ประกอบไปด้วยการสร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคลที่มีความสำคัญ ครอบครัวรักใคร่สามัคคีปรองดองกัน การจัดการด้านผลประโยชน์และการทำงานต่าง ๆ การจัดการกับทรัพย์สินของตนเอง การทำพินัยกรรม การจัดการด้านงานศพและการเตรียมเอกสารสำคัญที่สามารถค้นหาได้ง่าย เพื่อเป็นการใช้ชีวิตอย่างไม่ประมาท

ปราจีนบุรีเป็นจังหวัดที่มีอุทยานแห่งชาติอยู่ในเขตรมดกโลก ๓ แห่ง มีฤดูกาลเป็นไปตามธรรมชาติ พืชผักผลไม้ข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์ มีวัดมากถึง ๓๖๗ วัด ผู้สูงอายุนิยมเข้าวัดปฏิบัติธรรม ทำทาน รักษาศีล ในขณะที่จำนวนของผู้สูงอายุในปราจีนบุรีมีสัดส่วนคล้ายกับสัดส่วนสถิติของประเทศไทย โดยมีจำนวนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นโดยลำดับที่และกำลังจะกลายเป็นปัญหาของประเทศทั้งด้านงบประมาณ สถานพยาบาลที่มารองรับ ความเสื่อมลงของร่างกายและจิตใจ การถูกทอดทิ้ง ภาวะที่ทุกข์ทรมานที่ต้องเผชิญต่อความตายอย่างโดดเดี่ยวโดยเฉพาะในช่วงเวลาสุดท้ายของชีวิต ล้วน

^{๑๒} Corr, Nebe and Corrl, 2000, อ้างใน สารณี รังษิโกศล, “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรม การเตรียมตัวเพื่อเผชิญกับความตายและภาวะใกล้ตายของผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุ จังหวัดปัตตานี”, วิทยานิพนธ์-พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๖), หน้า ๓.

จะปีนเกาะของสังคม โดยประมาณการในปี พ.ศ. ๒๕๖๔ ประเทศไทยจะเข้าสู่ความเป็นประเทศสังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ (Aged Society)

ชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี ตั้งอยู่ที่ศูนย์การศึกษาเขาแก้วเสด็จ ที่มีโรงเรียนเตรียมพุทธศาสตร์ (แผนกปริยัติและสามัญ) มีศูนย์บวชพระ ศูนย์บวชสามเณรภาคฤดูร้อน ศูนย์บวชอุบาสกอุบาสิกาแก้ว ตั้งอยู่ในพื้นที่เดียวกันกับชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี ภูบ้านเลขที่ ๑๔๒ หมู่ ๗ ตำบลบ้านนา อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี ๒๕๑๑๐ เปิดให้มีการปฏิบัติธรรมตั้งแต่ปี ๒๕๔๗ มีพื้นที่มากกว่า ๒๐๐ ไร่ ด้านหน้าเป็นอ่างน้ำขนาดใหญ่ ด้านหลังเป็นภูเขาแก้วเสด็จ เป็นเทือกเขาที่ต่อเนื่องจากอุทยานแห่งชาติทับลานอยู่ใกล้อ่างเก็บน้ำและเขื่อนเก็บกักน้ำเพื่อเกษตรกรรมตามโครงการพระราชดำริห้วยโสมง สถานที่ปฏิบัติธรรมแห่งนี้ตั้งอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการศึกษาปฏิบัติธรรม ที่มีอาวาสเป็นที่สบาย อาหารเป็นที่สบาย บุคคลเป็นที่สบาย ธรรมะเป็นที่สบาย มีพระอาจารย์สุภโชค สุภคโค เป็นพระอาจารย์ใหญ่สายปฏิบัติมีประสบการณ์มากกว่า ๓๐ พรรษา มีพระวิปัสสนาจารย์ที่ทรงภูมิรู้ภูมิธรรมจำนวนหลายรูปเป็นพระอาจารย์ประจำ ความครบถ้วนในการตอบสนองความต้องการของสาธุชนและครอบครัว ที่ปรารถนาจะเข้ามาเรียนรู้และปฏิบัติธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งภาคปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ เทศนา ชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี สามารถรองรับด้วยธรรมะที่ครบรอบด้าน

จากความสำคัญของประเด็นปัญหาที่กล่าวมาและการทบทวนวรรณกรรมงานวิจัยของไทย ที่ได้มีการศึกษาวิจัยหัวข้อ “การเตรียมตัวก่อนตาย” มีปรากฏอยู่จำนวนมาก แต่ไม่พบงานวิจัยใดที่ได้มีการศึกษาวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวกับ “การเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุที่ได้มีการปฏิบัติธรรม” มาก่อน ทำให้ผู้วิจัยเกิดแรงบันดาลใจมีความสนใจใคร่ที่จะศึกษาวิจัยในเรื่อง “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุ โดยใช้ชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี” ที่ให้การศึกษาและการปฏิบัติธรรมอย่างรอบด้านเป็นประชากรกลุ่มตัวอย่าง นำการปฏิบัติธรรมให้เป็นโอกาสในทางจิตวิญญาณเพื่อการมีมรณานุสติไม่ปล่อยให้ความตายนำชีวิตไปสู่วิภวต รวมทั้งความเข้าใจเรื่องพุทธธรรมจะมีผลช่วยกำหนดทิศทางความเป็นไปของสังคมโดยเฉพาะสังคมผู้สูงอายุ เพื่อการใช้ชีวิตอย่างมีสัมมาทิฐิ การเข้าใจกฎไตรลักษณ์ ทำให้มีแนวทางที่ไม่ปล่อยความตายนำไปสู่วิภวตที่ทุกข์ทรมานทั้งกายและใจ ก่อให้เกิดความตายอย่างสงบ ทำให้ผู้สูงอายุ โดยเฉพาะผู้ที่ยังไม่มีความเข้าใจในชีวิตและความตาย ได้เกิดความตระหนักรู้ เห็นความสำคัญของการเตรียมตัวก่อนตาย นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเพื่อการปฏิบัติธรรมอย่างสม่ำเสมอ ไม่เฉพาะในหมู่ผู้ปฏิบัติธรรม แต่รวมถึงผู้ที่ยังไม่ตระหนักและเห็นคุณค่าในการเตรียมตัวก่อนตาย.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑. เพื่อศึกษาระดับของพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี

๑.๒.๒. เพื่อเปรียบเทียบระดับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี ที่มีปัจจัยส่วนบุคคลแตกต่างกันไป

๑.๒.๓. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่เกี่ยวกับการเตรียมก่อนตาย กับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑. ระดับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตาย ของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีเป็นอย่างไร

๑.๓.๒. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบระหว่างปัจจัยส่วนบุคคลกับระดับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีปัจจัยส่วนบุคคลแตกต่างกันมีความต่างกันหรือไม่อย่างไร

๑.๓.๓. ปัจจัยการเตรียมก่อนตายกับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีมีความสัมพันธ์กันหรือไม่อย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ดังนี้

๑.๔.๑ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรในการศึกษาวิจัยครั้งนี้คือ ผู้สูงอายุที่มีอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป ทั้งเพศชายและเพศหญิง ที่มาร่วมกิจกรรมของชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. ต.บ้านนา อ.กบินทร์บุรี จ.ปราจีนบุรี มีขนาดประชากรกลุ่มผู้สูงอายุที่มาร่วมกิจกรรมประจํารวม ๑๕๐ คน

กลุ่มตัวอย่าง (Sample groups) เป็นผู้สูงอายุที่มีอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป ทั้งเพศชายและเพศหญิง ที่มาร่วมกิจกรรมของชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. ต.บ้านนา อ.กบินทร์บุรี จ.ปราจีนบุรี โดยใช้การคำนวณหาขนาดของกลุ่มตัวอย่างโดยอ่านค่าจากตารางหาขนาดกลุ่มตัวอย่างของเครจซี่และมอร์แกน (Krejcie & Morgan) จากตารางเครจซี่และมอร์แกนจำนวนของประชากร ๑๕๐ คน ขนาดของกลุ่มตัวอย่างจะมีจำนวน ๑๐๘ คน แต่เพื่อความสะดวกในการคำนวณตัวเลข ได้เพิ่มจำนวนกลุ่มตัวอย่างเป็น ๑๑๐ คน และวิธีการที่จะได้มาของกลุ่มตัวอย่าง ได้จากการสุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการสุ่มแบบ systematic sampling random โดยประชากรที่เป็นกลุ่มตัวอย่างทุก ๆ สามคนจับสลากออกหนึ่งคน และใช้สองคนเป็นกลุ่มตัวอย่างตอบแบบสอบถาม

ระยะค้นคว้า ระหว่าง ๑ มกราคม - ๓๑ มีนาคม ๒๕๖๑

๑.๔.๒ ตัวแปรที่ศึกษาประกอบด้วยตัวแปรต้นและตัวแปรตามดังนี้

๑.๔.๒.๑. ตัวแปรต้น หรือตัวแปรอิสระ (Independent Variables) ได้แก่

๑.๔.๒.๑.๑ ตัวแปรด้านปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถามซึ่งประกอบด้วย เพศ อายุ การศึกษา สถานภาพสมรส รายได้ ประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรมกับชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ ชม.

๑.๔.๒.๑.๒ ตัวแปรด้านปัจจัยเกี่ยวกับการเตรียมตัวก่อนตาย ประกอบด้วย การรับรู้ภาวะสุขภาพ ความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตาย ความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตาย การสนับสนุนทางสังคม

๑.๔.๒.๒. ตัวแปรตาม (Dependent Variable) คือ พฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตาย ด้านกาย ด้านจิตใจ ด้านจิตวิญญาณ ด้านสังคม

๑.๕ สมมุติฐานการวิจัย

๑.๕.๑. สมมุติฐานที่ ๑ ผู้สูงอายุที่มีเพศแตกต่างกัน มีพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน

๑.๕.๒. สมมุติฐานที่ ๒ ผู้สูงอายุที่มีอายุต่างกันมีพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน

๑.๕.๓. สมมุติฐานที่ ๓ ผู้สูงอายุที่มีการศึกษาต่างกันมีพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน

๑.๕.๔. สมมุติฐานที่ ๔ ผู้สูงอายุที่มีสถานภาพสมรสต่างกันมีพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน

๑.๕.๕. สมมุติฐานที่ ๕ ผู้สูงอายุที่มีรายได้ต่างกันมีพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน

๑.๕.๖. สมมุติฐานที่ ๖ ผู้สูงอายุที่มีประสบการณ์ร่วมกิจกรรมกับชมรมต่างกันมีพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน

๑.๕.๗. สมมุติฐานที่ ๗ ผู้สูงอายุที่มีการรับรู้ภาวะสุขภาพต่างกันมีพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน

๑.๕.๘. สมมุติฐานที่ ๘ ผู้สูงอายุที่มีความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตายต่างกันมีพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน

๑.๕.๙. สมมุติฐานที่ ๙ ผู้สูงอายุที่มีความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายต่างกันมีพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน

๑.๕.๑๐. สมมุติฐานที่ ๑๐ ผู้สูงอายุที่มีการสนับสนุนทางสังคมต่างกันมีพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน

๑.๕.๑๑. สมมุติฐานที่ ๑๑ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเตรียมตัวก่อนตายต่างกันมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน

๑.๖ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๖.๑ เพศ หมายถึง ลักษณะของบุคคลที่แสดงถึงความเป็นชายหรือความเป็นหญิงของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔๓. จังหวัดปราจีนบุรี ได้แก่เพศหญิงและเพศชาย

๑.๖.๒ อายุ หมายถึง ผู้มีอายุเกิน ๖๐ ปีบริบูรณ์ขึ้นไปช่วงเวลาที่นับจำนวนเต็มเป็นปีของอายุของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔๓. จังหวัดปราจีนบุรี นับตั้งแต่เกิดจนถึงวันที่ผู้ทำวิจัยเก็บข้อมูล ถ้ามีเศษ ๖ เดือนขึ้นไปนับเป็น ๑ ปีตามนิยามผู้สูงอายุในพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. ๒๕๔๖ โดยแบ่งช่วงวัยออกเป็น ๓ ช่วง ตามการแบ่งขององค์การอนามัยโลกที่ได้แบ่งเกณฑ์อายุตามสภาพของการมีอายุเพิ่มขึ้น คือ ผู้สูงอายุช่วงต้น (Elderly) อายุ ๖๐-๖๙ ปี ผู้สูงอายุช่วงกลาง (Old) อายุ ๗๐-๗๙ ปี และผู้สูงอายุช่วงปลาย (Very old) อายุ ๘๐ ปีขึ้นไป

๑.๖.๓ การศึกษา หมายถึง คุณวุฒิหรือระดับทางการศึกษาสูงสุดที่ผู้สูงอายุได้รับการศึกษาในระบบการศึกษาของราชการไทยหรือระบบการศึกษาที่ราชการไทยรับรอง

๑.๖.๔ สถานภาพสมรส หมายถึง สถานภาพด้านการสมรสที่ผู้สูงอายุเป็นอยู่ในปัจจุบัน ได้แก่ สมรส โสด หม้าย หย่า/ แยก

๑.๖.๕ รายได้ หมายถึง จำนวนเงินรายได้ที่ได้รับเป็นประจำต่อเดือนเช่นเงินเดือน เงินบำนาญบำนาญ เงินเบี้ยคนชรา เงินที่ลูกหลานให้เป็นประจำเดือน เงินรายได้รายเดือนจากการให้เช่าบ้านที่ดินทรัพย์สิน ดอกเบี้ยจากเงินฝากประจำ รายได้ประจำเดือนอื่นๆ

๑.๖.๖ ประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม หมายถึง ผู้สูงอายุทั้งเพศชายและเพศหญิงเข้าร่วมกิจกรรมกับชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. ต.บ้านนา อ.กบินทร์บุรี จ.ปราจีนบุรี การเข้าร่วมปฏิบัติธรรมนั่งเจริญสมาธิภาวนา ฟังเทศน์ รักษาอุโบสถศีล กิจกรรมทำบุญตักบาตร กิจกรรมการเข้ามாவชอุบาสก อุบาสิกาแก้วอย่างน้อย๑ครั้งขึ้นไป

๑.๖.๗ การรับรู้ภาวะสุขภาพ หมายถึง การแสดงออกถึงความรู้สึกและความคิดเห็นของผู้สูงอายุของชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. ต.บ้านนา อ.กบินทร์บุรี จ.ปราจีนบุรี ที่มีต่อภาวะสุขภาพโดยรวมของตนเองที่มีความเสื่อมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ จิตวิญญาณ และสังคม

๑.๖.๘ ความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตาย หมายถึงความรู้สึกไม่สบายใจ หวาดหวั่นหรือหวาดกลัวของผู้สูงอายุเมื่อคิดถึงหรือรับรู้เกี่ยวกับความตาย ความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตายโดยที่ความกลัวตายเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามปกติในชีวิตของมนุษย์ซึ่งมีมาตั้งแต่กำเนิด เพราะความตายเป็นสิ่งที่ลึกลับและไม่ทราบว่าจะมีชีวิตหลังความตายจะเป็นอย่างไร กังวลเกี่ยวกับการสูญเสียร่างกาย กลัวที่จะตายแบบเจ็บปวดทรมานเป็นเวลานาน กลัวว่าจะต้องถูกแยกให้อยู่ตามลำพัง กลัวว่าจะต้องพลัดพรากจากบุคคลอันเป็นที่รัก กลัวว่าจะตายแบบไม่มีศักดิ์ศรีซึ่งเป็นการที่บุคคลไม่สามารถควบคุมชีวิตของตนในภาวะใกล้ตายให้เป็นไปตามความปรารถนาของตน บางคนมีความกลัวอย่างสมเหตุสมผล แต่บางคนมีความกลัวมากเกินไป แต่ถ้าบุคคลมีความรู้และมีความเข้าใจในเรื่องความตายเป็นอย่างดีจะมีความกลัวตายน้อยลง ความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตายนี้เป็นความรู้สึกหวาดหวั่นที่ไม่มีความสุขสบายที่ไม่สามารถระบุสาเหตุที่แท้จริงได้โดยเป็นความวิตกกังวลเกี่ยวกับสิ่งต่างๆได้แก่ความเจ็บปวด การพยายามที่จะต่อต้านความตาย สิ่งที่จะช่วยให้สามารถยอมรับได้ต่อความตายของตนเองและการประเมินความรู้สึกของตนว่าความตายเป็นสิ่งที่สามารถเกิดขึ้นได้กับตนในขณะใดขณะหนึ่ง ผู้สูงอายุที่มีความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตายจะเป็นผู้สูงอายุที่มีทัศนคติเกี่ยวกับความตายในทางลบ และมีความวิตกกังวลซึ่งเป็นผลมาจากการที่สมองส่วน Cerebrum กระตุ้น Hypothalamus ให้ส่งกระแสไปตาม Autonomic nervous system ไปที่ Medulla gland เกิดการหลั่ง Epinephrine ทำให้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านพฤติกรรมได้คือไม่สนใจสิ่งแวดล้อมก้าวร้าวไม่ให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ^{๑๓}

๑.๖.๙ ความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตาย หมายถึง ความศรัทธา ความเลื่อมใสหรือความเชื่อถือในหลักธรรมคำสอนทางศาสนาพุทธ ในมุมมองของความตายและชีวิตหลังความตายว่าสรรพสิ่งทั้งปวงรวมทั้งชีวิต จะดำเนินไปตามกฎของธรรมชาติหรือกฎของไตรลักษณ์ คืออนิจจัง ทุกขัง และอนัตตาและยังเชื่อในเรื่องของการเวียนว่ายตายเกิด เชื่อเรื่องนรก สวรรค์ กรรม และการให้อภัย^{๑๔}

^{๑๓} สุทธิณี วัฒนกุล, ๒๕๔๗, อ้างใน สารกวี รัชชโกศัย, “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมเตรียมตัวเพื่อเผชิญกับความตายและภาวะใกล้ตายของผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุ จังหวัดปัตตานี”, วิทยานิพนธ์พยาบาล-ศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๖), หน้า ๔๘.

^{๑๔} พระมหาณรงค์ กนต์สีโล, ๒๕๔๘, อ้างใน สารกวี รัชชโกศัย, “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมเตรียมตัวเพื่อเผชิญกับความตายและภาวะใกล้ตายของผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุ จังหวัดปัตตานี”, วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๖), หน้า ๕๑.

๑.๖.๑๐ การสนับสนุนทางสังคม หมายถึง สิ่งที่สูงอายุได้รับความช่วยเหลือจากสังคม ได้แก่จากบุคคลในครอบครัว สามี ภรรยา ลูก หลานและญาติมิตร เพื่อน พระสงฆ์ และจากบุคลากรด้านสุขภาพ เช่น แพทย์ พยาบาล เจ้าหน้าที่สาธารณสุขอาสาสมัครสาธารณสุข ในการสนับสนุนด้านอารมณ์ ด้านวัตถุสิ่งของและบริการ และด้านข้อมูลข่าวสาร

๑.๖.๑๑ พฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตาย หมายถึง การกระทำหรืออาการที่แสดงออกของจิตในการตอบสนองความต้องการภายในและภายนอกตามความต้องการของบุคคล เพื่อการเตรียมใจยอมรับความตาย การปล่อยวาง การกระทำในการวางแผนเพื่อจัดการกับความตายและภาวะใกล้ตายของตนไว้ล่วงหน้า ประกอบด้วย ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านสังคมและ ด้านจิตวิญญาณ^{๑๕}

๑.๖.๑๒ ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี หมายถึงผู้สูงอายุที่มีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปีบริบูรณ์ขึ้นไปโดยนับตามปฏิทิน ทั้งเพศหญิงและเพศชาย มีสติสัมปชัญญะดี เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี เช่น ด้านการทำทาน การรักษาศีล การปฏิบัติธรรม ด้านการบวช ด้านงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านศาสนาและวัฒนธรรม เป็นต้น

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๗.๑ ทำให้ทราบระดับของพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี

๑.๗.๒ ทำให้ทราบผลเปรียบเทียบระหว่างปัจจัยส่วนบุคคลกับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี

๑.๗.๓. ทำให้ทราบผลความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยการเตรียมก่อนตายกับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น.จังหวัดปราจีนบุรี

๑.๗.๔. เพื่อเป็นข้อมูลที่จะเป็นสาระณะประโยชน์เป็นการกระตุ้นเตือนสังคมไทย โดยเฉพาะผู้สูงอายุให้หันกลับมาสนใจศึกษาและปฏิบัติตนเพื่อการเตรียมตัวก่อนตายอย่างเป็นผู้ที่มีสุคติเป็นที่หมาย

๑.๗.๕ เพื่อเป็นข้อมูลที่จะนำไปใช้ในการวางแผน ปรับปรุง เปลี่ยนแปลง ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการทำวิจัยในครั้งต่อไปกับกลุ่มประชากรกลุ่มอื่นๆ อีกทั้งจะเป็นแนวทางในการเรียนรู้และปรับใช้ของผู้สูงอายุของชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น.และต่อตัวชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น.จังหวัดปราจีนบุรีอีกประการหนึ่งด้วย.

^{๑๕} ดาปตำราวจรทันพงษ์ ก่องตา, “การเตรียมตัวตายอย่างสงบตามหลักพุทธธรรม”, วิทยานิพนธ์-ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๘.

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุใน
ชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี ผู้วิจัยได้รวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดย
นำเสนอตามลำดับดังนี้

๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความตาย

๒.๑.๑ ความหมายของความตาย

๒.๑.๒ แนวคิดเกี่ยวกับความตายทางจิตวิทยา

๒.๑.๓ ประเภทและปัจจัยของความตาย

๒.๑.๔ กระบวนการตายในพระพุทธศาสนา

๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเตรียมตัวก่อนตายหรือภาวะใกล้ตายของผู้สูงอายุ

๒.๒.๑ แนวคิดการเตรียมตัวก่อนตายในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๒.๒.๒ รูปแบบหรือพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตาย

๒.๒.๓ ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุ

๒.๒.๔ วิธีการเตรียมตัวก่อนตาย

๒.๓ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้สูงอายุ

๒.๓.๑ ปณิญาผู้สูงอายุไทย

๒.๓.๒ ความหมายของผู้สูงอายุ

๒.๓.๓ ความสำคัญของผู้สูงอายุ

๒.๓.๔ ประเภทของผู้สูงอายุ

๒.๓.๕ พัฒนาการในวัยผู้สูงอายุ

๒.๓.๖ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความพึงพอใจในชีวิตของผู้สูงอายุ

๒.๔ แนวคิดและทฤษฎีทางจิตวิทยาที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ

๒.๔.๑ ทฤษฎีความต้องการของมาสโลว์ (Maslow's hierarchy of needs)

๒.๔.๒ ทฤษฎีของอีริกสัน (Erikson's Epigenetic Theory)

๒.๔.๓ ทฤษฎีของเพค (Peck's Theory)

๒.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๖ บริบทของชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี

จะเห็นได้ว่า ความตายหรือมรณะแม้จะมีศัพท์ที่ใช้แทนกันหลายศัพท์ก็ตาม แต่ศัพท์เหล่านั้นก็ล้วนมีความหมายที่บ่งบอกถึงความแตกดับ ความสลายไปแห่งชีวิต หรือความที่ชีวิตนี้ขาดการสืบทอดไม่สามารถดำรงอยู่ในสภาพเดิมต่อไป ซึ่งก็คือชีวิตเป็นไปตามกฎไตรลักษณ์ การที่จะเห็นว่าชีวิตเป็นไปตามกฎไตรลักษณ์ได้ต้องเป็นผู้มีปัญญาระดับพระโพธิสัตว์ ดังจะเห็นได้จากพระวิปัสสิโกมารได้ขอคิดจากการเห็นเหตุเกิด คือ ความตายทำให้พระองค์มองเห็นสังขารธรรมนี้ ดังที่พระราชกุมารตรัสถามนายสารเถาว่า “สหายสารเถา หมู่ชนประชุมกันและประดับคานหามด้วยผ้าหลากสี ไว้ทำไม” นายสารเถาตอบว่า “ขอเดชะ ผู้นี้ชื่อว่าคนตาย” “ทั้งพระองค์และข้าพระองค์ล้วนแต่ต้องตายเป็นธรรมดา หนีไม่พ้นพระเจ้าข้า พระเจ้าแผ่นดิน พระราชินี หรือพระประยูรญาติอื่น ๆ จะไม่ทรงพบเห็นพระองค์ แม้พระองค์ก็จะไม่ทรงพบเห็นพระเจ้าแผ่นดิน พระราชินี หรือพระประยูรญาติอื่น ๆ”^๖ ซึ่งกาลเวลาผ่านมาจนถึงยุคปัจจุบัน ก็มีคนตายปรากฏให้เห็นในทุกครอบครัวมีการพลัดพรากจากกันคนเป็นก็ไม่ได้พบเห็นญาติที่ตายแล้วอีกต่อไป

ในทางวิทยาศาสตร์การแพทย์มีทัศนะเกี่ยวกับความตายว่า “การที่สมองถูกทำลายไม่อาจทำงานได้ภายในเวลา ๒๐ นาทีก็จะทำให้การหายใจได้เองตามธรรมชาติและการเต้นของหัวใจหยุดลง หมายถึงการสิ้นสุดของชีวิต”^๗ หรืออาจกล่าวได้ว่า ความตายของร่างกาย (Somatic Death) คือการหยุดทำหน้าที่ของอวัยวะเพื่อการดำรงชีวิต เช่น การเต้นของหัวใจ หรือการหยุดหายใจ ความตายของหัวใจ (Cardiac Death) คือ การที่หัวใจหยุดเต้นจริง ๆ ทดสอบโดยการใช้เครื่องตรวจคลื่นไฟฟ้าหัวใจ และความตายของสมอง (Brain Death) คือการไม่สามารถรับรู้และตอบสนองต่อการกระตุ้นตรวจสอบได้ทางร่างกายก่อนลงความเห็นว่าบุคคลนั้นถึงแก่ความตาย^๘

พุทธทาสภิกขุ^๙ กล่าวว่า การตายเป็นหน้าที่ของสังขาร สังขารคือ สิ่งปรุงแต่งจากเหตุจากปัจจัยเมื่อเหตุปัจจัยบางส่วนหยุดปรุงแต่งมันมีการตายบางส่วนปรากฏออกมาสำหรับสังขารส่วนนั้น ถือว่าการตายเป็นหน้าที่ของสังขารหรือสังขารมีหน้าที่ที่จะต้องตายหรือการตาย คือ หมดดี หมดสงบสุข หมดความประเสริฐ หมดอะไร ตายในภาษาธรรมซึ่งเราตายติดกันทุก ๆ วัน ทุก ๆ คีณ คือ การตายตามภาษาธรรม

^๖ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๐/๒๗.

^๗ Sam Parnia, M.D., Ph.D., *What Happens When We Die*, (C.A.: Hay House Inc., 2006), p.88.

^๘ พระมหาประยูร ธีรวิโส, *จิตวิทยาแห่งความตาย*, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.meeboard.com/view.asp?user=life&groupid=1&rid=103&qid=55>, [๒๓ เมษายน ๒๕๖๑].

^๙ พุทธทาสภิกขุ, *พจนานุกรมพุทธศาสน์พร้อมคำอธิบายขยายศัพท์*, เนื่องในมงคลกาล ๑๐๐ ปี พุทธทาส พุทธศักราช ๒๔๔๔-๒๕๔๓, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๔), หน้า ๗๕.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน^{๑๐} ให้ความหมายของการตายไว้ว่า หมายถึงการสิ้นใจ สิ้นชีวิต ไม่เป็นอยู่ต่อไป สิ้นสภาพของการมีชีวิต สภาวะของสมองตาย เคลื่อนไหวไม่ได้

สุพจน์ (พจน์) กุमानะชัย^{๑๑} ให้ความหมาย ความตาย ไว้ว่า การสิ้นสุดสภาพบุคคลโดยธรรมชาติหรือการตายนั้นปัญหาที่เราต้องศึกษา คือ “การตาย” เป็นอย่างไรในทางการแพทย์ได้อธิบายถึงการตายไว้ว่า การตาย ต้องมีอาการสำคัญ คือ ไม่สามารถรับและตอบสนองได้ ไม่มีการเคลื่อนไหวของการหายใจ ไม่มีการตอบรับหรือตอบสนองจากการกระตุ้นทั้งภายในและภายนอก คลื่นไฟฟ้าสมองราบ ในทางกฎหมายถือเอาการหยุดของปอดหรือหัวใจหยุดการทำงานเป็นสำคัญเป็นลักษณะของการขาดใจตาย

Stephen P. Elliott^{๑๒} ให้ความหมายว่า ความตาย หมายถึง สิ้นใจ สิ้นชีวิต ไม่เป็นอยู่ต่อไป สิ้นสภาพของการมีชีวิต เคลื่อนไหวไม่ได้

Baker, et al (เบคเคอร์และคณะ)^{๑๓} ให้ความหมายของความตาย หมายถึง การสูญเสียลักษณะของการมีชีวิตโดยสิ้นเชิง ได้แก่ หยุดการเคลื่อนไหวของสิ่งที่จะช่วยให้มีชีวิต สูญเสียการควบคุมการทำงานของร่างกาย วิญญาณ ได้ออกจากร่างกายไปโดยไม่หวนกลับมาอีก สูญเสียการรู้สึกและความสามารถในการปฏิสัมพันธ์กับสังคม

สิวลี ศิริไล^{๑๔} ความตาย คือ การสิ้นสุดของชีวิต เป็นภาวะการณ์ทำงานทางการหายใจ

๒.๑.๑.๑ ความหมายของความตายทางการแพทย์

Stuart & Sundeen (สทอร์ และซันดีน)^{๑๕} ให้ความหมายว่า ความตาย คือ การที่ชีวิตสิ้นสุดลง ซึ่งมีหลายคำจำกัดความ แต่ไม่ได้ระบุว่าจะใช้เกณฑ์ใดเป็นเอกฉันท์ในการตัดสินใจ และคำจำกัดความมีรายละเอียด ดังนี้

^{๑๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คพับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๔๖๐.

^{๑๑} สุพจน์ กุमानะชัย, ย่อหลักกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยบุคคล, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๔๙), หน้า ๑๕-๑๖.

^{๑๒} Stephen P. Elliott , Webster’s New World Encyclopedia, (New York : Prentice Hall, 1990), p. 317.

^{๑๓} Baker, B.A., Hannon, N, and Russell, N,A, Death and Dying and Dying Individuals and Institutions, (New York : JohnWiley and Son, 1982), p. 339.

^{๑๔} สิวลี ศิริไล, ๒๕๓๓, อ่างใน ธนวรรณ สินประเสริฐ, “การเรียนรู้เพื่อจัดการวาระสุดท้ายของชีวิต”, **คุษณินพนธ์ สาขาการศึกษาตลอดชีวิตและพัฒนาการมนุษย์**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖), หน้า ๒๘.

^{๑๕} Stuart, G.W., and Sundeen, S.J., Principle and Practice of Psychiatric Nursing, (St. Louis:The C.V. Mosby Company, 1983), p. 84.

ความตายของร่างกาย (Somatic death) คือ การหยุดทำหน้าที่ของอวัยวะเพื่อการดำรงชีวิต เช่น การเต้นของหัวใจและการหายใจ

ความตายของหัวใจ (Cardiac death) คือการที่หัวใจหยุดเต้นจริงๆ ทดสอบโดยใช้เครื่องตรวจคลื่นไฟฟ้าหัวใจ, ความตายของสมอง (Brain death) คือ การไม่สามารถรับรู้และตอบสนองต่อการกระตุ้น ไม่มีการเคลื่อนไหว หรือไม่หายใจ ไม่มีปฏิกิริยาสะท้อนกลับและคลื่นไฟฟ้าสมองเป็นเส้นตรง

ความตายทางคลินิก (Clinical death) คือ มีอาการแสดงออกของความตายปรากฏให้เห็น ตรวจสอบได้ทางร่างกายก่อนลงความเห็นว่า บุคคลนั้นถึงแก่ความตาย

ความตายทางชีวภาพ (Biological death) คือการหยุดทำหน้าที่ของเซลล์ทั่วร่างกาย^{๑๖} ความตายแบบสสารนิยม จึงหมายถึง การสิ้นสุดการทำงานของร่างกายและอวัยวะต่าง ๆ การให้ความหมายความตายทางการแพทย์^{๑๗} เป็นเครื่องสนับสนุนแนวคิดความตายแบบสสารนิยม จุดหมายสุดท้ายของทุกชีวิตคือความตาย อันไม่ได้มีคุณค่าและความหมายในตัวเองเพราะความตายเป็นเพียงปรากฏการณ์ทางธรรมชาติอย่างหนึ่งเท่านั้นโลกแห่งปรากฏการณ์ที่สัมผัสได้เท่านั้นที่เป็นจริง ภาวะของความตายคืออาการที่ปราศจากความรู้สึกใดๆทั้งสิ้นเป็นภาวะที่ว่างเปล่าจากการรับรู้ใด ๆ

ในทางการแพทย์เคยนิยามความตายว่า หมายถึง ภาวะสิ้นสุดของสัญญาณชีพ ได้แก่ หัวใจหยุดเต้น การหยุดหายใจ แต่เมื่อมีเรื่องของการเปลี่ยนถ่ายอวัยวะ การนิยามว่า การตายเกิดขึ้นเมื่อร่างกายหยุดหายใจและหัวใจหยุดเต้นกลับกลายเป็นอุปสรรคที่ทำให้ทางการแพทย์ไม่สามารถนำอวัยวะของผู้ตายไปใช้ประโยชน์ได้ เกณฑ์ในการวินิจฉัยเรื่องความตายจึงเปลี่ยนมาใช้ว่า หมายถึง ภาวะสมองตาย (Brain dead) ซึ่งในทางปฏิบัตินั้นสภาวะที่เรียกว่า สมองตายหมายถึง ตำแหน่งก้านสมองที่เป็นศูนย์กลางควบคุมการหายใจหยุดทำงาน ซึ่งจะมีผลให้ร่างกายหยุดการหายใจและร่างกายทั้งหมดก็จะตายในที่สุด

Margaret Lock^{๑๘} ให้ความหมายของความตาย การตาย หมายถึง ภาวะสมองตายสามารถทำให้ผู้ป่วยถูกวินิจฉัยว่าสมองตายและประสงค์บริจาคอวัยวะให้กับผู้อื่นจะได้รับการหล่อ

^{๑๖} โรตะนี ชัยพันธ์, “การรับรู้ชีวิตและความตายของบุคคลากรสาธารณสุขประโยชน์: กรณีศึกษาบุคคลากรในมูลนิธิปอเต็กตึ๊ง”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาชีวิตและความตาย, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๑-๖๘.

^{๑๗} จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, การตายกับความตายในมุมมองจากศาสนาและวิทยาศาสตร์, รวมบทความจากการประชุมวิชาการ, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๔.

^{๑๘} Margaret Lock, On dying twice: Cultural technology and the determination of death, (London: Cambridge University Press, 2000), p. 233-262.

เลี้ยงเพื่อให้วาระที่ต้องการบริจาคยังคงมีชีวิตอยู่ชั่วขณะ ไม่ว่าจะเป็นการใช้เครื่องช่วยหายใจหรือการใช้ยาเพื่อกระตุ้นการทำงานของหัวใจ เพราะหากไม่ทำเช่นนั้นอวัยวะที่บริจาคจะไม่สามารถใช้ประโยชน์ต่อการเปลี่ยนถ่ายให้กับผู้อื่นได้ การนิยามความตายในทางการแพทย์ดังกล่าวแม้ว่าจะมีเจตนาเพื่อนำอวัยวะไปช่วยเหลือผู้อื่นให้มีชีวิตรอด ทว่าในทางปฏิบัติกลับทำได้ไม่มากนัก โดยเฉพาะการอธิบายให้ญาติของผู้ป่วยเข้าใจและยอมรับ เพราะเกณฑ์ในการวินิจฉัยเรื่องความตายในทางการแพทย์เป็นเรื่องของร่างกายทางชีวภาพ หรือเป็นเรื่องของความตายทางร่างกายล้วน ๆ

ประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายที่นิยามการตายที่ชัดเจน หน้าที่ที่จะวินิจฉัยว่าคนนั้นตายตั้งแต่เมื่อใดให้ถือหลักการวินิจฉัยของแพทย์^{๑๙} แม้แพทย์เองก็มีความยุ่งยากในการให้คำนิยามเรื่องความตาย สาเหตุเนื่องมาจากความเจริญก้าวหน้าทางด้านการแพทย์นั่นเอง ซึ่งแต่เดิมนั้น การให้คำนิยามเพียงแค่ การหยุดทำงานอย่างถาวรของปอดหรือหัวใจเท่านั้น เมื่อทางการแพทย์ ได้ผลิตเครื่องมือที่ใช้ในการช่วยในการหายใจได้และใช้ยาต่าง ๆ กระตุ้นให้ หัวใจทำงานไปได้ ทำให้เกิดปัญหาว่า ผู้ป่วยได้ตายตั้งแต่เมื่อใด เนื่องจากผู้ป่วยสามารถอยู่ได้ก็แต่เพียงเครื่องช่วยหายใจและใช้ยาต่าง ๆ กระตุ้นให้หัวใจทำงานไปได้เท่านั้น ไม่อาจเป็นผู้ได้ด้วยตนเองได้ มีสภาพไม่ต่างไปจากผัก ไม่สามารถหายใจเองได้ หัวใจตนเองไม่ได้จึงได้เกิดการนิยามเรื่องความตายขึ้นมาเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงคือ เรื่องสมองตาย เมื่อแพทย์วินิจฉัยโดยปฏิบัติตามประกาศเรื่องเกณฑ์วินิจฉัยเรื่องสมองตายแล้ว เมื่อผู้ป่วยนั้นเข้าหลักเรื่องสมองตายก็สามารถประกาศได้ว่า ผู้ป่วยนั้นตายแล้ว

๒.๑.๑.๒ ความหมายของความตายทางศาสนา

ความตาย เป็นคำที่มาจากภาษาบาลีหลายคำด้วยกัน แต่ที่เราจะได้ยินได้ฟังกันอยู่เป็นประจำ ก็คือ คำว่า มรณะ ซึ่งประกอบด้วย มรณธาตุ แปลว่า ตาย ลงยุ ปัจจย แปลงยุเป็นอนสำเร็จรูปเป็น มรณ แปลว่า ความตาย นอกจากนี้ ยังมีคำที่บ่งถึงความตายอื่นอีก เช่น กาลกิรียา แปลว่า การทำ กาละ^{๒๐} ปลาย แปลว่า ความตาย มจจุ แปลว่า ความตาย^{๒๑} อจุจย แปลว่า ความล่วงไป นิธน แปลว่าความตาย^{๒๒} นาส แปลว่า ความพินาศ กาล แปลว่า ความตาย, ทำที่สุดแห่งอัตภาพ^{๒๓} อนต แปลว่าความตายที่เป็นไป จวน แปลว่า การเคลื่อนไป

คำว่าความตาย มักจะถูกบัญญัติขึ้นมาเพื่อใช้เรียกสภาพหรืออาการที่แสดงถึงความสิ้นสุดหรือดับลงของสิ่งต่างๆ เมื่อกล่าวเฉพาะมนุษย์ ครั้งใดที่ชีวิตของบุคคลได้สิ้นสุด คนทั่วไปก็เรียกว่า

^{๑๙} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, กฎหมายแพ่ง ๑ CIVIL LAW ๑, (ฉบับปรับปรุง), หน่วยที่ ๑-๘, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๒๕), หน้า ๘๓.

^{๒๐} วิ.ม (ไทย) ๔/๑๖๔/๑๗๐.

^{๒๑} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๑/๑๙.

^{๒๒} ชุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๕๙/๓๑๖.

^{๒๓} วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๗๙๓/๗๗-๗๘.

บุคคลนั้นถึงแก่ความตาย แต่ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา นอกจากความตายจะหมายถึงการใช้ชีวิตของบุคคลสิ้นสุดลงโดยเรียกความตายในลักษณะนี้ว่า การขาดแห่งชีวิตินทรีย์ หรือความสิ้นชีวิตจากภาพชาติแล้ว ความตายยังหมายรวมไปถึงความดับลงของรูปนามหรือกายกับจิตในขณะหนึ่งด้วย เพราะชีวิตมนุษย์ซึ่งประกอบด้วยขันธ์ ๕ หรือกายกับจิตนี้ แท้จริงไม่ได้สิ้นสุดหรือดับ ลงเฉพาะเมื่อสิ้นสุดลมหายใจเท่านั้น หากแต่เกิดดับสืบทอดกันอยู่ทุกขณะ “การดับ ลงในขณะหนึ่งของกายกับจิตนั้น พระพุทธศาสนาเรียกว่า ขณิกมรณะ”^{๒๔} ในแง่นี้ย่อมถือได้ว่า มนุษย์เกิดและตายอยู่ตลอดเวลา

๒.๑.๑.๓ ความหมายของความตายในคัมภีร์ต่างๆ

ในพระไตรปิฎกว่า “ความจุติ ความเคลื่อนไป ความทำลายไป ความหายไป กล่าวคือ มฤตยู การทำกาละ ความแตกแห่งขันธ์ ความทอดทิ้งร่างกาย ความขาดสูญแห่งชีวิตินทรีย์”^{๒๕} ในหมู่สัตว์นั้นๆ ของเหล่าสัตว์นั้นๆนี้เรียกว่า มรณะ^{๒๖} เกณฑ์ตัดสินคือ “เมื่อธรรม ๓ ประการ คือ ๑) อายุ ๒) ไออุ่นและ ๓) กายนี้จึงถูกทอดทิ้ง นอนนิ่งเหมือนท่อนไม้ที่ปราศจากเจตนา สัตว์ผู้ตาย คือ ทำกาละไปแล้ว มีกายสังขาร วจีสังขาร และจิตสังขารดับระงับไป มีอายุหมดสิ้นไป มีไออุ่น มีอินทรีย์แตกทำลาย”^{๒๗}

ในคัมภีร์สังยุตตนิกาย นิทานวรรคและคัมภีร์วิภังค์ ได้ให้ความหมายของความตายไว้ว่า “ความตาย หมายถึง ความจุติ ความเคลื่อนไป ความทำลายไป ความหายไป ความตายกล่าวคือ มฤตยู การทำกาละ ความแตกแห่งขันธ์ ความทอดทิ้งร่างกาย ความขาดแห่งชีวิตินทรีย์ของเหล่าสัตว์นั้น ๆ จากหมู่สัตว์นั้น ๆ”^{๒๘}

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้ให้ความหมายของความตายไว้ ๒ อย่าง คือ

- ๑) ความตาย หมายถึง การขาดไปแห่งชีวิตที่ นับเนื่องในภพหนึ่ง ^{๒๙}
- ๒) ความตาย หมายถึง ความแตกแห่งขันธ์ทั้งหลายในภพทั้งปวง หรือความก้าวไป (เคลื่อนไป) สู่ร่างอื่นแห่งสัตว์^{๓๐}

^{๒๔} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิสมรรถแปล, ภาค ๒, ตอน ๑ พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑.

^{๒๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๘.

^{๒๗} ส.ช. (ไทย) ๑๒/๔๕๖/๔๐๕.

^{๒๘} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒/๔,๒๗/๕๓, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๙๓/๑๖๔.

^{๒๙} วิสุทธิ (ไทย) ๑/๑๖๗/๒๕๐.

^{๓๐} วิสุทธิ (ไทย) ๒/๖๑๙/๑๙๗.

ในคัมภีร์อรรถกถาต่าง ๆ เช่น อรรถกถาแห่งทีฆนิกาย มหาวรรค และอรรถกถาแห่งขุททกนิกาย มหานิเทศ^{๓๑} ได้ให้ความหมายของคำที่บ่งถึงความตายจากความหมายของคำในข้อ ๑ อันเป็นการอธิบายเสริมเพื่อให้มีความชัดเจน ดังนี้ คือ

๑) ความจุติของเหล่าสัตว์นั้น ๆ จากหมู่สัตว์นั้น ๆ หมายถึงสภาพที่เป็นเอง ด้วยอำนาจการเคลื่อนจากภพเดิม

๒) ความเคลื่อนไปหมายถึงภาวะที่เป็นอาการ เป็นคำแสดงลักษณะ การเคลื่อนจากภาวะหนึ่งไปสู่ภาวะอีกอย่างหนึ่งหรือการเคลื่อนจากภพหนึ่งไปสู่อีกภพหนึ่ง

๓) ความทำลายไป หมายถึง ความหายไปความมอดม้วยของสัตว์ผู้ถึงความตาย เป็นคำแสดงภาวะของสิ่งที่วิโรธปัจจัย^{๓๒}

๔) กระทบความแตกไปของจุติขั้นที่แตกไปโดยปริยายอย่างใดอย่างหนึ่ง

๕) ความตายกล่าวคือ มฤตยู หมายถึงมัจจุรณะมิใช่หมายถึงความตายชั่วขณะ ทั้งมิใช่หมายถึง สมุจเฉทรณะเป็นต้น

๖) ความทำ กาละ หมายถึง การทำกาละคือตาย การกระทำสภาวะที่สิ้นสุดแห่งขั้น

๗) ความแตกแห่งขั้น หมายถึง ความแตกแห่งขั้นทั้งหลายที่แยกเป็นขั้นหนึ่ง ขั้นสี่ และขั้นห้า^{๓๓}

๘) ความขาดแห่งชีวิตินทรีย์ของเหล่าสัตว์นั้น ๆ จากหมู่สัตว์นั้น ๆ หมายถึงขณะซึ่งมุ่งถึงสมมติรณะ ดังที่ชาวโลกมักพูดกันว่า นายติสสะตาย นายผุสสะตาย

ในอรรถกถาแห่งคัมภีร์สังยุตตนิกาย นิทานวรรค ได้อธิบายความหมายของคำว่าความแตกแห่งขั้นเป็นต้นไว้ดังนี้ “เมื่อกล่าวโดยปรมาตถ์ ขั้นที่เท่านั้นย่อมแตก ไม่มีสัตว์ไรตาม แต่เมื่อขั้นทั้งหลายแตก สัตว์ก็ยอมตาย จึงมีโวหารว่า “เมื่อขั้นทั้งหลายแตกแล้ว สัตว์ก็ชื่อว่าตาย”^{๓๔}

พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต)^{๓๕} ได้ให้ความหมายของความตายไว้ว่า ความตายหมายถึงความสลายแห่งขั้น ความขาดชีวิตินทรีย์ หรือความเสื่อมกับความสลายแห่งธรรมต่าง ๆ

ราชบัณฑิตยสถาน^{๓๖} ได้ให้ความหมายของความตายไว้ว่า “ความตาย หมายถึงการสิ้นใจ การสิ้นชีวิต การไม่เป็นอยู่ต่อไป การเคลื่อนไหวไม่ได้”

^{๓๑} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๓๙๐/๔๑๓, ขุ.ม.อ. ๑/๑๔๑/๒๔๙.

^{๓๒} ส.ข. (ไทย) ๑๗/๗๙/๗๑

^{๓๓} อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๑๑๑/๖๒.

^{๓๔} ส.นิ.อ. (ไทย) ๒/๒/๑๔-๑๕.

^{๓๕} พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), พุทธธรรมฉบับเดิม แก้ไขปรับปรุง, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองวัฒนา, ๒๕๓๑), หน้า ๕๕.

^{๓๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๓๔๗.

ความตายทางกายภาพคือการสิ้นชีวิตของมนุษย์และสัตว์ทั่วไป ทำให้ร่างกายแตกสลายไปในพระไตรปิฎก ได้ให้ความหมายของคำว่า ตาย ในลักษณะนี้ไว้คือ “ความจุติ ความเคลื่อนไป ความทำลายไป ความหายไป ความตาย คือ มฤตยู การทำกาละ ความแตกแห่งขันธ์ ความทอดทิ้งร่างกาย ความขาดสูญ แห่งชีวิตินทรีย์”^{๓๗} ในหมู่ สัตว์นั้น ๆ ของเหล่า สัตว์นั้นๆนี้ เรียกว่ามรณะ”^{๓๘} เกณฑ์ตัดสินคือ “เมื่อธรรม ๓ ประการ คือ ๑) อายุ ๒) ไออุ่น ๓) วิญญาณละกายนี้ไป กายนี้จึงถูกทอดทิ้งนอนนิ่งเหมือนท่อนไม้ที่ปราศจากเจตนา”^{๓๙} สัตว์ผู้ตาย คือ กาละไปแล้ว มีกายสังขาร วจีสังขาร และจิตสังขาร ดับระงับไป มีอายุหมดสิ้นไป ไม่มีไออุ่น มีอินทรีย์แตกทำลาย^{๔๐}

ความตาย หมายถึง “ความขาดแห่งชีวิตินทรีย์ ที่เนื่องอยู่กับภพอันหนึ่ง”^{๔๑} ได้แก่ การสิ้นชีวิตของสัตว์โลกในภพหนึ่ง ๆ โดยปกติหมายถึงการสิ้นชีวิต ซึ่งกำหนดเอาชาติหนึ่งที่เหมาะสมกันว่าเป็นคน เป็นสัตว์ พระพุทธเจ้าตรัสว่า โลกก็ดี เหตุให้เกิดโลกก็ดี ความดับสนิทแห่งโลกก็ดี ทางให้ถึงความดับสนิทแห่งโลกก็ดี ตถาคตได้บัญญัติไว้ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่ง ที่ยัง เป็น ๆ ที่มีสัญญาและใจ และตรัสว่า แม้ความเกิดก็เป็นทุกข์ แม้ความแก่ก็เป็นทุกข์ แม้ความเจ็บก็เป็นทุกข์ แม้ความตายก็เป็นทุกข์ ความประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความไม่ได้สิ่งที่ปรารถนาเป็นทุกข์โดยย่ออุปาทานขันธ^{๔๒} ก็เป็นทุกข์

พระพุทธพจน์นี้ยืนยันถึงเรื่องความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความพลัดพรากจากของรักการประสบกับสิ่งที่ไม่ปรารถนา ว่าเป็นความทุกข์ของมนุษย์ โดยสรุปขันธ์ ๕ เป็นทุกข์ในพุทธปรัชญาเถรวาทที่มีท่าทีต่อความตายโดยมองความตายในฐานะเป็นสิ่งที่มิอยู่จริง ทำให้เห็นคุณค่าของความตาย ท่าทีต่อความตาย เมื่อความตายยังไม่มาถึงทำให้เกิดการเรียนรู้ชีวิตและเป็นเหตุให้มองเห็นคุณค่าของชีวิต ส่งผลต่อการกระทำต่อตนเองและเพื่อนมนุษย์ ท่าทีต่อความตายเมื่อวาระสุดท้ายของชีวิต คือ ความตายจริงมาถึงจะสามารถเผชิญด้วยความมีสติและปัญญา ปราศจากความกลัวและเป็นเครื่องชี้วัดจุดต่อที่ปลายทางของชีวิตว่าจะดำเนินไปในทิศทางใดในสังสารวัฏ ความตายมักจะถูกบัญญัติขึ้นมาเพื่อใช้เรียกสภาพหรืออาการที่แสดงถึงความสิ้นสุดหรือดับลงของสิ่งต่าง ๆ เมื่อกล่าวเฉพาะมนุษย์ ครั้งใดที่ชีวิตของบุคคลได้สิ้นสุดลง คนทั่วไป เรียกว่า บุคคลนั้นถึงแก่ความตาย แต่ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา นอกจากความตายจะหมายถึงการที่ชีวิตของบุคคลสิ้นสุดลง โดยเรียก

^{๓๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๙๐/๓๒๕.

^{๓๘} ส.ข. (ไทย) ๑๒/๔๕๖/๔๙๕.

^{๓๙} อ้างแล้ว.

^{๔๐} อ้างแล้ว.

^{๔๑} คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัย , วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๒ ตอน ๑ , พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑.

^{๔๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๓๓.

ความตายในลักษณะนี้ว่า การขาดแห่งชีวิตินทรีย์^{๔๓} มนุษย์เกิดและตายอยู่ตลอดเวลา ขณิกมรณะและความขาดแห่งชีวิตินทรีย์ แม้จะถือว่าเป็นความตายเหมือนกัน เนื่องจากมีสภาพที่แสดงถึงความดับลงเหมือนกัน แต่ความขาดแห่งชีวิตินทรีย์จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมนุษย์สิ้นสุดไปจากภพชาติเท่านั้น “สำหรับคนทั่วไปที่ยังไม่สามารถพัฒนาศักยภาพให้สูงเพียงพอที่จะประจักษ์ชัดในขณิกมรณะได้ แต่ยอมเข้าใจในความตายแบบความขาดแห่งชีวิตินทรีย์ได้เป็นอย่างดี”^{๔๔} หรือความสิ้นชีวิตจากภพชาติแล้ว ความตายยังหมายรวมไปถึงความดับลงของรูปนาม หรือกายกับจิตในขณะหนึ่งด้วย เพราะชีวิตมนุษย์ซึ่งประกอบด้วยขันธ ๕ หรือกายกับจิตนี้มีได้สิ้นสุดหรือดับลงเฉพาะเมื่อสิ้นสุดลมหายใจเท่านั้น หากแต่เกิดดับสืบต่อกันอยู่ทุกขณะ “การดับลงในขณะหนึ่ง ๆ ของกายกับจิตนั้น ในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า ขณิกมรณะ”^{๔๕}

พระพุทธศาสนาได้อธิบายสาเหตุของความตายไว้ว่า คนที่ตายนั้นต่างกัน ในพระอภิธรรมมัตถกถาวิภูษิตได้จำแนกสาเหตุของความตาย ๔ ประการ คือ^{๔๖}

- ๑) เพราะสิ้นอายุขัย
- ๒) เพราะสิ้นสุดแห่งกรรม
- ๓) เพราะสิ้นทั้ง ๒ อย่าง คือสิ้นสุดอายุขัยและกรรม
- ๔) เพราะกรรมนั้นเข้าไปตัดรอน คือ ตายเพราะเหตุไม่ปกติคือ ถูกฆ่าตายบ้าง ฆ่าตัวตายบ้าง ความตายของวัยหนุ่มเกิดจากอุบัติเหตุ เป็นต้น

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ^{๔๗} ความหมายของความตาย พระพุทธโฆษาจารย์ได้จำแนกความตายไว้ ๔ อย่าง ดังนี้

- ๑) ความขาดแห่งชีวิตินทรีย์ ที่เนื่องอยู่กับอีกภพหนึ่ง ชื่อว่า มรณะ
- ๒) ความขาดแห่งวิภูษะทุกขของพระอรหันต์ ชื่อว่า สมุจเฉทมรณะ
- ๓) ความดับในขณะแห่งสังขารทั้งหลายชื่อว่า ขณิกมรณะ

^{๔๓} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๒ ตอน ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑.

^{๔๔} ญฺญาว วาสิน, “ความหมายของความตาย: การตีความพุทธปรัชญา” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑), หน้า.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑.

^{๔๖} อภิธรรมมัตถสังคหบาลีและอภิธรรมมัตถกถาวิภูษิตฉบับแปลเป็นภาษาไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๙๗.

^{๔๗} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๒ ตอน ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑.

๔) ความตายโดยสมมติของชาวโลก เช่นต้นไม้ตาย โลหะตาย เชื่อว่า สมมติมรณะแม้ความตายจะเกิดขึ้นกับมนุษย์ และสิ่งมีชีวิตทุกชนิดโดยไม่ยกเว้น แต่กระนั้น โดยข้อเท็จจริงปรากฏว่าระยะเวลาและลักษณะความตายของมนุษย์ก็แตกต่างกันพระพุทธศาสนาจำแนกความตายออกเป็น ๒ ประการ คือ

(๔.๑) กาลมรณะ คือ การตายตามกาล

(๔.๒) อกาลมรณะ คือ การตายเมื่อยังไม่ถึงเวลาที่จะต้องตาย^{๔๘} แสดงให้เห็นว่าความตายนั้นเมื่อถึงเวลาหรือถึงที่แล้ว จึงตายก็มี และเมื่อยังไม่ถึงเวลาหรือถึงที่ มาตายลงก็มี

๒.๑.๑.๔ ความหมายของความตายในศาสนาคริสต์

ได้มองมนุษย์เป็นสัตว์โลกชนิดหนึ่ง ที่พระเจ้าทรงสร้างขึ้นโดยอาศัยอำนาจเหนือมนุษย์ ในรูปแบบบันดาลชีวิต ในโลกนี้และชีวิตหลังความตายดำเนินไปในรูปแบบที่เกี่ยวข้องกับความรอด ซึ่งเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิต ที่มองว่าชีวิตไม่เพียงมีความตายเพียงครั้งเดียว หลังความตายจะไม่มีการเกิดใหม่ แต่ทุกชีวิตจะต้องมีการฟื้นคืนชีพในวัน^{๔๙} พิพากษา ซึ่งจะได้รับการพิพากษาตามผลการกระทำของแต่ละคน ขณะที่ชีวิตอยู่ในโลกถ้าทำดีจะได้รับทางรอด คือ การมีชีวิตนิรันดร์ในสวรรค์ ดังนั้นทุกคนจึงเตรียมตนเองพร้อมจะตาย โดยการประพฤติ ตามคำสอนของพระเจ้า โดยการสวดมนต์ และดำเนินชีวิตตามกำหนดของพระเจ้าและเชื่อว่าความตายไม่ใช่เรื่องน่ากลัว เพราะความตายเป็นทางให้มนุษย์กลับไปสู่การมีชีวิตแบบพระเจ้าในอาณาจักรของพระเจ้าตลอดไป หลักจริยศาสตร์ที่สำคัญเกี่ยวกับชีวิต

ตามพระคัมภีร์ของชาวคริสต์ยืนก็คือ การเคารพต่อคุณค่าของชีวิตมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นชีวิตทารกในครรภ์ ชีวิตเด็กที่พิการ ชีวิตของผู้สูงอายุ ผู้พิการผู้ป่วยวาระสุดท้ายที่ใกล้ตาย รวมตลอดถึงชีวิตคนปกติทั่วไปในสังคม คือ จริยธรรมที่มนุษย์พึงปฏิบัติต่อกัน การกระทำใดๆที่ละเมิด หรือกระทบต่อการเคารพศักดิ์ศรีของมนุษย์ ถือว่าเป็นหน้าที่ของชาวคริสต์ยืน ที่พึงช่วยกันปกป้องและดำรงรักษาไว้อย่างไรก็ดี สิ่งที่สำคัญที่สุดที่พึงระลึกถึงก็คือ ชีวิตเป็นสิ่งที่พระเจ้าประทานมา การจงใจยุติชีวิตเพื่อหลีกเลี่ยงความทุกข์ หรือการยุติปัญหาใด ๆ ก็ตาม ไม่ใช่วิธีการที่ถูกต้องความสำคัญจึงอยู่ที่ว่าการตัดสินใจยุติการรักษาพยาบาล การปล่อยให้ผู้ป่วยจากไปอย่างสงบเพื่ออะไร สิ่งสำคัญที่จะลืมมิได้คือ การเคารพต่อชีวิตมนุษย์และเกียรติภูมิของความเป็นมนุษย์

^{๔๘} พระธรรมธีรราชมหามุนี, อุดมวิชา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๓๙), หน้า ๑.

^{๔๙} สิวลี ศิริโล, จริยธรรมในการดูแลผู้ป่วยวาระสุดท้ายใกล้ตาย, (สารสภาการพยาบาล ๑, ๒๕๓๔), หน้า ๓๔-๓๗.

๒.๑.๑.๕ ความหมายของความตายในศาสนาอิสลาม

ความตายถือจุดหมายปลายทางของการเดินทางจากชีวิตนี้ไปสู่ชีวิตใหม่ ความตายเปรียบเสมือนประตูที่ก้าวผ่านจากชีวิตหนึ่งไปสู่อีกชีวิตหนึ่ง ซึ่งเป็นนิรันดร์ ความตายเป็นสิ่งที่ทำให้ชีวิตมนุษย์มีความสมบูรณ์ ด้วยเหตุนี้ เมื่อวาระของความตายมาถึงอย่างแน่ชัด การพยายามเหนี่ยวรั้ง หรือปฏิเสธความตาย เป็นสิ่งที่ไม่ควรทำ เพราะนอกจากจะไม่เกิดประโยชน์ อะไรแล้วยังเป็นการเสียเวลาไร้เหตุผลและยังเป็นการยืดเวลาของความทุกข์ทรมานต่อไป สิ่งสำคัญประการหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับความตาย ได้แก่ การเข้าใจองค์ประกอบของมนุษย์ได้แก่ กายและวิญญาณ เมื่อความตายเกิดขึ้นกลับคืนไปสู่โลกของวิญญาณ คือ อาณาจักรของพระเจ้าร่างกายย่อมคืนกลับไปสู่ดิน การนำร่างกายของผู้เสียชีวิตไปประกอบพิธีตามประเพณีของศาสนาตามเวลาที่ศาสนากำหนด ถือเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องทำตามข้อกำหนด

จึงสรุปได้ว่า ความตาย หมายถึง การไม่ตอบสนองการกระทำใด ๆ การหยุดทำหน้าที่ของสมอง ระบบประสาทส่วนกลางหยุดหายใจ คลื่นไฟฟ้า สมองเป็นเส้นตรง อาการเหล่านี้ คือ การสิ้นชีวิต การตายของชีวิตมนุษย์ การทอดทิ้งร่างกายไว้ การขาดสิ้นชีวิตในภพหนึ่ง และความตายในที่นี้มุ่งถึงความตายของคนเท่านั้น

๒.๑.๒ แนวคิดเกี่ยวกับความตายทางจิตวิทยา

Melear, J.D.^{๕๐} ได้แบ่งการรับรู้เรื่องความตายโดยอาศัยพื้นฐานการศึกษาของNagy (นักก) แบ่งความตายเป็น ๙ ข้อ ดังนี้

- ๑) ความตายเกิดขึ้นเพียงชั่วคราเป็นการสิ้นสุดของชีวิต
- ๒) ความตายเป็นคนๆหนึ่ง
- ๓) ความตายคือ การสูญเสียคนใดคนหนึ่งไป
- ๔) ความตายเป็นสากล
- ๕) ความตายคือ การเสื่อมสลายของการทำงานของร่างกาย
- ๖) ความตายเกิดจากความก้าวร้าว
- ๗) ระดับของความตาย
- ๘) ชีวิตหลังความตาย
- ๙) ความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตาย

^{๕๐} Melear, J.D, “Children’s Conception of Death”, Dissertation Abstract international, (Section B), Vol.33, 1972), p. 919.

Baker, B.A.^{๕๑} ได้ให้ความหมายของความตาย หมายถึง การสูญเสียลักษณะของการมีชีวิตโดยสิ้นเชิงได้แก่ การหยุดเคลื่อนไหว ศึกษาการรับรู้ความตาย ซึ่งมีองค์ประกอบที่แตกต่างกันออกไปดังนี้

๑) การตระหนักถึงความตาย (realization) คือ การตระหนักถึงการสูญเสียชีวิต ความตายอาจเกิดขึ้นกับผู้ใดก็ได้ และการตระหนักว่ามีบางสิ่งบางอย่างที่สามารถทำให้สิ่งมีชีวิตต้องตายหรือเป็นเหตุการณ์หนึ่งซึ่งเกิดขึ้นในช่วงชีวิตตน

๒) การแยกจากกัน (Separation) เกี่ยวข้องกับสถานที่อยู่ของสิ่งที่ตายไปแล้วและพาดพิงไปถึงมิติของระยะทาง

๓) การไม่เคลื่อนไหว (Immobility) เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวของสิ่งที่ตายจำแนกเป็นการเคลื่อนไหวได้ทุกส่วนของร่างกายหรือเคลื่อนไหวได้บางส่วน หรือร่างกายทุกส่วนหยุดนิ่ง

๔) การเอาคืนไม่ได้ (Irrevocability) คือ ความตายเกิดขึ้นอย่างถาวร และไม่มีการเปลี่ยนกลับเหมือนเดิม หรือเกิดขึ้นเพียงชั่วคราวแล้วเปลี่ยนกลับเหมือนเดิม

๕) การไม่ทำงานของร่างกาย (Dysfunctional) เป็นความคิดเกี่ยวกับการทำงานของร่างกายมากกว่าความรู้สึกรับรู้ของร่างกาย คนตายแล้วอวัยวะทุกส่วนหยุดทำงานซึ่งความหมายขององค์ประกอบนี้ คล้ายกับองค์ประกอบการเสื่อมสลายของการทำงานของร่างกาย (Cessation of Biological functioning)

๖) การไม่มีความรู้สึก (Insensitivity) พิจารณาเกี่ยวกับการทำงานของประสาทรับความรู้สึกของสิ่งที่ตายและหน้าที่ของจิต เช่น ความฝัน ความรู้สึก ความคิด การได้ยิน มีความคิดว่าสิ่งที่ตายไม่มีความรู้สึกเลย หรือไม่มีความรู้สึกเพียงบางส่วน หรือมีความรู้สึกอย่างเต็มที่

๗) ลักษณะรูปร่าง (Appearance) เป็นความคิดว่าสิ่งที่ตายแล้วนั้นมองดูเหมือนกับอะไร เด็กมีความคิดว่าคนตายเหมือนหรือไม่เหมือนกับขณะมีชีวิต

สุวรรณา สถาอานันท์^{๕๒} ธรรมชาติของชีวิตมนุษย์ จุดมุ่งหมายของชีวิตทำให้ทราบว่ามนุษย์มีองค์ประกอบ คือ จิตกับกาย องค์ประกอบฝ่ายจิตเป็นสิ่งอมตะมีธรรมชาติไม่ตาย ทำหน้าที่เป็นตัวตนที่แท้ของมนุษย์ส่วนฝ่ายกายดำรงอยู่ในโลกปรากฏการณ์เท่านั้น เมื่อชีวิตฝ่ายกายหยุดทำงานอย่างถาวรและตายลงในที่สุด วิญญาณจะแยกออกจากกาย ชีวิตฝ่ายวิญญาณจะดำเนินต่อไปเป็นอิสระไม่ขึ้นต่อโลกปรากฏการณ์ สำหรับชาวคริสต์เรียกว่า “ชีวิตหลังความตาย” (Life after Death) เป็นชีวิตที่ แท้จริง ความหมายของการมีชีวิตอยู่ในโลกปรากฏการณ์อยู่กับการปฏิบัติในคำสอน

^{๕๑} Baker, B.A., Hannon, N., and Russell, N.A., **Death and Dying Individuals and Institutions**, (New York: John Wiley and son, 1982), p. 339.

^{๕๒} สุวรรณา สถาอานันท์, **ชีวิตและความตายตามคริสต์ศาสนา ในมุมมองเรื่องความตายและภาวะใกล้ตาย**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๑๐๘.

ที่ตนเชื่อว่าจะนำตนไปสู่พระเจ้า การแสวงหาสัจธรรม และศรัทธาต่อพระเจ้า เพราะเมื่อตายไปแล้ว วิญญาณจะไปรวมเป็นเอกภาพเดียวกันกับสิ่งสูงสุด คือพระเจ้า ความตายจึงมีจุดหมายอยู่ที่การนำ วิญญาณไปสู่โลกหน้าที่สมบูรณ์อันเป็นภาวะเหนือวิสัยที่มนุษย์บนโลกนี้จะหยั่งถึงได้ ความตาย เปรียบเสมือนด่านทดสอบให้มนุษย์เล็งเห็นการกระทำที่ผ่านมาในโลกปรากฏการณ์ ด้วยความหวังว่า เมื่อความตายเกิดขึ้นกับตนแล้ว ตนจะได้รับสิ่งที่ประเสริฐปราศจากความทุกข์ทั้งปวงศาสนาคริสต์ ถือว่า โลกแห่งปรากฏการณ์เป็นแดนเนรเทศเป็นสถานที่ทดลอง เป็นบ้านชั่วคราวเพียงเท่านั้น เพลโต เห็นว่าเป็นโลกแห่งเงา พราหมณ์เห็นว่าเป็นโลกแห่งมายา ความตายแสดงให้เห็นว่าโลกแห่ง ปรากฏการณ์ที่เราสัมผัสได้นี้ไม่มีแก่นสารความตายจึงมีความหมายเพื่อยืนยันความมีอยู่ของวิญญาณ อมตะและชีวิตโลกหน้า

๒.๑.๓ ประเภทและปัจจัยของความตาย

ในทางพระพุทธศาสนา สามารถแจกแจงเหตุแห่งความตาย ตามลักษณะของการสิ้นสุด แห่งการสืบทอดแห่งชีวิตินทรีย์ มี ๔ ประเภท ดังนี้

๑. สมุจเฉตมรณะ ได้แก่การปรินิพพานของพระอรหันต์ทั้งหลายที่ตัดเสียซึ่งวัฏฏะทุกข์ทั้ง ปวงได้โดยสิ้นเชิง

๒. ขณิกมรณะ ได้แก่ความดับของสังขารธรรม รูป นาม ที่เป็นอยู่ทุก ๆ ภัคค์ขณะ

๓. สมมติมรณะ ได้แก่ความตายที่โลกสมมุติเรียกกันว่า ต้นไม้ตาย สัตว์ตาย คนตาย เป็นต้น

๔. ชีวิตินทรีย์ปัจเจกมรณะ ได้แก่ รูปชีวิต นามชีวิต ของสัตว์ทั้งหลายดับสิ้นลงในภพ หนึ่ง ๆ ^{๕๓} และที่ดำเนินไปตามธรรมชาติและเป็นไปตามอำนาจของกรรมที่ทำให้ชีวิตต้องมาสิ้นสุดลง ก่อนเวลาอันควร สามารถแบ่งได้อีก ๔ ประเภท ดังนี้

(๑) ตายเพราะสิ้นอายุขัย ภาษาบาลีเรียกว่า อายุขยมรณะ คือ ตายเพราะสิ้นอายุ สิ้นความสืบทอดซึ่งเป็นไปตามกฎธรรมชาติของสรรพสิ่งที่เกิดมา กล่าวคือ ทุกสิ่งตกอยู่ในกฎแห่งการ เกิดขึ้น ดำรงอยู่และดับไป ชีวิตของมนุษย์ที่เกิดมานั้น แม้จะไม่มีโรคภัยหรือเหตุอื่นให้เสียชีวิตไปก่อน วัยอันควร ก็ดำรงอยู่ได้ชั่วระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น นอกจากนี้ อายุขัยของคนเรายังไม่เท่ากัน และ เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยที่สนับสนุนและเอื้ออำนวยหลายด้าน เช่น ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีด้านการแพทย์ สภาพแวดล้อมในการทำงาน และรูปแบบตลอดจน พฤติกรรมการดำรงชีวิต เป็นต้น การตายเพราะสิ้นอายุขัยนั้นอาจเปรียบได้กับตะเกียงที่ไส้หมด แม้ น้ำ มันจะยังเหลืออยู่แต่ก็ไม่สามารถจะให้เปลวไฟที่มีแสงสว่างต่อไปได้

^{๕๓} พระสัทธัมมโชติกะ อัมมาจริยะ, ปรมัตถโชติกะ สมถกรรมฐานที่ปณี, ปริเฉทที่ ๙, เล่ม ๑, พิมพ์ ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๓๙), หน้า ๑๓๖.

(๒) ตายเพราะสิ้นกรรม ภาษาบาลี เรียกว่า กัมมกขยมรณะ คือ ตายเพราะสิ้นกรรมที่เป็นปัจจัยให้ชีวิตสืบต่ออาจเป็นกรรมในอดีต ซึ่งอาจไกลออกไปจนถึงในอดีตชาติ หรืออาจเป็นกรรมที่ทำในปัจจุบันและอาจเป็นกุศลกรรมหรืออกุศลกรรมก็ได้ ขึ้นอยู่กับว่าการกระทำที่ได้ทำลงไปนั้นเป็นฝ่ายดีหรือไม่ดี กรรมที่ทำไว้นั้นมีหน้าที่ช่วยสนับสนุนรูปและนาม (ชีวิต) ในภพที่เราเกิดมา เมื่อผลกรรมนั้นหมดสิ้นไปชีวิตก็สิ้นไป เปรียบเหมือนตะเกียงที่น้ำมันหมด แม้ไส้ตะเกียงจะยังเหลืออยู่แต่เปลวไฟและแสงสว่างก็หมดไป

(๓) ตายเพราะสิ้นทั้งอายุและกรรม ภาษาบาลีเรียกว่า อุกขยกขยมรณะ คือ ตายเพราะสิ้นทั้งอายุและสิ้นกรรม สิ้นไปในเวลาเดียวกัน การตายในกรณี เช่นนี้ จะเห็นได้เช่น การตายของผู้สูงอายุที่แก่หง่อม รูปและนาม (ร่างกายและจิตใจ) หมดสภาพ อีกทั้งกรรม คือ การกระทำที่จะเป็นแรงสนับสนุนให้รูปและนามทำหน้าที่ของมันก็หมดไป เปรียบเหมือนตะเกียงที่ทั้งน้ำมันและไส้หมดไปด้วยกัน

(๔) ตายเพราะมีเหตุหรือกรรมอย่างอื่นมาตัดรอน ภาษาบาลี เรียกว่า อุปัจเฉทมรณะ ความตายประเภทนี้ ไม่เป็นไปตาม ๓ อย่างที่กล่าวไว้ แต่ตายเพราะมีสิ่งที่ทำให้ชีวิตสิ้นไปกะทันหัน ทั้งที่น่าจะอยู่ต่อไปได้ ในกรณีนี้ ทั้งอายุและกรรมยังไม่หมดแต่เกิดเหตุทำให้เสียชีวิตกะทันหันซึ่งเป็นเพราะกรรมอื่นมาตัดรอนกรรมที่กำลังส่งผลอยู่จึงต้องหยุดหรือหมดแล้ว เช่น การตายด้วยอุบัติเหตุหรือโรคระบาดเฉียบพลันร้ายแรง ท่านเปรียบเทียบการตายในกรณี เช่นนี้ เหมือนกับตะเกียงที่ทั้งน้ำมันและไส้ยังคงมีอยู่แต่ไฟดับไปเพราะเหตุอื่น เช่น มีลมพัดมาแรง (เหตุภายนอก) จนทำให้เปลวไฟดับไปเป็นต้น ไม่ว่าความตายจะเกิดขึ้นในกรณีใด สิ่งที่เหมือนกันก็คือ ในทุกกรณี ล้วนมีเหตุปัจจัยที่สามารถอธิบายได้^{๕๔}

จึงสรุปได้ว่า เหตุปัจจัยของความตายมีถึง ๔ อย่าง โดยที่ ๒ อย่างแรกเป็นการตายเพราะสิ้นอายุและตายเพราะสิ้นกรรมนั้นเป็นการตายตามธรรมชาติ การตายทั้งสองประเภทรูปนั้นแสดงให้เห็นความสมดุลของธรรมชาติ และกรรมบวกกับการกระทำในปัจจุบันด้วย ส่วนตายเพราะมีกรรมอื่นมาตัดรอนนี้ เป็นความตายที่อยู่ในข่ายที่จะต้องพิจารณาหาทางป้องกัน คือ ต้องหาทางให้ความตายประเภทนี้เป็นไปในทางที่ถูกต้องที่เรียกว่าการเตรียมตัวก่อนตาย

๒.๑.๔ กระบวนการตายในพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนา แบ่งกระบวนการตายออกเป็น ๓ ขณะ คือขณะใกล้ตาย ขณะตาย และขณะหลังตาย ดังต่อไปนี้

^{๕๔} พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธรรมมัตถสังคหฎีกา, ปริเฉทที่ ๕, เล่มที่ ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: หจก.ทิพย์วิสุทธ, ๒๕๕๑), หน้า ๒๖๐.

๒.๑.๔.๑ ขณะใกล้ตาย มรณาสันนวิธิเป็นวิธิจิต คือขณะจิตที่กำลังรู้ อารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ปัญจทวารารวิชชจิต เป็นวิธิจิตแรก ทำหน้าที่เพียงรู้ว่า อารมณ์หนึ่งอารมณ์ใด มากระทบทวารหนึ่งทวารใด เรียกว่าอาวัชชกจิ ที่ใกล้จะตาย หมายถึง เมื่อ มรณาสันนวิธิเกิดขึ้นแล้ว จุติจิต (จิตที่ดับสิ้นไปจากภพชาติปัจจุบัน) ย่อมเกิดขึ้นในลำดับที่ใกล้เคียง กัน จะไม่มีวิธิจิตที่มีอารมณ์เป็นอย่างอื่นเกิดขึ้นคั่นระหว่างจุติจิตอีก ในมรณาสันนวิธินั้นมีขณะจิต เกิดขึ้นเพียง ๕ ขณะเท่านั้น (ปกติ จะเกิดขึ้น ๗ ขณะ) เพราะเหตุที่จิตมีกำลังอ่อนเนื่องจากอำนาจ ของกรรมที่ส่งมานั้นใกล้จะหมดอำนาจอยู่แล้ว และอีกประการหนึ่ง หทัยวัตถุอันเป็นกัมมชรูป ซึ่งเป็น ที่ตั้งของจิตก็มีแต่จะเสื่อมสั่นลงเรื่อย ๆ กำลังของขณะจิตอ่อนเหมือนไฟที่น้ำมันจะหมดหรือจะมอด อยู่แล้ว แสงสว่างของไฟก็ย่อมจะริบหรี่ เพราะหมดกำลังของปัจจัย คือ น้ำมันและไส้^{๕๕} มรณาสันนวิธิ นี้โดยระยะเวลาที่ใกล้ตาย แบ่งออกได้ ๒ ชนิดคือ

๑. มรณาสันนวิธิธรรมดา คือ มรณาสันนวิธิ ที่เกิดขึ้นแก่ผู้ที่จะตายภายในเวลา ๑-๒ นาที หรือ ๑-๒ ชั่วโมง เป็นต้น

๒. ปัจจาสันนมรณวิธิ คือ มรณาสันนวิธิ ที่เกิดขึ้นแก่ผู้ที่จะตายภายในระยะเวลาใกล้ที่สุด หมายความว่า เมื่อปัจจาสันนมรณวิธิเกิดขึ้นในระยะใกล้ที่สุดไม่ถึง ๒๐ วินาทีหรือเพียง ๑๐วินาที จากนั้นภวังคจิต คือ จิตที่ไม่รู้อารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจทำหน้าที่ดำรงภพชาติ ภวังคจิต ได้ชื่อว่า “ปณฺฑระ” เพราะ “บริสุทฺธิ” ตรีสหมายถึงเอาภวังคจิตซึ่งบริสุทฺธิเพียงชั่วขณะที่ไม่รู้อารมณ์ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เท่านั้น ขณะที่หลับสนิททุกคนดูเหมือนบริสุทฺธิ ไม่รู้สึกชอบหรือชัง ไม่ริษยา ไม่ตระหนี่ ไม่สำคัญตน ไม่คิดนึกใด ๆ ทั้งสิ้น^{๕๖} ได้เปลี่ยนหน้าที่มาทำจตุตถจิตคือทำหน้าที่ เคลื่อนจากภพเป็นจตุตถจิตและกัมมชรูปคือรูปที่เกิดเพราะกรรมเกิดร่วมด้วย ก็เกิดเป็นครั้งสุดท้าย แล้ว ดับลงพร้อมกับจตุตถจิต เป็นอันว่าความเป็นอยู่แห่งปัจจุบันภพได้สิ้นสุดลง^{๕๗}

สภาพชีวิตของคนขณะใกล้ตายนี้ ทุกคนจะต้องประสบกับสิ่งที่เรียกว่า มรณาสันนกาลซึ่ง มีอารมณ์อยู่ ๓ ชนิด คือ กรรม กรรมนิमित และคตินิमित ถ้าหากเราจะปล่อยให้อารมณ์ใกล้ตายเกิดขึ้น เองโดยที่ไม่สร้างเหตุไว้ เราก็คงเผชิญกับอารมณ์ทั้ง ๓ ชนิด ได้ยาก เช่น เมื่อเราเจ็บปวดก็ดิ้นรนแล้ว เพราะเรากลัวตายกันทุกคน ภัยอันตรายอันน่าขนพองสยองเกล้า ทำให้ใจสั่นร้าวจนไม่อาจสามารถ ควบคุมได้ สำหรับคนที่ไม่ได้ฝึกปฏิบัติธรรมอย่างดีมาก่อนจะไม่มีสติที่จะคิดถึงบทสวดมนต์ที่เคยคิดว่า ท่องจำได้จนขึ้นใจ แม้อยากจะนึกถึงพระรัตนตรัยในตอนนั้น พอถึงขณะที่จะตายจริง ๆ เราจะมัวตื่น

^{๕๕} พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, **ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธรรมมัตถสังคหฎีกา, ปริจเฉทที่ ๕, เล่ม ๒**, (กรุงเทพมหานคร: หจก.ทิพย์วิสุทธี, ๒๕๔๗), หน้า ๒๖๒.

^{๕๖} สุจินต์ บริหารวนเขตต์, **ปรมัตถธรรมสังเขป จิตตสังเขปและภาคผนวก**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๖๗.

^{๕๗} พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, **ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธรรมมัตถสังคหฎีกา**, หน้า ๑๒๑.

ตระหนักตกประหม่า พะว้าพะว งุนง หลงลืมเสียสิ้นปรากฏการณ์ที่จะเกิดขึ้นในขณะที่ใกล้ตายหรือใน
มรณาสันกาลนั้นมีมากมาย เริ่มจาก

๑) อารมณ์ใกล้ตายชนิดที่ ๑ คือ กรรม ได้แก่ กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม
กายกรรม ได้แก่ เจตนา ๒๐ เป็นฝ่ายกามาวจรกุศล ๘ และ เป็นฝ่ายอกุศล ๑๒ ที่ถึงการยึดถือการรับ
การปล่อย และการเคลื่อนไหวในกายทวาร วจีกรรม ได้แก่ เจตนา ๒๐ เช่นเดียวกับที่กล่าวไว้ใน
กายกรรม เฉพาะแต่เกี่ยวกับการเปล่งวาจาที่เกิดขึ้นทางวจีทวาร และมโนกรรม ได้แก่ เจตนา ๒๔ ทั้ง
ฝ่ายกุศลและอกุศล ได้แก่ เจตนา ๒๐ เช่นเดียวกับที่กล่าวไว้ในกายกรรมที่ไม่เกี่ยวกับการเคลื่อนไหว
ทางทวารทั้ง ๒ (กายทวารและวจีทวาร) เฉพาะแต่ที่เกิดขึ้นทางมโนทวารเท่านั้นรวมกับมหัคคกุศลจิต
อีก ๙ หรือ อีกนัยหนึ่ง คืออกุศลกรรมบถ ๑๐ อันได้แก่ กายกรรม ๓ ซึ่งหมายถึงกายทุจริต ๓ วจีกรรม
๔ ซึ่งหมายถึงวจีทุจริต ๔ และมโนกรรม ๓ ซึ่งหมายถึง มโนทุจริต ๓^{๔๘}

เราเคยเจตนาทำกรรมใดไว้ เจตนาที่เป็นกุศลหรือเจตนาที่เป็นอกุศล กรรมนั้น ๆ จะมา
ปรากฏให้เห็นแล้วส่งผลกระทบ (วิบาก) และกัมมชรูป (รูปที่เกิดเพราะกรรมเกิดร่วมด้วย) เกิดขึ้นใน
ปฏิสนธิกาลและปัตติกาลคือในเวลาชีวิตดำเนินไปชักนำไปเกิด กรรมที่นำไปเกิดนี้ คือชนกรรม หาก
ทำกุศลกรรมไว้จะได้ไปเกิดยังเทวภูมิ หรือมนุษยภูมิ หรือทำอกุศลไว้ก็ต้องไปเกิดในอบายภูมิ เช่น
เกิดเป็นสัตว์นรก เปรต อสุรกาย หรือ สัตว์เดรัจฉาน เป็นต้น ในบางช่วงของชีวิต อุปัตถัมภกรรม
อาจเข้าสนับสนุนด้วยแรงบุญ แรงกรรมหรืออุปปีฬกรรมเข้าแทรกแซงเบียดเบียนขัดขวางความ
เป็นไปนานาแห่งวิบากที่นำกรรมอื่นให้เกิด หรืออุปฆาตกรรมอาจเข้าไปตัดรอนกรรมที่ไม่มีกำลัง แล้ว
ห้ามวิบากของกรรมนั้นเสีย แล้วอุปฆาตกรรมก็กระหน่ำเสียเอง^{๔๙}

๒) อารมณ์ใกล้ตายชนิดที่ ๒ เรียกว่า กรรมนิมิต ได้แก่ อารมณ์ ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น
รสสัมผัส และสภาพที่รู้ได้ทางใจ ที่เกี่ยวข้องกับการกระทำของแต่ละบุคคล ที่ตนได้กระทำแล้วด้วยกาย
วาจา ใจ ย่อมจะมาแสดงนิมิตเครื่องหมายให้รู้ได้เมื่อใกล้จะตาย ถ้าเป็นฝ่ายกุศล ก็ให้รู้ให้เห็น เป็น
การทำบุญให้ทาน เช่น เห็นโบสถ์ วิหาร โรงพยาบาล ที่ตนเคยสร้าง เห็นพระพุทธรูปที่ตนเคยสร้าง
 เป็นต้น มรณาสันนิวาทีก็นำเอาอารมณ์นั้น ๆ มาเป็นอารมณ์ให้เป็นนิมิตเครื่องหมายในสิ่งต่าง ๆ
เหล่านั้น กรรมนิมิตที่เป็นฝ่ายอกุศล เช่น เห็นแห อวน ปืน มีด เครื่องประหัตประหารเบียดเบียนสัตว์
ที่ตนเคยใช้ในการทำบาปมาแล้ว เป็นต้น มรณาสันนิวาทีก็นำเอาสิ่งเหล่านั้นมาเป็นอารมณ์

๓) อารมณ์ใกล้ตายชนิด ที่ ๓ คือ คตินิมิต คือที่ไปเกิดของสัตว์ คติมี ๕ คือ นิริยะ
เป็นที่ไปเกิดของสัตว์นรก เดรัจฉานโยนิ เป็นที่ไปเกิดของสัตว์เดรัจฉาน เปตติวิสัย เป็นที่ไปเกิดของ

^{๔๘} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๗/๕๕; ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๕๗/๔๐.

^{๔๙} คณะกรรมการแผนกตำรากรมการศาสนา ในพระบรมราชูปถัมภ์, อภิธัมมัตถสังคหบาลีและ
อภิธัมมัตถวิภาวินิฎฐา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๑๔-๒๑๕.

เปรตและอสุรกาย มนุสสคติ เป็นที่ไปเกิดของมนุษย์ และเทวคติเป็นที่ไปเกิดของเหล่าเทพ คติเหล่านี้มักเกิดขึ้นกับเราเวลาใกล้ตายซึ่งจะเป็นเครื่องบ่งชี้ ที่ไปของเรา เช่น ผู้ใกล้ตายเห็นสถานที่สวยงาม พระราชวัง เป็นเครื่องหมายบอกว่าจะได้ไปเกิดเป็นเทวดา ชาวสวรรค์ หากเห็นทุ่งนา ป่า ภูเขา หรือสัตว์มากมาย ก็เป็นเครื่องหมายบอกว่าจะได้ไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน เป็นต้น

สำหรับผู้ประพาศธรรมเป็นปรกตินิสัย ย่อมมีจิตตั้งความปรารถนา ขอให้บรรลุมรรคตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในชาติปัจจุบันหรือในชาติต่อ ๆ ไปโดยเร็วพลันเท่าที่จะมีบุญบารมีเพียงพอ ดังตัวอย่างในครั้งพุทธกาล ท่านจิตตคหบดี ซึ่งเป็นคฤหัสถ์อยู่ในเมืองมัจฉิกาสัณห์เป็นอุบาสกได้ประมาณ ๓๐ ปี ก็สามารถบรรลุมรรคญาณที่ประเสริฐ (ปัญญาชั้นโลกุตตระที่ถึงความใหญ่) อันประเสริฐบริสุทธิ์สูงสุดสามารถกำจัดกิเลสได้ ท่านจิตตคหบดีได้เล่าให้ฤาษีเจลกัสสปะซึ่งเคยเป็นสหายเก่าเมื่อครั้งยังเป็นคฤหัสถ์ฟังว่า “เพราะผมสั่งจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มี วิตก วิจาร์ ปิติ และสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ตราบเท่าที่ ต้องการ เพราะวิตกวิจาร์ สงบระงับไป ผมบรรลุ ทุตติยฌานตราบเท่าที่ ต้องการเพราะปิติจางคลายไป ฯลฯ ผมบรรลุตุตติยฌานตราบเท่าที่ ต้องการ เพราะละสุขได้ ฯลฯ ผมบรรลุจตุตถฌานตราบเท่าที่ ต้องการ”

เมื่อจิตตคหบดี กล่าวอย่างนี้แล้วเจลกัสสปะจึงขอให้จิตตคหบดี พาไปบรรพชาอุปสมบทในพระธรรมวินัยของพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งต่อมาจิตตคหบดีได้พาเจลกัสสปะเข้าไปหาภิกษุผู้เป็นเถระทั้งหลาย ในที่สุดเจลกัสสปะได้บรรพชาอุปสมบท และท่านพระกัสสปะบวชแล้วไม่นานก็หลีกออกไปปลีกวิเวกอยู่คนเดียว ทำความไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่ไม่นานนักได้ทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ต่อมาท่านพระกัสสปะได้เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งในบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย^{๖๐}

ต่อมาจิตตคหบดีป่วยหนักใกล้ตาย เทวดาแนะนำให้ตั้งความปรารถนาว่า “ขอเราพึงเป็นพระเจ้าจักรพรรดิในอนาคตกาล” แต่ท่านจิตตคหบดี ได้กล่าวกับเทวดาเหล่านั้นว่า “แม้ความปรารถนาเป็นพระเจ้าจักรพรรดินั้นก็ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน” เทวดาทั้งหลายจึงขอให้สอนธรรมแก่พวกเขาบ้าง ท่านคหบดีจึงสอนให้เหล่าเทวดาศึกษาอย่างนี้ว่า “พวกเราจักถึงพร้อมด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระผู้มีพระภาคซึ่งเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ เสด็จไปดีรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย จักถึงพร้อมด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรม ซึ่งพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง ไม่ประกอบด้วยกาลควรเรียกให้มาชวนชวนเข้ามาในตน อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน และพร้อมด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์ สาวกผู้ปฏิบัติ ปฏิบัติตรง ปฏิบัติถูกต้อง” ต่อมาท่านจิตตคหบดีมีสติรู้ตัวว่าใกล้ตาย ท่านจึงได้เพียรสอนธรรมให้ตามคำร้อง

^{๖๐} ส.ส. (ไทย) ๑๘/๓๕๑/๓๘๙-๓๙๑.

ขอของเทวดาเหล่านั้น แล้วก็ยังชักชวนญาติสนิทมิตรสหาย ให้ถึงพร้อมด้วยความเลื่อมใสใน พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ จนเกิดมีจิตใคร่ ในการบริจาคทาน ท่านมีสติระลึกอยู่จนถึงลม หายใจสุดท้ายแล้วก็ตาย^{๖๑}

สรุปว่า การตั้งความปรารถนาไว้ในทางที่ตรงตามถูกต้องตามครรลองของธรรมดังที่ ท่าน จิตตคหบดีได้ตั้งไว้นี้ หากพวกเราซึ่งเป็นคฤหัสถ์ ผู้เป็นอุบาสก อุบาสิกา ก็สามารถตั้งความปรารถนา เช่นเดียวกันนั้น และเพียรบำเพ็ญภาวนาให้จิตเป็นสมาธิ สงบจากกิเลส และอกุศลธรรมทั้งหลาย เราก็ จะมีโอกาสบรรลุธรรม เช่นท่านจิตตคหบดีได้เช่นเดียวกัน

๒.๑.๔.๒ ขณะตาย

มนุษย์เป็นผู้ที่เกิดในภุมิที่มีชั้น ๕ ซึ่งประกอบด้วยรูปชั้น ๑ คือ ร่างกายและพฤติกรรมทั้งหลายของ ร่างกาย และนามชั้น ๔ คือ เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น และวิญญาณชั้น สภาพชีวิตทั้งรูป ชั้นและนามชั้นของคนทั้งในขณะเกิดและขณะตายมีปรากฏในพระพุทธดำรัสเรื่องปฏิจจสมุปบาท ดังนี้ คือ ภิกขุ มหาภูต ๔^{๖๒} (มหาภูตหรือมหาภูตรูป ๔ คือ ธาตุ ๔ ได้แก่ (๑) ปฐวีธาตุ คือธาตุดินมี ลักษณะแข็งแข็ง (๒) อาโปธาตุ คือธาตุน้ำมีลักษณะเหลว (๓) เตโชธาตุ คือธาตุไฟมีลักษณะร้อน (๔) วาโยธาตุ คือ ธาตุลมมีลักษณะพัดไปมา) เป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้รูปชั้นปรากฏ

ผัสสะเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้เวทนาชั้นปรากฏ

ผัสสะเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้สัญญาชั้นปรากฏ

ผัสสะเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้สังขารชั้นปรากฏ

นามรูปเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้วิญญาณชั้นปรากฏ^{๖๓}

ในปฏิจจสมุปบาทสายดับ คือ

“เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ เพราะวิญญาณดับ นามรูปจึงดับ

เพราะนามรูปดับ สฬายตนะจึงดับเพราะสฬายตนะดับ ผัสสะจึงดับ

เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ”^{๖๔}

การเกิด ดับแบบนี้เป็นขณิกมรณะ ได้แก่ ความดับของสังขารธรรมที่เป็นอยู่ทุกขณะ ผู้ที่ปฏิบัติศีล เจริญสมาธิ เจริญปัญญาอยู่เสมอจะเห็นการเกิดดับนี้และจะเป็นชีวิตินทรีย์ปัจเฉทมรณะ เมื่อรูปชีวิต นามชีวิตดับแล้ว อำนาจของอกุศลกรรมหรือกุศลกรรมจะส่งผลไปยังจิตสุดท้ายแห่งวิมุตติ คือ จิตจิตด้วยอำนาจแห่งการเคลื่อนจากภพเก่าแล้วก็ดับ^{๖๕} หลักในการตัดสินว่าคนคนนั้นได้ตายไป

^{๖๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๙-๓๙๒.

^{๖๒} ที.สี. (ไทย) ๙/๔๘๗-๔๙๖/๒๑๖-๒๑๙, ส.นิ.อ. (ไทย) ๒/๖๑/๑๑๑.

^{๖๓} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๘๕/๘๘.

^{๖๔} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑/๒-๓.

^{๖๕} พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธรรมมัตถสังคหฎีกา, หน้า ๒๖๑.

แล้วจริง ๆ ตามหลักพระพุทธศาสนา คือ เมื่อรูปขันธ์ ประกอบด้วย ธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม แดกดับสลายไปและเมื่อกายสังขาร หรือสภาวะที่ปรุงแต่งกาย วาจา ใจสังขาร หรือสภาวะที่ปรุงแต่งวาจาและจิตตสังขาร สภาวะที่ปรุงแต่งจิตดับไป วิญญาณ คือ การรับรู้ทางอายตนะ ทั้ง ๖ ทาง ก็ดับด้วย เมื่อการรับรู้ทางอายตนะ ทั้ง ๖ ทางดับ นามและรูปก็ดับ แล้วสฬายตนะก็ดับ ผัสสะก็ดับ และเมื่อผัสสะดับ เวทนา หรือความรู้สึกก็ดับ เมื่อหมดมรณาสันนินิแล้วต่อจากนั้นจิตก็เกิดขึ้น ๑ ขณะ เรียกว่า สัตว์นั้นถึงแก่ความตาย

๒.๑.๔.๓ ขณะหลังตาย

ในทันทีที่จิตดับลง ปฏิสนธิจิตจะต้องเกิดขึ้นทันที โดยไม่มีจิตอื่นเกิดขึ้นมาคั่นระหว่างจิตดับกับปฏิสนธิจิตได้เลย จะปฏิสนธิ อย่างไรขึ้นอยู่กับชนกรรมที่จะนำไปถือกำเนิด แล้วจิตทั้งหลายก็เกิดขึ้นสืบต่อ ๆ กัน เริ่มต้นตั้งชาติ ตั้งภพ ตามลำดับหน้าที่ปฏิสนธิ ภวังค์จุติ ดุจล้อเกวียนหรือจักรรถที่หมุนไปฉับนั้น ในมหาสีหนาทสูตร พระผู้มีพระภาคตรัสบอกพระสารีบุตร เรื่องกำเนิด ๔ ชนิดคือ

- ๑) กำเนิดอันตชะ คือเหล่าสัตว์ผู้เกิดในไข่ เจาะทำลายเปลือกไข่แล้วเกิด
- ๒) กำเนิดชลาพุชะ คือเหล่าสัตว์ผู้เกิดในครรภ์
- ๓) กำเนิดสังเสทชะ คือเหล่าสัตว์ผู้เกิดในปลาเน่า ซากศพเน่า ขนมอบูด น้ำครำ เถ้าโคล
- ๔) กำเนิดโอปปาติกะ คือ การเกิดผุดขึ้นเช่น เทวดา สัตว์นรก มนุษย์บางจำพวก และ

เปรตบางจำพวก^{๖๖}

หลังจากตายแล้วชีวิตของคนเราจะไปเสวยผลกรรมที่ตนได้กระทำไว้ ตั้งแต่สมัยยังมีชีวิตอยู่ ภพที่เราจะไปเกิดใหม่นั้นมีความสัมพันธ์อย่างย่งกับกรรมที่ทำไว้ก่อนตาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาสันกรรมหรือกรรมที่ทำไว้ใกล้ตาย โดยเฉพาะในมรณสนั่นกาลจะมีพลังช่วยส่งให้ไปเกิดใหม่ในสุคติหรือทุคติ ดังพระคาถาที่พระผู้มีพระภาค ได้ตรัสกับพระเจ้าปเสนทิโกศลเมื่อครั้งเสด็จมาทรงคร่ำครวญรำพันถึงสมเด็จพระอัยยิกาที่เพ็งถึงแก่ทิวงคตว่า

สัตว์ทั้งปวงจักตาย เพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุด
 สัตว์ทั้งหลายจักไปตามกรรม เข้าถึงผลบุญและบาป
 คือผู้ทำบาปจักไปนรก ส่วนผู้ทำบุญจักไปสวรรค์
 เพราะฉะนั้น บุคคลควรทำกรรมดีสะสมไว้เป็นสมบัติในโลกหน้า
 เพราะบุญเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลายในโลกหน้า^{๖๗}

เรื่องการไปเกิดใหม่ในโลกหน้าด้วยแรงกรรมนี้ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับพระสารีบุตรว่า สารีบุตร ตถาคตเห็นหมู่สัตว์ผกालังจุติ (เคลื่อน) กำลังเกิดทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและเกิดไม่ดี

^{๖๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๒/๑๕๑-๑๕๒.

^{๖๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๓/๑๖๖.

ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์ เห็นอมนุษย์ รู้ชัดถึงหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า “หมู่สัตว์ที่ประกอบ กาย ทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นผิด และชักชวนผู้อื่นให้ทำตาม ความเห็นผิด พวกเขาหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุกคติวินิบาต นรก แต่หมู่สัตว์ที่ประกอบกาย สุจริต วจีสุจริต และมโนสุจริต ไม่กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นชอบ และชักชวนผู้อื่นให้ทำตาม ความเห็นชอบ พวกเขา หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๖๘}

ในจุฬามณีวิภังคสูตร มัชฌิมนิกาย อุปริยณาสกั พระพุทธรองค์ทรงแสดงธรรมแก่สุภ มาณพถึงเหตุที่บุคคลและสัตว์ทั้งหลายแตกต่างกัน เพราะกรรมของตน ๆ มีนัยดังนี้ มาณพสัตว์ ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่ พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน^{๖๙}

สุภมาณพพูดว่า ข้อความที่ทรงแสดงนั้นยังย่อหนัก ขอให้ทรงแสดงโดยพิสดารเพื่อเขาจักได้เข้าใจโดย แจ่มแจ้ง

พระพุทธรองค์จึงทรงแสดงโดยพิสดาร แต่ในที่นี้จะขอย่อความมาดังนี้

๑. บุคคลบางคนมีปกติฆ่าสัตว์ มีใจทารุณโหดร้าย เมื่อสิ้นชีพย่อมตกนรก เมื่อมาเกิด เป็นมนุษย์ก็เป็นผู้มีอายุสั้น

๒. บุคคลบางคนมีปกติเว้นจากฆ่าสัตว์ มีใจเอ็นดูกรุณาต่อสัตว์ เมื่อสิ้นชีพย่อมไป สวรรค์ เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ก็เป็นผู้มีอายุยืน

๓. บุคคลบางคนชอบเบียดเบียนสัตว์ให้เดือดร้อนลำบาก เมื่อสิ้นชีพย่อมตกนรก เมื่อ มาเกิดเป็นมนุษย์ก็เป็นผู้มีโรคมาก

๔. บุคคลบางคนไม่ชอบเบียดเบียนสัตว์ เมื่อสิ้นชีพย่อมไปสวรรค์ เมื่อมาเกิดเป็น มนุษย์ก็เป็นผู้มีโรคน้อย

๕. บุคคลบางคนมักโกรธ มากไปด้วยความแค้น เมื่อสิ้นชีพย่อมตกนรก เมื่อมาเกิด เป็นมนุษย์ย่อมเป็นผู้มีผิวพรรณทราม คือผิวไม่สวย

๖. บุคคลบางคนไม่มักโกรธ ไม่มากไปด้วยความแค้น ไม่ด่าตบ ไม่โกรธ ไม่พยาบาท มีใจอ่อนโยน ไม่กระด้าง เมื่อสิ้นชีพย่อมไปสวรรค์ เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ก็เป็นผู้มีรูปร่างผิวพรรณงาม น่าดู น่าเลื่อมใส

๗. บุคคลบางคนมีใจมักริษยาเขา มีใจคิดประทุษร้ายเขา อยากให้สมบัติของเขา พินาศ เมื่อสิ้นชีพย่อมตกนรก เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ก็เป็นผู้มีศักดิ์ศรีน้อย วาสนาน้อย

^{๖๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔๘/๑๔๗.

^{๖๙} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๘๙/๓๕๐.

๘. บุคคลบางคนไม่ริษยาเขาในโลก สักการะ มีความนับถือ ไม่คิดประทุษร้ายเขา ไม่อยากให้สมบัติเขาพินาศ เมื่อสิ้นชีพย่อมไปสวรรค์ เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ก็เป็นผู้มีศักดิ์ศรีสูง

๙. บุคคลบางคนตระหนี่ เหนียวแน่น ไม่ให้ทาน ไม่สงเคราะห์คนที่ควรสงเคราะห์ เมื่อสิ้นชีพย่อมตกนรก เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ย่อมเป็นผู้ยากจน มีโอกาสผดุงน้อย

๑๐. บุคคลบางคนเป็นผู้มีใจเสียสละ ชอบให้ทานสงเคราะห์ เมื่อสิ้นชีพย่อมไปสวรรค์ เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ก็เป็นผู้มั่งคั่งพร้อมไปด้วยโอกาสผดุง

๑๑. บุคคลบางคนถือตัวจัด กระด้าง ไม่เคารพผู้ควรเคารพ เมื่อสิ้นชีพย่อมตกนรก เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ก็เกิดในตระกูลต่ำ

๑๒. บุคคลบางคนไม่กระด้าง ไม่ถือตัวจัด เคารพคนที่ ควรเคารพ เมื่อสิ้นชีพย่อมไปสวรรค์ เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ก็เกิดในตระกูลสูง

๑๓. บุคคลบางคนไม่ชอบสอบถามความสงสัยของตนกับท่านผู้รู้ผู้ฉลาด ไม่ไต่ถามว่า อะไรเป็นกุศล อกุศล อะไรควรประพฤติ อะไรไม่ควรประพฤติ อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ เมื่อสิ้นชีพย่อมตกนรก เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ก็เป็นผู้โง่เขลา

๑๔. บุคคลบางคนมีนิสัยชอบสอบถามท่านผู้รู้ หมั่นเข้าหาท่านผู้รู้ ฯลฯ เมื่อสิ้นชีพย่อมไปสวรรค์ เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ก็เป็นผู้ฉลาดรอบรู้ แหลหมคม มีปัญญามาก^{๗๐}

นอกจากจุฬามณีวิภังคสูตรแล้ว พระพุทธเจ้ายังได้ตรัสไว้ในมหากัมมวิภังคสูตรอีกด้วย โดยทรงแสดงเรื่องกรรมและผลของกรรมแก่พระอานนท์ คือตรัสกับพระอานนท์ที่มีความว่ามีบุคคลอยู่ ๔ จำพวก คือ

๑. ผู้ทำชั่วทั้งทางกาย วาจา ใจ ตายไปแล้วตกนรกก็มี ทั้งนี้เพราะบุคคลพวกนี้ได้ทำกรรมชั่วต่อเนื่องกันมาตั้งแต่อดีตชาติจนถึงปัจจุบันชาติ

๒. ผู้ทำชั่วทั้งทางกาย วาจา ใจ ตายไปแล้วไปสวรรค์ก็มี เพราะบุคคลพวกนี้ได้ทำกุศลกรรมไว้มากในชาติก่อน ๆ กุศลกรรมนั้นยังมีแรงให้ผลอยู่ ส่วนกรรมชั่วที่เขาทำใหม่ยังไม่ทันให้ผล

๓. ผู้ทำสุจริตทั้งทางกาย วาจา ใจ เมื่อสิ้นชีพแล้วไปสวรรค์ก็มี เพราะคนพวกนี้ทำความดีติดต่อกันตั้งแต่อดีตชาติจนถึงปัจจุบัน

๔. ผู้ทำความดีทางกาย วาจา ใจ ตายแล้วไปนรกก็มี เพราะคนพวกนี้ ได้ทำความชั่วไว้มากในชาติก่อน ๆ อกุศลกรรมนั้นยังมีแรงให้ผลอยู่ กุศลกรรมที่เขาทำใหม่ยังไม่มีโอกาสให้ผล^{๗๑}

^{๗๐} วคิน อินทสระ, **หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธนรัช, ๒๕๔๘), หน้า ๖๘ - ๗๐.

^{๗๑} ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๓๐๐/๓๖๐; ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๓๐๓/๓๖๖-๓๖๗.

สิ่งสำคัญอย่างยิ่งคือขณะจิตที่จวนตายนั้น เราต้องรักษาจิตและประคองจิตให้เป็นกุศลเพราะถ้าจิตของผู้ใดยึดมั่นอยู่ในกุศลกรรม ผู้นั้นย่อมไปสู่คติสวรรค์ก่อน จิตของผู้ใดยึดมั่นในอกุศลกรรม ผู้นั้นย่อมไปตกนรกก่อน ตามอิทธิพลของอาสันนกรรม ดังข้อความในวัตถุปมสูตร ยืนยันความสำคัญของจิตเมื่อจวนตายว่า “จิตเต สงฺ กิลิฏฺเฐ ทุกฺคตํ ปาฏิกงฺ ขา จิตเต อสงฺ กิลิฏฺเฐ สุ คตํ ปาฏิกงฺ ขา แปลว่า เมื่อจิตเศร้าหมองเป็นอันหวังทุกตได้ เมื่อจิตไม่เศร้าหมองเป็นอันหวังสุคตได้”^{๗๒} ในพระไตรปิฎกมีข้อความยืนยันว่าเมื่อเราทั้งหลายตายแล้วจะได้ไปเกิดอยู่ที่ใด ดังท่านพระอานนท์ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคขณะประทับอยู่ที่นาฬิกคามในพรรษาสุดท้ายก่อนปรินิพพานว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุสาหะและภิกษุณีนันทาที่มรณภาพในนาฬิกคาม อุบาสกสุทตตะ อุบาสิกาสุชาดา อุบาสกกุฑระ อุบาสกการพิมมะ อุบาสกนิกฺกะ อุบาสกกุสฺสสหะ อุบาสกตุฏฺฐะ อุบาสกสันตุฏฺฐะ อุบาสกภุจ และอุบาสกสุภุจที่ดับชีพในนาฬิกคาม มีคติเป็นอย่างไร มีภพหน้าเป็นอย่างไรพระผู้มีพระภาค ตรัสตอบให้พระอานนท์ทราบถึงคติและภพที่แต่ละท่านไปทุกท่าน เช่น ภิกษุณีนันทาเป็นโอปปาติกะ หมายถึงสัตว์ที่เกิดและเติบโตเต็มที่ทันที และเมื่อจุติ (ตาย) ก็หายวับไปไม่ทิ้งซากศพ เช่นเทวดาและสัตว์นรก แต่ในที่นี้ หมายถึงพระอนาคามีที่เกิดในภพชั้นสุทธาวาส (ที่อยู่ของท่านผู้บริสุทธิ์) ๕ ชั้นมีชั้นอวิหา เป็นต้น แล้วดำรงภาวะอยู่ในชั้นนั้น ๆ ปรินิพพานสิ้นกิเลสในภพชั้นสุทธาวาสนั่นเอง ไม่กลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีก ^{๗๓} เพราะสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการสิ้นไป ปรินิพพานในภพนั้นไม่หวนกลับมาจากโลกนั้นอีก และอุบาสิกาสุชาดาเป็นพระโสดาบันเพราะสังโยชน์ ๓ ประการ สิ้นไป ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิ ในที่นี้ หมายถึงมรรค ๓ เบื้องสูง คือสกทาคามีมรรค อนาคามีมรรค และอรหัตตมรรค ^{๗๔} ในวันข้างหน้าเป็นต้น

๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุ

๒.๒.๑ แนวคิดการเตรียมตัวก่อนตายในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์เข้าใจเรื่องชีวิตและความตาย แล้วก็สอนแนวทางในการเตรียมตัวตายไว้ด้วย เพื่อให้พุทธศาสนิกไม่เกรงกลัวความตาย และตายอย่างมีสติ จึงทรงสอนเรื่องการฝึกสติและความไม่ประมาทในการดำรงชีวิต โดยให้ดำรงชีวิตไปตามครรลองคลองธรรม มีศีลสมาธิและปัญญา เป็นเครื่องนำพาชีวิต คือประพฤติกาย วาจา ใจด้วยศีลและธรรม ซึ่งศีลจะครอบคลุมถึงการมีสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะรวมเป็นความประพฤติดีงามทำการ

^{๗๒} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ. ๙), *ภูมวาลินี*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๒๒๑.

^{๗๓} ที.สี.อ. (ไทย) ๒/๑๗๑/๑๔๙.

^{๗๔} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๑๗๕/๑๔๕, อ.ต.ก.อ. (ไทย) ๒/๘๗-๘๘/๒๘๒-๒๘๓.

งานเลี้ยงชีพและดำเนินชีวิตโดยสุจริต ดังพุทธพจน์บทหนึ่งว่า “บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีลในโลกนี้ ซึ่งมีความไม่ประมาทเป็นเหตุ ย่อมมีโรคภัยเป็นอันมาก และมีสติไม่หลงตาย”^{๗๕} และธรรมก็จะครอบคลุมถึงการมีสัมมาสติ ฝึกจิตให้เป็นสมาธิ และหมั่นเพียรเจริญวิปัสสนา รวมไปถึงการพิจารณาสังขารธรรมโดยความเป็นไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เพราะสังขารทั้งหลายเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ต้องอยู่ได้ไม่นานต้องดับไป ซึ่งเมื่อพิจารณาเช่นนี้อยู่เสมอก็จะก่อให้เกิดปัญญา รู้และเข้าใจชีวิตตามธรรมชาติที่เป็นจริง บุคคลจึงควรประพฤติธรรมควบคู่กับการมีศีลเพื่อเป็นการเตรียมตัวตายตั้งแต่เดี๋ยวนี้ แม้พระผู้มีพระภาคก็ทรงเตรียมตัวตาย เมื่อพระพุทธองค์ทรงปลงอายุสังขารว่าในอีก ๓ เดือนข้างหน้าจะปรินิพพาน ก็ได้เตรียมการไว้อย่างรอบคอบหลายประเด็นดังต่อไปนี้

๑. เตรียมสถานที่ที่จะทรงปรินิพพานให้เป็นเมืองเล็ก ๆ คือเมืองกุสินารา เพื่อจะไม่มีปัญหาในเรื่องการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ เป็นต้น

๒. เตรียมความพร้อมของพุทธสาวกให้มั่นคงในธรรมทั้งปวง ดังที่กล่าวกับภิกษุทั้งหลายที่พำนักอยู่ในเขตกรุงเวสาลี ช่วงพรรษาสุดท้ายของพระพุทธองค์ว่า “ธรรมในที่นี้คือ สติปัฏฐาน ๔ สัมมปธาน ๔ อธิบาธ ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ และอริยมรรคมีองค์ ๘ รวมแล้ว คือโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ที่เราแสดงแล้วเพื่อความรู้ยิ่ง เธอทั้งหลายพึงเรียนเสพเจริญทำให้มากด้วยดี โดยวิธีที่พรหมจรรย์นี้จะพึงตั้งอยู่ได้นาน ดำรงอยู่ได้นานพึงเป็นไปเพื่อเกื้อกูลแก่ คนหนุ่มมาก เพื่อสุขแก่คนหนุ่มมากเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกเพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูลเพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”^{๗๖} โดยเฉพาะความไม่ประมาทเป็นเรื่องที่พระพุทธองค์ทรงเน้นมาก ดังพุทธพจน์บทหนึ่งที่สำคัญมาก คือ “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนเธอทั้งหลาย สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด” นี่เป็นพระปัจฉิมโอวาทของพระตถาคต^{๗๗} พระพุทธพจน์บทนี้แสดงให้เห็นว่า ทรงย่อพระพุทธโอวาทที่ทรงประกาศตลอดเวลา ๔๕ ปี ลงในบทว่า “ความไม่ประมาท” เพียงบทเดียว

๓. เตรียมมอบมรดกธรรม พระผู้มีพระภาคขณะใกล้ปรินิพพานได้รับสั่งเรียกพระอานนท์ มาตรัสว่า “อานนท์ ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไป ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย”^{๗๘} พระอรหันตสาวกและภิกษุทั้งหลายที่เฝ้าอยู่ใกล้ที่ประทับต่างได้ยินโดยทั่วกัน

๔. เตรียมให้บรรดาอุทิสต์จัดพิธีพระบรมศพ แต่สำหรับคณะสงฆ์นั้นทรงรับสั่งแก่ “พระอานนท์ว่าให้เหล่าภิกษุ ภิกษุณี พยาายม ขวนขวายทำหน้าที่ของตนเองเถิด ไม่ประมาทใน

^{๗๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๐/๙๔.

^{๗๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๔/๑๓๐-๑๓๑.

^{๗๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๕/๑๓๑; ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๘/๑๖๖.

^{๗๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

หน้าที่ของตน มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่เถิด กษัตริย์ ปราหมณ์ คหบดีทั้งหลายล้วนเป็นบัณฑิต ซึ่งเป็นผู้เลื่อมใสในพระพุทธองค์ จะทำการบูชาสรีระของพระองค์เอง พระอานนท์ทูลถามว่า พวกเขาพึงปฏิบัติต่อพระสรีระของพระพุทธองค์อย่างไร พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “พึงปฏิบัติต่อสรีระของตถาคตเหมือนอย่างที่เราปฏิบัติต่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดินั้นแหละ”^{๗๙}

๕. เตรียมกล่าวคำอำลา ขณะที่พระผู้มีพระภาคทรงจำพรรษาสุดท้ายในเวฬุคาม ได้มีอาการพระประจวรอย่างรุนแรงมีทุกขเวทนาในที่นี้หมายถึง ความรู้สึกเจ็บปวด เป็นอาการของทุกขในไตรลักษณ์ซึ่งเกิดขึ้นได้แม้แก่ผู้ที่เป็นพระอรหันต์ มิใช่ทุกขในปฏิจสมุปบาทหรือในอริยสัจ พระผู้มีพระภาคทรงข่มทุกขเวทนาด้วยความเพียร^{๘๐} อย่างแสนสาหัสจนเจียนจะปรินิพพานพระองค์ทรงมีสติสัมปชัญญะ ทรงอดกลั้นไม่พรั่งพรูทรงพระดำริว่า “การที่เราไม่บอกผู้อุปฐาก ไม่อำลาภิกษุสงฆ์ปรินิพพานนั้น ไม่เหมาะแก่เรา”^{๘๑} หลังจากที่มาทูลอาราธนาให้ปรินิพพานและทรงรับการอาราธนานั้นแล้วจึงทรงรับสั่งให้พระอานนท์ไปนิมนต์ภิกษุเท่าที่พำนักอยู่ในเขตกรุงเวสาลีมาประชุมในหอนั้น ที่กุฎาคารศาลาในป่ามหาวัน แล้วตรัสบอกภิกษุเหล่านั้นว่าจากนี้ไปอีก ๓ เดือน พระพุทธองค์จะปรินิพพาน จากนั้นตรัสพระคาถาว่า

วัยของเราแก่ห่อมชีวิตของเราเหลือน้อย เราจะจากพวกเธอไปเราทำที่พึงแก้ตนแล้ว
พวกเธอจงอย่าประมาท มีสติ มีศีลบริสุทธิ มีความดำริ มั่นคงดี รักษาจิตของตนไว้
ผู้ที่ไม่ประมาทอยู่ในธรรมวินัยนี้ ละการเวียนว่ายตายเกิดแล้ว จักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้^{๘๒}

๖. ให้โอกาสภิกษุทั้งหลาย ได้ถามข้อสงสัยหากยังมีธรรมข้อใดที่ยังไม่กระจ่าง แม้ในวาระสุดท้ายแห่ง พระชนม์ชีพว่า พระผู้มีพระภาครับ สั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุแม้เพียงรูปเดียวพึงมีความสงสัยหรือความเคลือบแคลงในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มรรค หรือในปฏิปทา (ข้อปฏิบัติ) เธอทั้งหลายจงถามเถิดจะได้ไม่เสียใจในภายหลังว่า พระศาสดายังอยู่ต่อหน้า เราไม่กล้าทูลถามในที่เฉพาะพระพักตร์”^{๘๓} พระผู้มีพระภาคตรัสย้ำถามถึง ๓ ครั้งแต่ไม่มีภิกษุแม้เพียงรูปเดียวที่สงสัยหรือเคลือบแคลงในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มรรคหรือในปฏิปทา พระผู้มีพระภาคทรงมี ญาณหยั่งรู้แล้วว่าในจำนวนภิกษุ ๕๐๐ รูปที่เฝ้าอยู่ขณะนั้นภิกษุผู้มีคุณธรรมขั้นต่ำสุดเป็นพระโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิ ในวันข้างหน้า^{๘๔} นี้ เป็นตัวอย่างแก่ชนรุ่นปัจจุบัน ในการที่ผู้ใกล้ตายได้บอกเรื่องค้างคาใจแก่ญาติและให้ญาติซักถามและบอกเรื่องค้างคา

^{๗๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๕/๑๕๒.

^{๘๐} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๑๖๔/๑๔๘-๑๔๙.

^{๘๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๔/๑๐๙.

^{๘๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๕/๑๓๒.

^{๘๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๗/๑๖๕.

^{๘๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๗/๑๖๖.

ใจของตนแก่ผู้ใกล้ตาย เพื่อการสะสางเรื่องค้างคาใจให้หมดสิ้นด้วยกันทั้งสองฝ่าย จิตในขณะตายก็จะ
เป็นอิสระ

ในสมัยพุทธกาลในช่วงก่อนตายมีตัวอย่างการเตรียมตัวตายตั้งแต่ยังอยู่ในวัยเด็กจนถึง
“วัยชรา เช่นกรณี ของธิดาช่างหูกซึ่งยังอยู่ในวัยเด็ก ครั้งหนึ่งพระผู้มีพระภาคทรงมีพระเมตตาสอน
ชาวเมืองอาฬวี แคว้นกาฬี ให้รู้จักเจริญมรณสติอย่างนี้ว่า “ชีวิตของเราไม่ยั่งยืน ความตายของเรา
แน่นอน เราพึงตายแน่แท้” ชีวิตของเรามีความตายเป็นที่สุด ชีวิตของเราไม่เที่ยง “ความตายเที่ยง”
แต่ถ้าหมั่นเจริญมรณสติอยู่เสมอจะไม่สะดุ้งกลัวเมื่อความตายใกล้เข้ามา เปรียบดังบุรุษที่เห็นอสรพิษ
เลื้อยมาแต่ไกล แล้วสามารถเอาท่อนไม้เชิญให้พ้นทางได้ ในขณะที่พระผู้มีพระภาคตรัสสอนอยู่นั้น
ธิดาของนายช่างหูกอายุเพียง ๑๖ ปี ได้อยู่ในที่ประชุมชนชาวเมืองอาฬวีนันด้วย เธอซาบซึ้งคำสอน
ของพระพุทธองค์เป็นอย่างมากได้เจริญมรณสติ ตั้งแต่บัดนั้นไปจนตลอดทั้งกลางวันและกลางคืน
ต่อมาอีก ๓ ปี พระผู้มีพระภาคทรงตรวจดูโลกในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นธิดาของช่างหูกในข่ายพระญาณ
ทรงทราบว่ากุมาริกาน้อยนี้ ใกล้ถึงมรณกาลแล้ว พระพุทธองค์ทรงมีพระประสงค์จะสงเคราะห์ให้เธอ
ได้บรรลุโสดาปัตติผลก่อนจะตาย จึงได้เสด็จพร้อมภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป ออกจากพระเชตวันไปสู่
อคคาฬวิหาร เมืองอาฬวี เมื่อชาวเมืองทราบก็พากันมากกราบทูลนิมนต์ให้ทรงโปรดชาวเมือง ธิดาช่าง
หูกก็ทราบข่าวนี้เช่นกัน หลังจากเธอเร่งกรอด้ายตามทีบิดาสั่งจนเสร็จแล้วก็รีบไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค
ซึ่งพระพุทธองค์ทรงรอโปรดเธออยู่ เมื่อธิดาช่างหูกเข้าเฝ้าในระยะพอสมควรได้ถวายบังคมแล้ว พระผู้
มีพระภาคปรารถนาที่จะให้สาวน้อยผู้นี้ ได้แสดงภูมิธรรม หลังจากเธอเจริญมรณสติมาตลอดเวลาถึง
๓ ปี และประสงค์จะให้เป็นตัวอย่างแก่ชาวเมืองอาฬวี่ด้วย พระศาสดาจึงตรัสถามปัญหา ๔ ข้อแก่เธอ

ข้อแรก กุมาริกาเธอมาจากไหน? เธอตอบว่าไม่ทราบ พระเจ้าข้า.

ข้อสอง กุมาริกาเธอจะไปไหน? เธอตอบว่าไม่ทราบ พระเจ้าข้า.

ข้อสาม กุมาริกาเธอไม่ทราบหรือ? เธอตอบว่าทราบ พระเจ้าข้า.

ข้อสุดท้าย กุมาริกาเธอทราบหรือ? เธอตอบว่าไม่ทราบ พระเจ้าข้า.

เมื่อประชุมชนชาวเมืองอาฬวี่ได้ยินคำทูลตอบของสาวน้อยผู้นี้ ต่างพากันสงสัยอ้ออิง
ต่อว่าธิดาช่างหูกที่ตอบปัญหาอันประจักษ์จะเป็นการก่อกรรม แต่พระพุทธเจ้าตรัสห้ามชาวเมือง แล้วให้
โอกาสธิดาช่างหูกอธิบายความหมายที่เธอตอบทั้งสี่ข้อนั้น ดังนี้

ข้อแรก เธอเข้าใจคำถามของพระผู้มีพระภาคว่า “เธอมาจากไหน จึงเกิดแล้วในที่นี้?”
เธอคิดว่า “หม่อมฉันยอมไม่ทราบว่า ก็เรามาจากไหน จึงเกิดในที่นี้?” จึงตอบว่า “ไม่ทราบ พระเจ้า
ข้า” พระศาสดาประทานสาธุการ เป็นครั้งแรกแก่ กุมาริกา ธิดาช่างหูกนั้นว่า ดีละ เธอตอบถูกแล้ว

ข้อที่สอง เธอเข้าใจคำถามของพระผู้มีพระภาคว่า “ก็เธอไปจากโลกนี้แล้ว จักไปเกิดในที่
ไหน ๆ” เธอคิดว่า “ก็หม่อมฉันจุติจากโลกนี้ แล้วยอมไม่ทราบว่าจักไปเกิดที่ไหน?” หม่อมฉันจึงตอบ
ว่า “ไม่ทราบพระเจ้าข้า” พระศาสดาประทานสาธุ การแก่เธอเป็นครั้งที่สอง ว่า ดีละเธอเข้าใจถูกแล้ว

ข้อที่สาม เธอเข้าใจคำถามของพระผู้มีพระภาคว่า “เธอไม่ทราบภาวะความตายของเธอหรือ?” เธอคิดว่า หม่อมฉันย่อมทราบภาวะคือความตายของหม่อมฉันเท่านั้น จึงกราบทูลว่า “ทราบพระเจ้าข้า” พระศาสดาประทานสาธุ การแก่เธอเป็นครั้งที่สาม ว่า ดีละเธอเข้าใจถูกแล้ว

ข้อสุดท้าย เธอเข้าใจคำถามของพระผู้มีพระภาคว่า “เธอย่อมทราบเวลาตายของเธอหรือ?” เธอคิดว่า “หม่อมฉันย่อมทราบแต่ภาวะคือความตายของหม่อมฉันเท่านั้น แต่ยังไม่ทราบว่าจักตายในเวลากลางคืน กลางวัน หรือเวลาเช้า เป็นต้น” จึงกราบทูลว่า “ไม่ทราบพระเจ้าข้า”

พระศาสดาประทานสาธุ การแก่เธอเป็นครั้งที่สี่ว่า ดีละเธอเข้าใจถูกแล้ว แล้วพระพุทธองค์ตรัสพระคาถาประทานแก่ชาวเมืองอาฬวีว่า “สัตว์โลกนี้เป็นเหมือนคนตาบอด ในโลกนี้น้อยคนนักจะเห็นแจ้ง, น้อยคนนักจะไปสวรรค์ เหมือนนกหลุดแล้วจากข่าย (ซึ่งมีน้อย) ฉะนั้น”^{๘๕} เมื่อพระองค์ทรงเทศนาจบ ธิตาช่างหูกดำรงอยู่ในโศกตปิตผล และยังเป็นประโยชน์แก่มหาชนชาวอาฬวีที่ได้ฟังการอธิบายข้อธรรมโดยละเอียดด้วย เวลาต่อมาในวันนั้นเอง กุมาริกาช่างหูกถูกพื้มของบิดาพุ่งใส่อกโดยอุบัติเหตุ ถึงแก่ความตายไป แล้วได้ไปเกิดในดุสิตภพ^{๘๖} ส่วนบิดาของนางเศร้าโศกเสียใจในความประมาทของตน จึงทูลขอบรรพชาภะพระศาสดา ได้อุปสมบทแล้วต่อมาไม่นานก็บรรลุปะเป็นพระอรหันต์

การเตรียมตัวตายในสมัยพุทธกาล

พระสารีบุตรซึ่งได้รับการยกย่องสรรเสริญจากพระผู้มีพระภาคว่าเป็นปราชญ์ผู้มีสติปัญญาอดเยี่ยม ได้สอนภิกษุทั้งหลายตั้งปรากฏในภัททกสูตรว่าด้วยการอยู่อย่างมีความตายที่เจริญดังนี้ผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุสำเร็จการอยู่อย่างมีความตายที่ไม่เจริญ ความตายที่ไม่เจริญหมายถึง ความตายของผู้มีความหวาดกลัว มีกาลกิริยาที่ไม่เจริญ หมายถึง การถือปฏิสนธิในอบายภูมิ^{๘๗} คือหากไม่ตั้งใจปฏิบัติธรรม เมื่อความตายมาถึงก็จะเกิดความหวาดกลัวและตายแล้วก็ต้องไปอบายภูมิ แต่ภิกษุสำเร็จการอยู่อย่างมีความตายที่เจริญ มีกาลกิริยาที่เจริญ คือ ไม่หวาดกลัวต่อความตายและเมื่อถึงคราวตายก็ได้เกิดใหม่ในสุคติภูมิ ซึ่งภิกษุผู้เตรียมตัวพบความตายอย่างไม่หวาดกลัว ควรประพฤติดังนี้

๑. เป็นผู้ไม่ยินดีในการทำงาน เช่น การก่อสร้างวิหาร เป็นต้น ความเป็นผู้ยินดีในการก่อสร้างถือว่าเป็นความเสื่อมในพระธรรมวินัยเพราะทำให้ละเลยต่อการบำเพ็ญคันถธุระและวิปัสสนาธุระ

๒. เป็นผู้ไม่ชอบการพูดคุย ไม่ยินดีในการพูดคุย

๓. เป็นผู้ไม่ยินดีในการนอนหลับ

๔. เป็นผู้ไม่ชอบและไม่ยินดีการคลุกคลีกับหมู่สงฆ์

^{๘๕} คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัย, พระธัมมปัทมฐกถา แปล, ภาค ๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๖๓-๖๔.

^{๘๖} ชู.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๕๐-๑๕๔/๒๗-๒๘.

^{๘๗} อจ. ฌก (ไทย) ๒๒/๑๔/๔๓๓.

๕. เป็นผู้ไม่ชอบและไม่ยินดีการคลุกคลีกับคฤหัสถ์

๖. เป็นผู้ไม่ชอบและไม่ยินดีในธรรมที่เป็นเหตุให้เนิ่นช้า (ปัญจธรรม) คือกิเลส ๓

ชนิด ได้แก่ ตัณหา ทิฏฐิ มานะ ซึ่งเป็นตัวการทำให้เกิดปรุงแต่ง เวทนามออกไปจากความเป็นจริงและขัดขวางการเข้าถึง ความเป็นจริง พระสารีบุตรสรุปว่า “ภิกษุนี้เรียกว่า ผู้ยินดีในนิพพาน ละสัณกายะเพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบ”^{๘๘} ประเด็นที่ท่านพระสารีบุตร สอนให้เตรียมตัวตายนี้คือ การปฏิบัติธรรมจนสามารถละสัณกายะได้

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชฯ ทรงแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยเพื่อให้พุทธศาสนิกชนชาวไทยตระหนักรู้เรื่องความตายว่าทุกคนมีความรู้อยู่แก่ใจว่า ทุกคนเกิดมาแล้วต้องตาย ไม่มีสักคนเดียวที่จะหนี ความตายพ้น นับว่าทุกคนมีความได้เปรียบอยู่ประการหนึ่งที่มีความรู้นี้ติดตัวติดใจอยู่ แต่แทบทุกคนก็มีความเสียเปรียบอยู่ประการหนึ่ง ที่ไม่เห็นคุณค่าไม่เห็นประโยชน์ของความรู้นี้จึงมิได้ใส่ใจเท่าที่ควร ปล่อยปละละเลยรู้จึงเหมือนไม่รู้ สิ่งที่เป็นคุณเป็นประโยชน์จึงเหมือนเป็นสิ่งไม่มีค่า จึงควรเรียนรู้เรื่องความตายและฝึกหัดคิดถึงความตาย แม้ว่าชาวพุทธทั้งหลายได้เรียนรู้พระธรรมคำสอนของพระผู้มีพระภาคเรื่องความตายมาแล้วว่า “ทุกคนเกิดมาแล้วล้วนต้องตาย ทั้งเด็ก ทั้งผู้ใหญ่ ทั้งคนพาล ทั้งบัณฑิต ล้วนไปสู่ อำนาจแห่งความตาย ล้วนมีความตายเป็นเบื้องหน้า” แต่ถ้าไม่เห็นคุณค่าไม่เห็นประโยชน์ของความรู้นี้ ก็จะเป็นผู้ประมาท ไม่เอาใจใส่ในการเตรียมตัวตาย ดังนั้น จึงต้องหัดคิดถึงความตายว่าเป็นสิ่งน่าสะพรึงกลัวและกำลังคุกคามเราอยู่ดังนี้ ว่าความตายเกิดขึ้นได้ แก่ทุกคน ทุกหนทุกแห่ง ทุกเวลา อาจจะเกิดแก่เราเองวินาทีหนึ่งวินาทีใดก็ได้ หัดคิดไว้ก่อนจึงเป็นการเตรียมพร้อมที่มีเหตุผล และเป็น การไม่ประมาท พุทธศาสนสุภาษิตกล่าวว่า “เมื่อสัตว์จะตาย ไม่มีผู้ป้องกันแม้จะอยู่ในอากาศอยู่ กลางสมุทร เข้าไปสู่หีบเขา ก็ไม่พ้นจากมฤตยูได้ ดินแดนที่มฤตยูจะไม่รุกรานผู้อยู่ไม่มี เราจะถูกมฤตยูรุกรานเมื่อไรที่ไหนเราไม่รู้” หายใจออกครั้งนี้แล้ว เราอาจไม่ได้หายใจเข้าอีก เมื่อถึงเวลาจะต้องตาย ไม่มีผู้ใดจะช่วยได้ เพราะ “เมื่อสัตว์จะตาย ไม่มีผู้ป้องกัน” และ “ความผิดเพี้ยนกับมฤตยูอันมี กองทัพใหญ่นั้นไม่ได้เลย” ดังนั้น จึงควรหัดตายก่อนตายไว้เสมอ ความรู้ว่า ทุกคนเกิดมาแล้วต้องตาย เป็นสิ่งที่เห็นคุณค่าเห็นประโยชน์ยิ่งใหญ่มาก ถ้าใส่ใจในความรู้นี้ให้เท่าที่ควร ก็จะสามารถนำไปเกิด คุณประโยชน์แก่ตนเองได้มหาศาล เพื่อเสริมส่งความรู้นี้ให้บังเกิดคุณประโยชน์ยิ่งใหญ่มากแก่ตนเอง และแก่ส่วนรวม ปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาทั้งหลาย ท่านจึงสอนให้หัดตายเสียก่อน ก่อนถึงเวลาตายจริง ท่านสอนให้หัดตายไว้เสมออย่างน้อยก็ควรวันละหนึ่งครั้ง ครั้งละ ๕-๑๐ นาที เป็นอย่างน้อย ด้วยการ หัดคิดว่าความตายอันน่าสะพรึงกลัวกำลังคุกคามเราอยู่ เรารู้สึกสยดสยองแต่ก็หนี ไม่พ้น ในที่สุด

^{๘๘} อจ. ฌก. (ไทย) ๒๒/๑๔/๕๓๔.

มัจจุราชก็เอาชีวิตเราไปได้^{๘๙} ทุกคนจึงควรหัดตายและมีอัตตสัมมาปณิธิ คือการตั้งตนไว้ชอบ หมายถึง การรักษากาย วาจาใจ ให้ถูกต้องชอบธรรม อบรมคุณสมบัติตนให้บริบูรณ์ เกื้อกูลผู้อื่น พร้อมในการ ทำประโยชน์ให้บริบูรณ์ ทำชีวิตให้เป็นอยู่อย่างผู้มีประโยชน์ด้วยความไม่ประมาท^{๙๐}

พุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า นอกจากการตายทางร่างกายซึ่งเป็นที่น่าสนใจกันแล้ว ยังมีการตายทางจิตใจ อีกด้วย ซึ่งการตายทางจิตใจนี้ ท่านพุทธทาสภิกขุแยกให้เห็น ๒ แบบ คือตายจากความดี แบบนี้ ตายทั้งเป็น มีแต่คนสาปแช่ง เพราะทำแต่ความชั่ว อีกแบบหนึ่ง คือตายจากความชั่ว คือตายจากอวิชชา ความหลงติดยึดถือว่าเป็นตัวตน การตายแบบนี้ เองเป็นประเด็นที่พุทธทาสภิกขุยกขึ้นมาเตือนชาวพุทธทั้งหลายว่า เป็นสิ่งที่ควรฝึกฝน ควรกระทำ เพราะจะทำให้เราหลุดพ้นจากความทุกข์ได้ ท่านใช้สำนวนว่า “ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวเองหัวที” หมายความว่าตายโดยที่ร่างกายยังไม่ตาย ชีวิตยังไม่แตกดับ แต่ความคิดมันหมายความว่า ตัวกู-ของกู ตายหมด ดับไม่เหลือกิเลส ตัณหา มานะใด ๆ ไว้เลย^{๙๑} ดังคำโบราณว่า “นิพพานนั้นคือตายเสียก่อนตาย” สิ่งที่แตกสลายตายดับไป คือ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน ที่เป็นต้นเหตุให้รู้สีกว่ามี ตัวกู ของกู ดังนั้นในจิตใจของเราจึงเหลือแต่ธรรมชาติที่บริสุทธิ์ที่ไม่ตาย คือนิพพาน เช่น พระพุทธเจ้าเมื่อใกล้ปรินิพพาน พระชนมายุ ๘๐ ปี ภาษาสมมุติว่า “พญามารมาทูล ขอให้ปรินิพพาน” พระพุทธเจ้าก็ตกลง แต่ภาษาธรรมว่าพระพุทธเจ้าตายเสร็จสิ้นแล้วตั้งแต่วันตรัสรู้ที่โคนต้นโพธิ์ คือเมื่อตรัสรู้ ตัวกู-ของกู ของพระองค์ท่านก็ดับไม่เหลือ และท่านดำรงพระชนม์ชีพต่อมาอีก ๔๕ ปี เพื่อสอนธรรมะ และเผยแผ่พระศาสนาให้เป็นประโยชน์แก่คนทั่วไป จนถึงปีสุดท้ายอีก ๓ เดือนจะตายทางร่างกาย ท่านจึงปลงสังขารให้สังขารนี้ สิ้นสุดแตกดับไปตามธรรมชาติ แล้วก็มีการปรินิพพานทางร่างกายจริงตามที่พระองค์ทรงกำหนดไว้^{๙๒}

วิธีปฏิบัติเพื่อให้ตายเสียก่อนตาย ท่านพุทธทาสได้คิดทำคำสอนขึ้นหลายชุดเพื่อสอนให้คนรู้จักตายเสียก่อนตาย ดังนี้

^{๘๙} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, **ความตาย**, แสดงพระธรรมเทศนาทางวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย, ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๗.

^{๙๐} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, **พระมงคลวิเสศกถา และพระธรรมเทศนาในการพระราชกุศล**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรุงเทพมหานคร (๑๙๘๔) จำกัด, ๒๕๓๖), หน้า ๗๗๖- ๗๗๘.

^{๙๑} พุทธทาสภิกขุ, **ดับไม่เหลือ และ ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวเองหัวที**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๑๒) หน้า ๓๗.

^{๙๒} พุทธทาสภิกขุ, **พุทธทาสธรรม (๑๔) “ความตาย”**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๘), หน้า ๔๕-๕๔.

๑. ปฏิบัติด้านการฝึกจิต

(๑.๑) ฝึกตายจากความยึดมั่นถือมั่น เพื่อทำลาย ตัวกู-ของกู โดยละเลิกความโลภ ความโกรธ และความหลงด้วยการฝึกจิตใจให้เข้มแข็ง มีสมาธิ และเกิดปัญญาเข้าถึงความจริงของชีวิต และธรรมชาติ แล้วฝึก ให้คิดว่าไม่มี ตัวกู-ของกู อยู่เรื่อย ๆ ท่านสอนให้ลองคิดว่าเมื่อได้ยินคำตำหนิ ตีเตียนแล้วรู้สึกโกรธนั้นแสดงว่ายังมีอัตตา เมื่อได้ยินคำสรรเสริญแล้วรู้สึกดีใจ ชอบใจ นั้นแสดงว่ายังมี อัตตาตัวตนอยู่ จึงควรฝึกให้เหลือแต่กุศลธรรมในใจ มีแต่สติสัมปชัญญะ และเบญจขันธ์ที่ชำระให้ บริสุทธิ์แล้ว

(๑.๒) ฝึกใจให้ระลึกรู้ถึงความเป็นอนิจจัง เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่ทำให้ถึงความวิบัติ พลัดพรากจากสิ่งที่รักที่พอใจ ก็ให้พยายามระงับจิตใจ ให้ระลึกว่าทุกสิ่งล้วนเป็นอนิจจัง ไม่มีอะไรคงอยู่เที่ยงแท้ถาวร ไม่ว่าจะเป็นสิ่งของหรือบุคคล

(๑.๓) ฝึกระลึกว่าความตายเป็นธรรมชาติ ความเกิดขึ้นและดับไปของสรรพสิ่งเป็นธรรมชาติ แม้ความตายของบุคคลก็เป็นธรรมชาติ เมื่อตระหนักรู้ว่าความตายเป็นของธรรมชาติความทุกข์ก็จะบรรเทาลงจนไม่เหลือทุกข์เลย^{๙๓} ความเจ็บป่วยก็เป็นธรรมชาติ เมื่อป่วยมากจนเข้าใกล้ภาวะวิกฤติ ให้ดำรงสติอย่างมั่นคงและใช้โอกาสนั้นดูความเจ็บ ความทุกข์ และอาการที่กำลังจะตาย

(๑.๔) ฝึกเจริญมรณัสสติ ระลึกรู้ว่าความตายต้องมาถึงเราแน่นอน แต่จะมาถึงเมื่อไร ไม่อาจรู้ชัดได้และจะมาคุกคามเราอย่างไร ที่ไหนก็ไม่อาจทราบได้ นอกจากนี้ยังฝึกดูความตายในลักษณะที่น่ากลัวน่าสยดสยอง เพื่อความไม่ประมาท แล้วทำหน้าที่ที่ต้องทำอย่างถูกต้องโดยเร็ว เพิ่มพูนศีลธรรมอันดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

๒. ปฏิบัติด้านการใช้ชีวิตให้อยู่อย่างสอดคล้องกับธรรมชาติ คือ ฝึกการใช้ชีวิตอย่างเรียบง่ายอยู่กับธรรมชาติ

๓. ปฏิบัติด้านการทำประโยชน์แก่ผู้อื่นในสังคม การฝึกปลูกฝังความเมตตา กรุณาให้เกิดขึ้นในใจ รู้จักการแบ่งปัน จะช่วยทำให้ผู้คนที่อยู่รอบข้างใกล้ ๆ เรามีความสุข และส่งผลดีไปถึงสังคม

ท่านพุทธทาส ได้พยายามสอนให้คนทั่วไปเข้าใจถึงเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดที่คนทั่วไปยังติดอยู่ในกระแสแห่งการเวียนเกิดเวียนตาย แล้วก็ยังยืนยันต่อนั่นนั้นแสดงว่าคนเหล่านั้นไม่มีความเป็นพุทธบริษัทอยู่เลย ถ้าใครยังมีจิตผูกติดอยู่ในกระแสแห่งวัฏฏะ คือ มีกิเลสแล้วก็ทำกรรม เกิดผลกรรมสนอง แล้วมีกิเลส ทำกรรม แล้วก็มีผลกรรมอีก เวียนเป็นประจําอยู่อย่างนี้ทุกวัน ๆ คน ผู้นั้นก็ยังไม่จมลึกอยู่ในกิเลสและจมอยู่กับกองทุกข์หนักขึ้น ๆ แต่ถ้าพิจารณาด้วยสติปัญญาว่า รูป เสียง กลิ่น รส สิ่งกระทบสัมผัสเหล่านั้นเป็นสิ่งที่เที่ยงวนใจ เพลิดเพลินใจทำให้ใจเป็นทุกข์ เมื่อคิดได้ว่าสิ่ง

^{๙๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘-๖๔.

ย้วยวนเหล่านั่นเป็นอันตรายทำร้ายจิตใจ ความคิดเปลี่ยนไปในทางดี ละการหลงรักหลงพอใจและละการยึดมั่นถือมั่นลงได้ จึงถือว่าคนผู้นั้นได้เริ่มรู้ธรรมที่เป็นทางออกไปจากสิ่งผูกมัดเขาให้ติดแน่นอยู่กับการเวียนเกิดเวียนตาย ซึ่ง คือ ความโง่ ความหลงกิเลส และตัณหานั่นเอง ถ้าเพียรฝึกภาวนาจะมีสติปัญญาแก่กล้าถึงที่สุด ความรู้สึกว่าตัวตนของเราที่จะสลายลงไปจนสามารถก้าวล่วงพ้นออกไปจากการเวียนว่ายในวัฏฏสงสาร หากทำได้อย่างนี้ก็ไม่เสียทีที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์และพบพระพุทธศาสนา^{๙๔}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวว่า วิสัยของพุทธศาสนิกชนแม้จะประสบภัยสิ่งที่เป็นอารมณ์อันไม่น่าพึงใจ มีเหตุการณ์อันทำให้เกิดความทุกข์ความโศกเศร้า เช่น ความตายของคนในครอบครัวหรือคนใกล้ชิด ก็ใช้เหตุการณ์ที่โศกเศร้านี้ทำสิ่งที่เป็นกุศลด้วยปัญญาซึ่งจะก่อคุณประโยชน์ยิ่งขึ้นให้ทั้งแก่ตัวเองและแก่ผู้อื่น คือตนเองก็ได้บำเพ็ญกุศล ทำความดีทางกายและวาจา อันเป็นศีล และรักษาใจให้เป็นกุศลด้วยการภาวนามากยิ่งขึ้น กับทั้งได้ช่วยบำรุงพระศาสนาโดยจัดพิธีที่เป็นประโยชน์ สามารถช่วยผู้อื่นที่มาร่วมพิธีบำเพ็ญกุศล ให้ฝึกฝนอบรมสติปัญญาและได้รับความเจริญงอกงามทางจิตใจ ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า พอเริ่มใช้ปัญญาใคร่ครวญไตร่ตรองก็จะรู้ว่าความตายเป็นเรื่องธรรมดา ๆ อย่างหนึ่ง คือความเกิดกับความตายเป็นของคู่กัน เกิดมาแล้วก็ต้องตาย เป็นไปตามเหตุปัจจัย มีเกิดแล้วมีดับซึ่งในทางธรรมนั้นเราควรคำนึงถึง ระลึกถึงความตายอยู่เสมอ ๆ ให้เป็นมรณสติคือ เครื่องเตือนสติเตือนใจให้เราและคนทั้งหลายประพฤติดั้งแต่สิ่งดั่งามให้รู้จักระมัดระวังการใช้ชีวิตในทางถูกทำนองคลองธรรม ไม่เผลอใจไปทำเรื่องเสียหาย หากผู้ใดดำเนินชีวิตอยู่ในศีล ในธรรมมาตลอด เวลาตายก็จะตายอย่างมีสติ ไม่ตื่นรนทรมานทรมาย ไม่หวาดกลัวต่อความตาย กล้าเผชิญหน้ากับความตายซึ่งไม่มีใครหลีกเลี่ยงได้^{๙๕}

พระพุทธศาสนา สอนให้คนทั้งหลายระลึกถึงความตายเสมอ ๆ เพื่อเป็นการย้าจิตเตือนใจตนเองว่า ความตายนั่นเป็นเรื่องปกติธรรมดาของชีวิต ในเมื่อความตายเป็นเรื่องธรรมดาก็ไม่ต้องกลัว เราทั้งหลายระลึกว่าความตายนั่นไม่ใช่ว่าสิ่งที่จะต้องมาถึงเราแน่นอน แต่จะมาถึงเมื่อไรกำหนดเวลาไม่ได้ ขอให้เตือนใจตนไว้ว่าชีวิตของเราอาจสั้น หรืออาจยืนยาว เราไม่อาจทราบได้เรียกว่าเจริญมรณสติ ดังนั้น เราทั้งหลายจึงควรกระตุ้นเตือนตนเองให้มีความไม่ประมาท และความไม่ประมาท คือ การดำเนินชีวิตที่แสนมีคุณค่าของเราอย่างรอบคอบระมัดระวังใช้ชีวิตในทางกุศลทำหน้าที่ของตนเองอย่างถูกต้อง เช่นหน้าที่บิดามารดา บุตรหลานที่ดี หน้าที่พลเมืองที่ดี ทำหน้าที่การงานอย่างมีประสิทธิภาพมีประโยชน์ต่อตนเองและต่อผู้อื่น^{๙๖}

^{๙๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖-๔๑.

^{๙๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **มรณกถา**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๕), หน้า ๒๗-๓๑.

^{๙๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒-๓๓.

๒.๒.๒ รูปแบบหรือพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตาย^{๙๗}

รูปแบบการจัดการเตรียมตัวก่อนตาย หรือการเผชิญกับภาวะใกล้ตาย หมายถึง บุคคลมีความพยายามที่จะจัดทำสิ่งที่ตนปรารถนาหรือมุ่งหวังให้บรรลุผลสำเร็จเพื่อเป็นการปรับตัวที่เหมาะสมต่อภาวะก่อนตายหรือภาวะใกล้ตาย ความพยายามที่จะจัดทำสิ่งที่ตนปรารถนา การจัดทำเอกสารทางกฎหมายที่ระบุความปรารถนาของตนไว้ล่วงหน้าเกี่ยวกับวิธีการดูแลรักษาในภาวะสุดท้ายของชีวิตว่า ต้องการหรือไม่ต้องการให้ ใช้วิธีการรักษาแบบใด การวางแผนจัดการกับร่างกายของตนหลังการตาย การระบุอย่างชัดเจนเกี่ยวกับ การดูแลที่ตนปรารถนาในเดือนสุดท้ายหรือสัปดาห์สุดท้ายของชีวิต รวมถึงการตัดสินใจเลือกบุคคลที่ตนไว้วางใจให้เป็นผู้แทนในการอธิบายแก่ผู้อื่นให้ทราบถึงวิธีการรักษาทางการแพทย์ในระยะสุดท้ายของชีวิตที่ตนต้องการในวาระที่ตนเองไม่สามารถสื่อสารให้ผู้อื่นทราบได้ โดยการแจ้งผลการตัดสินใจดังกล่าวให้สมาชิกของครอบครัวเพื่อนและเจ้าหน้าที่ในทีมสุขภาพได้รับทราบไว้ล่วงหน้า

ดังนั้นรูปแบบการจัดการเผชิญความตายหรือวาระสุดท้ายของชีวิต หมายถึง การเตรียมตัวก่อนตาย ที่มีการวางแผนหรือดำเนินการไว้ล่วงหน้าเกี่ยวกับสถานการณ์ในภาวะใกล้ตาย และการตาย ซึ่งครอบคลุมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ จิตวิญญาณ และสังคม ดังนี้

๑. การเตรียมตัวด้านร่างกาย (Physical preparation) หมายถึงการวางแผนและการจัดการเกี่ยวกับสุขภาพและร่างกายของตนไว้ล่วงหน้าสำหรับการเตรียมตัวก่อนตายของตน รวมทั้งการจัดการเกี่ยวกับร่างกายของตนหลังจากที่ตายไปแล้ว ตามค่านิยมและความเชื่อของแต่ละบุคคล เพื่อก่อให้เกิดความพึงพอใจในความต้องการด้านร่างกายและบรรเทาความทุกข์ทรมานของร่างกาย (Physical distress) ได้แก่

๑.๑ การเลือกวิธีการรักษาทางการแพทย์ในการตัดสินใจเลือกวิธีการรักษาไว้ตั้งแต่ยังไม่เข้าสู่ภาวะใกล้ตาย โดยเป็นการวางแผนไว้ล่วงหน้าสำหรับเวลาที่บุคคลอยู่ในสภาพที่ไม่สามารถตัดสินใจได้ด้วยตนเอง (Advance care planning) ซึ่งช่วยให้บุคคลสามารถควบคุมชีวิตของตนเองให้เป็นไปตามที่ตนปรารถนา (Self of control) และช่วยลดภาระของบุคคลอันเป็นที่รัก (Relieving the burden) ด้านความวิตกกังวล ความเครียดเมื่อระยะเวลาในการยืดชีวิตของผู้ป่วยในภาวะใกล้ตายนั้นสั้นลงตามความประสงค์ของผู้ป่วย หรือว่าช่วยลดความรู้สึกผิดของสมาชิกในครอบครัวหรือบุคคลใกล้ชิด เมื่อการตัดสินใจเลือกวิธีการรักษาในระยะสุดท้ายของชีวิตนั้นเป็นไปตามที่ ผู้ตาย

^{๙๗} ธนวรรณ สีนประเสริฐ, “เรียนรู้เพื่อจัดการวาระสุดท้ายของชีวิต”, *ดัชนีนิพนธ์ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖), หน้า ๕๕-๕๖.

ปรารถนา เช่น มีการปรึกษาหารือระหว่างแพทย์และสมาชิกในครอบครัว หรือบุคคลใกล้ชิดเกี่ยวกับการเลือกวิธีการรักษาทางการแพทย์สำหรับภาวะใกล้ตายไว้ล่วงหน้า และแจ้งให้แพทย์และสมาชิกในครอบครัวหรือบุคคลใกล้ชิดได้ทราบถึงวิธีการรักษาทางการแพทย์ที่ตนได้ตัดสินใจเลือกมีการทำพินัยกรรมชีวิต (Living will) ซึ่งเป็นเอกสารทางกฎหมายที่จัดทำขึ้นว่าต้องการให้ใช้รักษาทางการแพทย์อย่างไรแก่ตนเอง เมื่อเข้าสู่วาระสุดท้ายของชีวิตที่แพทย์ไม่สามารถรักษาให้หายได้ และสามารถมีชีวิตอยู่ได้ไม่เกินเดือน หรือไม่ต้องการวิธีการรักษาแบบใด เช่น การผ่าตัดเพื่อยืดชีวิต การใส่ท่อช่วยหายใจ การให้สารน้ำทางสายยาง และหลอดเลือดดำซึ่งเป็นการตายที่ปรารถนา (Euthanasia) นอกจากนี้ยังสามารถทำเอกสารมอบหมายให้ญาติหรือบุคคลที่ไว้วางใจเป็นผู้ตัดสินใจแทนได้อีกด้วยในกรณี ที่ตนเองไม่สามารถสื่อสารและตัดสินใจได้ด้วยตนเอง (Durable power of autonomy for health care)

๑.๒ การเลือกสถานที่สำหรับพักรักษาตัว

เมื่ออยู่ในภาวะใกล้ตาย ผู้ป่วยบางรายเลือกที่จะพักรักษาตัวอยู่ในโรงพยาบาลเพราะว่าต้องการที่จะได้รับการดูแลรักษาจากทีมแพทย์และบุคลากรทางการแพทย์ แต่บางรายอาจเลือกที่จะพักรักษาตัวอยู่ที่บ้าน ถึงแม้ว่าจะมีความเจ็บปวดทุกข์ทรมาน ไม่สุขสบาย แต่เพราะเป็นสิ่งแวดล้อมที่คุ้นเคยและได้อยู่ใกล้ชิดห้อมล้อมด้วยบุคคลอันเป็นที่รัก บุตรหลาน สมาชิกครอบครัว โดยให้มีเจ้าหน้าที่ทางการแพทย์มาให้การดูแลที่บ้านหรือมีผู้ดูแลที่บ้านโดยเป็นสมาชิกในครอบครัวที่มีความเต็มใจที่จะรับผิดชอบให้การดูแลในระยะสุดท้ายของชีวิต (Older persons' preferences for site of terminal care)

๑.๓ การเลือกสถานที่ตาย

คนส่วนใหญ่เลือกที่จะตายที่บ้าน เพื่อจะได้ตายโดยมีสมาชิกในครอบครัว บุคคลอันเป็นที่รักอยู่เคียงข้างตน

๑.๔ การบริจาคอวัยวะของร่างกาย

โดยที่ตามกฎหมายนั้นบุคคลมีสิทธิและเสรีภาพที่จะบริจาคร่างกายหรืออวัยวะต่างๆ เพื่อเป็นประโยชน์ทางการแพทย์ เช่น อวัยวะร่างกายให้กับโรงเรียนแพทย์ หัวใจ ไต ปอด ตับ ตับอ่อน กระดูกตาตุ่ม กระดูกอ่อนชนิดยาว (Long bones) ผิวหนัง กระดูกของหูชั้นกลาง (Middle Ear bones)

๑.๕ การวางแผนเกี่ยวกับการจัดงานศพของตน

เพื่อช่วยลดความเครียดของสมาชิกในครอบครัว และช่วยให้สมาชิกในครอบครัว มีเวลาในการปลอบโยนซึ่งกันและกัน หลังจากการตายของตน เช่น ต้องการให้ฉีดยาศพเพื่อรักษาสภาพ การตัดสินใจให้เผาหรือฝังศพการเตรียมซื้อที่ดินไว้เป็นสุสานสำหรับฝังศพ การเลือกสถานที่สำหรับการ

เก็บศพเพื่อรอการเผาหรือฝัง การเลือกสถานที่มาปนกิจศพ การผ่าชันสูตรศพถ้ามีความจำเป็นต้องค้นหาสาเหตุการตาย การจัดการกับเถ้ากระดูกที่เผาแล้วว่าต้องการให้นำไปลอยอังคารในทะเล นำไปไว้บนยอดเขา หรือนำไปโปรยที่ใดที่หนึ่งที่ต้องการ เช่น สวนดอกไม้ของตนเอง หรือนำไปใส่โกศแล้วฝังไว้ที่สุสาน หรือนำไปใส่ภาชนะบรรจุแล้วส่งออกไปนอกโลกทางดาวเทียมเพื่อให้วิญญาณของผู้ตายได้ไปถึงสวรรค์

๒. การเตรียมตัวด้านจิตใจ (Psychological preparation)

หมายถึงการวางแผนและจัดการเกี่ยวกับ อารมณ์ และความรู้สึกของตนไว้ล่วงหน้าสำหรับการเผชิญกับภาวะก่อนตายและความตายที่จะกำลังมาถึง เพื่อให้สามารถตายอย่างสงบและสมศักดิ์ศรี ได้แก่ การตระหนักว่าความตายสามารถเกิดขึ้นได้ทุกขณะ การประเมินความรู้สึกของตนเองว่ากลัวตายหรือไม่และประเมินว่าตนเองได้ให้ความหมายของความตายว่าเป็นอย่างไร การเลือกผู้ให้การดูแลตนเองในภาวะใกล้ตาย เช่น บุตร หลาน ทีมสุขภาพ เป็นต้น การพร้อมที่จะรับทราบความจริงจากแพทย์ถ้าตนเองอยู่ในภาวะใกล้ตาย การไปเยี่ยมเยียนและปลอบโยนผู้ที่อยู่ในภาวะใกล้ตายและสนทนาลงถึงปรัชญาและความพร้อมในการเผชิญความตาย การพูดคุยกับญาติ หรือเพื่อนของผู้ที่อยู่ในภาวะใกล้ตาย การเข้าร่วมพิธีศพของผู้อื่นด้วยตระหนักรู้อยู่เสมอว่าความตายเป็นธรรมชาติของชีวิตที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ การปลอบโยนและให้กำลังใจแก่ ผู้ที่มีความเศร้าโศกเนื่องจากการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก

๓. การเตรียมตัวด้านจิตวิญญาณ (Spiritual preparation)

หมายถึง การวางแผนและจัดการเกี่ยวกับการดำรงชีวิตในเวลาที่เหลืออยู่อย่างมีเป้าหมายและมีความหมาย มีความหวังและกำลังใจโดยมีสิ่งยึดเหนี่ยวของจิตใจ ได้แก่ การอ่านหนังสือเกี่ยวกับ ชีวิตหลังความตายตามความเชื่อทางศาสนา หรืออ่านหนังสือเกี่ยวกับความตายและภาวะใกล้ตาย การเดินทางไปยังสถานที่ที่มีความสำคัญต่อตน การตั้งความหวังไว้ว่าตนจะพบกับความตายที่ปราศจากความเจ็บปวด ทุกข์ทรมาน การตั้งความหวังไว้ว่าตนจะสามารถมีชีวิตอยู่ได้นานตามที่ตนปรารถนา การปฏิบัติตามความเชื่อทางศาสนาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตามความศรัทธาของแต่ละบุคคล เช่น การสวดมนต์ การเล่าเรื่องราวในอดีตให้คนอื่นฟังการเขียนอัตชีวประวัติเพื่อถ่ายทอดประสบการณ์ ในชีวิตของตนเองให้ผู้อื่น การจัดทำวิดีโอทัศน์หรือเทปบันทึกเสียง หรือเขียนจดหมายเกี่ยวกับการกล่าวคำอำลาแก่บุคคลอันเป็นที่รัก การสนทนากับสมาชิกในครอบครัวเกี่ยวกับการจัดพิธีศพที่ตนเองต้องการ การมอบสิ่งของที่เป็นของรักของตนให้ผู้อื่น เช่น ผลงานหนังสือ ศิลปะ เป็นต้น มีการระลึกถึงความหลังและทบทวนชีวิตที่ผ่านมา ซึ่งก่อให้เกิดความสงบทางจิตใจ

๔. การเตรียมตัวด้านสังคม (Social preparation)

หมายถึง การวางแผนจัด การเกี่ยวกับสัมพันธ์ภาพที่มีต่อผู้อื่นในขณะที่ตนมีชีวิตอยู่และการดำเนินชีวิตของผู้อื่นหลังจากการตายของตน ได้แก่ การสนทนาเรื่องสุขภาพของตนและความตายของตนที่

ต้องเกิดขึ้นในอนาคตกับสมาชิกในครอบครัวหรือบุคคลใกล้ชิดอย่างเปิดเผย การปรึกษาหารือกับสมาชิกในครอบครัวเกี่ยวกับผู้รับผิดชอบการรักษาพยาบาลในภาวะใกล้ตาย การเสริมสร้างสัมพันธภาพของตนและครอบครัวหรือบุคคลอันเป็นที่รัก มีการปรับความเข้าใจซึ่งกันและกันหรือให้อภัยต่อกันในความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในอดีต การสนทนากับสมาชิกในครอบครัวเรื่องชีวิตและความหมายของความตาย การพบปะสังสรรค์กับสมาชิกในครอบครัวและเพื่อน การจัดการธุรกิจที่ค้างค้ำให้เสร็จเรียบร้อยและการมอบหมายงานให้ผู้อื่นเป็นผู้รับผิดชอบ การทำพินัยกรรม การทำประกันชีวิต การจัดการเรื่องการเงิน การไตร่ตรองเรื่องผลกระทบของการตายของตนต่อบุตรหลาน การวางแผนร่วมกับสมาชิกหลังจากที่ตนถึงแก่กรรม

๒.๒.๓ ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุ

การที่ผู้สูงอายุมีพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายอย่างเหมาะสม จะสามารถทำให้เข้าสู่ความตายอย่างสงบได้ จากการศึกษาในเชิงทฤษฎีและการทบทวนวรรณกรรมต่างๆ พบว่าปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุ ประกอบด้วย ปัจจัยด้าน เพศ อายุ การศึกษา สถานภาพสมรส การรับรู้ภาวะสุขภาพ ความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตาย ความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตาย และการสนับสนุนทางสังคม ดังรายละเอียดต่อไปนี้^{๔๘}

๑. เพศ หมายถึง ลักษณะของบุคคลด้านสรีรวิทยา ที่แสดงถึงความเป็นชายหรือความเป็นหญิงของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. ได้แก่เพศหญิงและเพศชาย

๒. อายุ หมายถึง ช่วงเวลาของผู้สูงอายุที่นับจำนวนเต็มปี โดยแบ่งช่วงวัยออกเป็นสามช่วง คือผู้สูงอายุช่วงต้น (Elderly) ผู้สูงอายุช่วงกลาง (Old) และผู้สูงอายุช่วงปลาย (Very old) อายุในแต่ละช่วงวัยของผู้สูงอายุนั้นน่าจะเป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุได้

๓. การศึกษา หมายถึง คุณวุฒิทางการศึกษาที่ผู้สูงอายุได้รับจากการศึกษาที่ผ่านมา การศึกษาของผู้สูงอายุจะช่วยให้บุคคลมีทักษะในการแก้ปัญหา การแสวงหาแหล่งข้อมูลจากแหล่งต่างๆ การใช้ประโยชน์จากแหล่งประโยชน์ในหลาย ๆ รูปแบบได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

๔. สถานภาพสมรส หมายถึง สถานภาพด้านการสมรสที่ผู้สูงอายุเป็นอยู่ในปัจจุบัน ได้แก่ คู่ โสด หม้าย หย่า/ แยก ซึ่งอาจจะมีความสัมพันธ์กับการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุ

๕. การรับรู้ภาวะสุขภาพ หมายถึง การแสดงออกถึงความรู้สึกและความคิดเห็นของผู้สูงอายุที่มีต่อภาวะสุขภาพโดยรวมของตนเองทั้งอยู่ในภาวะปกติและภาวะเปราะบางทางสุขภาพ

^{๔๘} สารทิ รังสิโกสัย, “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการเตรียมตัวตายและภาวะใกล้ตายของผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุ จังหวัดปัตตานี”, วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพยาบาลผู้สูงอายุ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๖), หน้า๔๒.

ผู้สูงอายุ เป็นวัยที่มีความเสื่อมในการทำหน้าที่ของอวัยวะต่าง ๆ ในร่างกาย เกิดการเปลี่ยนแปลงตามวัยแก่ผู้สูงอายุได้ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ จิตวิญญาณ และสังคม ผู้สูงอายุมักมีความเจ็บป่วยเกิดขึ้น

๖. ความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตาย หมายถึง ภาวะที่ผู้สูงอายุรู้สึกไม่สบายใจหวาดหวั่นหรือหวาดกลัวเมื่อคิดถึงหรือรับรู้เกี่ยวกับความตาย สิ่งที่แสดงให้เห็นว่าบุคคลมีความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตายคือแสดงการปฏิเสธความตาย มีความก้าวร้าว เกิดความกลัวตายของตนเองและบุคคลอื่น การหลีกเลี่ยงความตายและความไม่เต็มใจในการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลใกล้ตาย

๗. ความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตาย หมายถึง ความศรัทธา ความเลื่อมใส หรือความเชื่อถือในหลักธรรมคำสอนทางศาสนาพุทธ ในมุมมองของความตายและชีวิตหลังความตาย สรรพสิ่งจะดำเนินไปตามกฎไตรลักษณ์ ในการวิจัยเรื่องนี้จะกล่าวถึงความเชื่อทางศาสนาพุทธ

๗.๑ อนิจจตา คือ ความไม่เที่ยง ไม่คงที่ ไม่คงตัว สิ่งทั้งหลายทั้งรูปธรรม นามธรรม เมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมเสื่อมและสลายไป ไม่อาจยืนยงคงอยู่ได้แต่การเสื่อมสลายนี้อาจเป็นไปอย่างช้า ๆ จนเราสังเกตไม่เห็น

๗.๒ ทุกขตา ความเป็นทุกข์ ภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและเสื่อมสลาย การจะห้ามสิ่งใดไม่ให้เปลี่ยนแปลงย่อมเป็นไปไม่ได้ การยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าตัวเราของเรา ย่อมเป็นบ่อเกิดให้เกิดความทุกข์

๗.๓. อนัตตา ความไม่มีตัวตนแท้จริง สิ่งทั้งหลายถูกปรุงแต่งขึ้นและพังพาอาศัยกันอยู่ตลอดเวลา มีการเปลี่ยนแปลงแตกดับอยู่ตลอดเวลา

พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนในเรื่องอนัตตาอย่างตรงประเด็นว่า สังขารทั้งหลาย (ขันธ ๕ คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ) ไม่เที่ยงหนอ มีความเกิดขึ้นและเสื่อมสลาย และดับไปเป็นธรรมดา ความสงบวางแห่งสังขารเหล่านั้นเป็นสุข การตรัสสอนเช่นนี้ เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าร่างกายและจิตใจนั้นไม่เที่ยง มีเกิดขึ้นและเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา การปล่อยวางจากความยึดมั่นถือมั่นในขันธ ๕ จะเกิดความสุขสงบ ดังนั้น ไตรลักษณ์ จะช่วยให้บุคคล เข้าใจในความเป็นจริงของชีวิตมากขึ้น และสามารถปล่อยวางจากสิ่งต่าง ๆ การเวียนว่ายตายเกิด มนุษย์ทุกคนเมื่อตายไปแล้วจะต้องไปเกิดใหม่ในภพภูมิต่าง ๆ ตามแรงบาปหรือแรงบุญที่บุคคลนั้นได้กระทำ สิ่งนี้เป็นวัฏจักรของชีวิตมนุษย์ที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ สำหรับความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาที่มีความสัมพันธ์กับความตายของคนไทย จากการศึกษาพบว่า คนไทยมีความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์ กรรม การให้อภัย

๘. การสนับสนุนทางสังคมเป็นปัจจัยทางจิตสังคมที่มีความสัมพันธ์กับสุขภาพและพฤติกรรมอนามัย และเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดผลดีต่อภาวะสุขภาพโดยเฉพาะในยามเจ็บป่วยและช่วยเหลือตัวเองได้จำกัด จึงสรุปได้ว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุประกอบด้วย ปัจจัยด้านเพศ อายุ การศึกษา สถานภาพสมรส การรับรู้ภาวะสุขภาพ ความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตาย ความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตาย และการสนับสนุนทางสังคม

๒.๒.๔ วิธีการเตรียมตัวก่อนตาย

การเตรียมตัวก่อนตายด้านสังคม มีวิธีการเตรียมตัวก่อนตายคือ^{๙๙}

- ๒.๒.๔.๑) สร้างคุณประโยชน์ให้แก่สังคมให้ถึงพร้อม
- ๒.๒.๔.๒) ช่วยเหลือสังคมด้วยปัจจัย ๔ เท่าที่จะช่วยได้
- ๒.๒.๔.๓) ทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่สังคม
- ๒.๒.๔.๔) ไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่สังคม
- ๒.๒.๔.๕) มอบหน้าที่การงานให้คนอื่นรับผิดชอบแทน
- ๒.๒.๔.๖) ถ้ามีหนี้สินยังไม่ได้ใช้ก็รีบใช้คืนให้หมด
- ๒.๒.๔.๗) ทำปณิธานไว้ในการจัดงานศพ
- ๒.๒.๔.๘) แบ่งมรดกให้แก่ลูกหรือญาติด้วยความยุติธรรม
- ๒.๒.๔.๙) เลือกสถานที่เผาศพ

พระธรรมเทศนาของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน)^{๑๐๐}

กล่าวว่า ผู้ต้องการมีปัญญาจึงควรปฏิบัติตามคำแนะนำของปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา คือ หัดตายก่อนตายจริง หัดปล่อยใจจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองใจ พร้อมกับการหัดตาย ก่อนที่จะถูกความตายมาบังคับให้เป็นไปโดยเริ่มจากการหัดอบรมความคิด สมมติว่า ตนเองในขณะนั้น ตายแล้วเช่นเดียวกับผู้ที่ตายแล้วจริง ๆ ทั้งหลาย คิดให้เห็นชัดในขณะนั้นว่า เมื่อตายแล้ว ตนจะมีสภาพอย่างไร ร่างที่เคยเคลื่อนไหวได้ก็จะหยุดนิ่ง อย่าว่าแต่จะลุกขึ้นไปเก็บรวบรวมทรัพย์สินเงินทองที่อุตส่าห์สะสมไว้เพื่อนำไปด้วยเลย จะเขยิบให้พันแดดพันมดสักนิ้วเดียวก็ทำไม่ได้

เมื่อพิจารณาตามความเป็นจริงเช่นนี้แล้ว พึงมีปัญญายบายความนี้ให้ดีเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ หาความสมบูรณ์พูนสุขให้ชีวิตนี้ในขอบเขตถูกทำนองคลองธรรม ผลแห่งกรรมทั้งในชาตินี้และชาติต่อ ๆ ไป ที่จะต้องเสวยจะได้ไม่เป็นผลร้ายไม่เป็นผลของบาปกรรม และทรงแนะนำในส่วนสุดท้ายว่า การดับทุกข์ที่แท้จริง จะเกิดได้ด้วยการทำกิเลสให้หมดจดเพียงอย่างเดียว

จึงสรุปได้ว่า การเตรียมตัวตายด้านสังคม ซึ่งยังมีชีวิตเกี่ยวข้องกับอาศัยวัตถุและมีความสัมพันธ์กับผู้อื่น ควรยึดถือเป็นข้อปฏิบัติมี ๓ ประการ ที่เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ ๓ ซึ่งได้แก่ ทาน คือ การให้ การเผื่อแผ่แบ่งปัน ศีล คือ การประพฤติดีงาม ไม่เบียดเบียนผู้อื่น และภาวนา คือ การ

^{๙๙} พระณัฐกิตติ อนารโท (ผุยเหง้า), “ศึกษาหลักมรณสติในพระไตรปิฎก”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๘๑ .

^{๑๐๐} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน), ความตาย ในความตายที่ท่านยังไม่รู้จัก, รวบรวมโดยธรรมสภา, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๑-๑๕.

พัฒนาจิตใจและปัญญา ควรมีความเชื่อทางพระพุทธศาสนา คือ เชื่อในความมีอยู่จริงของ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับผู้สูงอายุ

๒.๓.๑ ปณิญาผู้สูงอายุไทย

ความเป็นมาของการร่างปณิญาผู้สูงอายุไทยได้เริ่มขึ้นจากการที่องค์การสหประชาชาติได้จัดประชุม สมัชชาโลกว่าด้วยผู้สูงอายุที่กรุงเวียนนา ประเทศออสเตรียในปี พ.ศ. ๒๕๒๕ โดยได้กำหนด แผนปฏิบัติการระยะยาวระหว่างประเทศเกี่ยวกับผู้สูงอายุและในปีพ.ศ. ๒๕๔๒ องค์การ สหประชาชาติได้ประกาศให้ปีนี้เป็นปีสากลว่าด้วยผู้สูงอายุ ซึ่งประเทศไทยได้ตระหนักถึงความสำคัญ ของผู้สูงอายุโดยปี พ.ศ.๒๕๒๕ คณะรัฐมนตรีได้มีมติในวันที่ ๑๓ เมษายนของทุกปีเป็น “วันผู้สูงอายุ แห่งชาติ”

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ ได้บัญญัติไว้ถึงเรื่องสิทธิของผู้สูงอายุในหมวดของ สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทยเพื่อช่วยให้ผู้สูงอายุได้รับความช่วยเหลือมีคุณภาพที่ดีและพึ่งตนเอง ได้ นอกจากนี้ผู้แทนจากองค์กรที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุทั้งภาครัฐและเอกชนและองค์กรผู้สูงอายุจึงได้ ร่วมกันจัดทำปณิญาผู้สูงอายุเพื่อถือปฏิบัติให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ ผู้สูงอายุ ปณิญาผู้สูงอายุเป็นพันธกรณีเพื่อให้ ผู้สูงอายุ ได้มีคุณภาพชีวิตที่ดีได้รับความคุ้มครองและ พิทักษ์สิทธิจึงได้กำหนดสาระสำคัญไว้ดังนี้^{๑๑}

๑) ผู้สูงอายุต้องได้รับปัจจัยในการดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่าและศักดิ์ศรีได้รับการพิทักษ์ และคุ้มครองให้พ้นจากการถูกทอดทิ้งและละเมิดสิทธิโดยปราศจากการเลือกปฏิบัติ โดยเฉพาะ ผู้สูงอายุที่ไม่สามารถพึ่งตนเองหรือครอบครัวได้รวมทั้งผู้พิการที่สูงอายุ

๒) ผู้สูงอายุควรอยู่ในครอบครัวโดยได้รับความเคารพรักความเข้าใจความเอื้ออาทร การดูแลเอาใจใส่การยอมรับบทบาทของกันและกันระหว่างสมาชิกในครอบครัวเพื่อให้เกิด ความสัมพันธ์อันดีในการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

๓) ผู้สูงอายุควรได้รับโอกาสในการศึกษาเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของตนเองอย่าง ต่อเนื่องเข้าถึงข้อมูลข่าวสารและบริการทางสังคมอันเป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิตเข้าใจถึงความ เปลี่ยนแปลงของสังคมรอบด้านเพื่อสามารถปรับบทบาทของตนให้สมวัย

^{๑๑} วันชัย ชูประดิษฐ์, “การศึกษาความต้องการสวัสดิการสังคมของผู้สูงอายุในเขตเทศบาลตำบลลำ ทับอำเภอลำทับ จังหวัดกระบี่”, วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๕๕), หน้า๒๒.

๔) ผู้สูงอายุควรได้ถ่ายทอดความรู้ และประสบการณ์ให้สังคมมีโอกาสได้ทำงานที่เหมาะสมกับวัยตามความสนใจโดยได้รับค่าตอบแทนที่เป็นธรรม เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจและเห็นชีวิตมีคุณค่า

๕) ผู้สูงอายุควรได้เรียนรู้ในการดูแลสุขภาพอนามัยของตนเองต้องมีหลักประกันและสามารถเข้าถึงบริการด้านสุขภาพอนามัยอย่างครบวงจรโดยเท่าเทียมกันรวมถึงได้รับการดูแลจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิตอย่างสงบตามคตินิยม

๖) ผู้สูงอายุควรมีบทบาทและส่วนร่วมในกิจกรรมของครอบครัวชุมชนและสังคม โดยเฉพาะการรวมกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และความเข้าใจอันดีระหว่างผู้สูงอายุด้วยกันและกับบุคคลทุกวัย

๗) รัฐโดยการมีส่วนร่วมขององค์การภาคเอกชน, ประชาชน, สถาบันสังคมต้องกำหนดนโยบายและแผนหลักด้านผู้สูงอายุ ส่งเสริมและประสานให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องให้บรรลุผลตามเป้าหมาย

๘) รัฐโดยการมีส่วนร่วมขององค์การเอกชนประชาชน สถาบันสังคม ต้องตรากฎหมายว่าด้วยผู้สูงอายุ เพื่อเป็นหลักประกันและการบังคับใช้ในการพิทักษ์สิทธิคุ้มครองสวัสดิภาพและจัดสวัสดิการแก่ผู้สูงอายุ

๙) รัฐโดยการมีส่วนร่วมขององค์การภาคเอกชน ประชาชน สถาบันสังคม ต้องรณรงค์ ปลุกฝังค่านิยมให้สังคมตระหนักถึงคุณค่าของผู้สูงอายุตามวัฒนธรรมที่เป็นความกตัญญู กตเวทิตะและความเอื้ออาทรต่อกัน

จึงสรุปได้ว่า ปณิญาผู้สูงอายุหมวดสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทยเพื่อช่วยให้ผู้สูงอายุได้รับการช่วยเหลือมีคุณภาพที่ดีพึ่งตนเองได้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้สูงอายุ ปณิญาผู้สูงอายุเป็นพันธกรณีเพื่อให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีได้รับความคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิของผู้สูงอายุ มี ๙ ข้อ ด้านการดำรงชีวิตพ้นจากการถูกทอดทิ้งและละเมิดสิทธิปราศจากการเลือกปฏิบัติ ด้านครอบครัวได้รับความเคารพรักความอาทรดูแลเอาใจใส่จากลูกหลาน ด้านการศึกษาเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพเข้าถึงข้อมูลข่าวสารและบริการทางสังคมที่เป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิต ด้านถ่ายทอดประสบการณ์ให้กับสังคมทำงานให้กับสังคม รับค่าตอบแทนที่เป็นธรรมเพื่อให้เกิดความภูมิใจและเห็นชีวิตมีคุณค่า ด้านการดูแลสุขภาพอนามัยรับบริการด้านสุขภาพอนามัยครบวงจรจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต ด้านมีส่วนร่วมในองค์เอกชนรัฐส่งเสริมให้หน่วยงานดำเนินการกับผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่องเป็นหลักประกันและการบังคับใช้ในการพิทักษ์สิทธิคุ้มครองสวัสดิภาพและจัดสวัสดิการแก่ผู้สูงอายุ รัฐองค์กรเอกชน ประชาชนสถาบันสังคม รณรงค์ปลุกฝังสังคมตระหนักคุณค่าของผู้สูงอายุตามวัฒนธรรมที่เป็น ความกตัญญู กตเวทิตะและความเอื้ออาทรต่อกัน

๒.๓.๒ ความหมายของผู้สูงอายุ

ความหมายของผู้สูงอายุมีหลากหลายและผันแปรไปตามแต่ละประเทศขึ้นอยู่กับอายุเฉลี่ยของการทำงานหรือสภาพร่างกายรวมทั้งสภาพสังคมเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของแต่ละประเทศเพื่อไว้เป็นเกณฑ์ในการพิจารณาผู้สูงอายุ โดยนำมาใช้ในการกำหนดการเข้าสู่วัยสูงอายุโดยจัดไว้ดังนี้^{๑๐๒} คือการจำแนกตามกาลเวลาและจำแนกตามสรีรวิทยานอกจากนี้ยังมีผู้ให้ความหมายของผู้สูงอายุไว้หลายท่าน ดังต่อไปนี้

กุลยา ตันติผลาชีวะ^{๑๐๓} กล่าวว่า วัยสูงอายุเป็นช่วงสุดท้ายของอายุ ตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไป สภาพความเสื่อมถอยของร่างกายและจิตใจในระยะนี้ขาดความคล่องแคล่ว ว่องไว ความจำเสื่อม ความคิดอ่านล่าช้า ความขยันหมั่นเพียร ความคิดก้าวหน้าลดลง สภาพร่างกายเสื่อมถอย หูตึง ตามัว ผมหงอก ต้องพบกับปัญหาการปรับตัวให้เข้ากับสภาพร่างกายและสังคมในวัยสูงอายุด้วย

ชุติมา หฤทัย^{๑๐๔} กล่าวว่า ผู้สูงอายุ หมายถึง สภาวะที่มีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไปไม่มีความอ่อนแอทางร่างกายและจิตใจ อาจเจ็บป่วยหรือความพิการเกิดร่วมเป็นวัยที่เกิดการเปลี่ยนแปลงสู่ความเสื่อมทางร่างกายและจิตใจ การเปลี่ยนแปลงจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับพันธุกรรมสิ่งแวดล้อมและโภชนาการ

จารุวรรณ เหมะธร และพิมพ์พรรณ ศิลปสุวรรณ^{๑๐๕} สรุปว่า ผู้สูงอายุหมายถึง การพัฒนาเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องในวาระสุดท้ายของช่วงอายุมนุษย์ ความสูงอายุนี้จะเริ่มตั้งแต่เกิดมาและดำเนินต่อไปจนสิ้นอายุขัย

บริบูรณ์ พรพิบูรณ์^{๑๐๖} อธิบายว่า “ผู้สูงอายุ” หมายถึงผู้ที่มีความเสื่อมโทรมของสังขารไปตามธรรมชาติ มีกำลังถดถอยเริ่มเชื่องช้า และเป็นผู้ที่ถูกหกลานและสังคมควรให้การดูแลเอาใจใส่เป็นพิเศษ

^{๑๐๒} รุจิรารงค์ แอกทอง, “การปรับตัวของผู้สูงอายุในเขตเทศบาลนครปฐม จังหวัดนครปฐม”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๙), หน้า ๑๐.

^{๑๐๓} กุลยา ตันติผลาชีวะ, *การพยาบาลผู้สูงอายุ*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เจริญกิจ, ๒๕๒๔), หน้า ๒๔.

^{๑๐๔} ชุติมา หฤทัย, *นโยบายคุณภาพชีวิตตามแผนพัฒนาสาธารณสุข*, วารสารกองการพยาบาล, (กรุงเทพมหานคร: มทป., ๒๕๓๑), หน้า ๑.

^{๑๐๕} จารุวรรณ เหมะธรและพิมพ์พรรณ ศิลปสุวรรณ, “ความต้องการทางสุขภาพอนามัยของผู้สูงอายุ”, *รายงานการวิจัย*, (ภาควิชาพยาบาลศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๖), หน้า ๖.

^{๑๐๖} บริบูรณ์ พรพิบูรณ์, *โลกยามชราและแนวทางการเตรียมตัวเพื่อเป็นสุข*, (เชียงใหม่: พระสิงห์การพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๑๔ – ๑๕.

ประพนธ์ วัฒนกิจ^{๑๐๗} ได้ให้ความหมายว่า ผู้สูงอายุหมายถึง ผู้ที่มีอายุ ๖๐ ปี เป็นวัยที่พ้นจากการทำงานของทางราชการหรือรัฐวิสาหกิจหรือสำนักงานของเอกชนบางแห่ง โดยทั่วไปผู้ที่ก้าวสู่วัยนี้จะมีการเปลี่ยนแปลงทางสรีรวิทยาอย่างเห็นได้ชัด

ศรีธรรม ธนะภูมิ^{๑๐๘} ได้ให้ความหมายว่า ผู้สูงอายุหมายถึง ผู้มีอายุเริ่มตั้งแต่ ๖๐ ปี ขึ้นไปภาวะชรามีความแตกต่างกันในแต่ละบุคคลขึ้นอยู่กับการดูแลร่างกาย พันธุกรรมและพัฒนาในอดีต วัยชราเป็นวาระสุดท้ายของชีวิตอาจยาวนาน ๑๐ – ๒๐ ปี หรือมากกว่านั้น แตกต่างกัน ถ้ามีการเตรียมตัวเตรียมใจก่อนเข้าสู่วัยนี้ล่วงหน้ามาตั้งแต่วัยกลางคนจะสามารถปรับตัวรับบทบาทวัยชราได้ตามสมควรแก่ฐานะ วัยสูงอายุเป็นวัยของการพักผ่อนอย่างสงบ มีการพัฒนาจิตใจ สามารถปรับตัวต่อสภาพต่างๆ ในชีวิตได้อย่างภาคภูมิใจ

จึงสรุปได้ว่า ความหมายของผู้สูงอายุ คือ ผู้ที่มีอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป สภาพร่างกายเสื่อมถอย ความคล่องแคล่วว่องไวเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพ มีอารมณ์หงุดหงิด ไม่มีความเชื่อมั่นในตนเอง หวาดกลัวภัยต่างๆ นานา กลัวถูกทอดทิ้งจากครอบครัว ลูกหลาน สังคม ชุมชน

๒.๓.๓ ความสำคัญของผู้สูงอายุ

ปรีชา อุปโยคิน^{๑๐๙} กล่าวว่า ผู้สูงอายุเป็นผู้มีบุญคุณต่อลูกหลาน ชุมชน สังคม และต่อประเทศชาติ ได้ตระหนัก และรับรู้ว่าคุณค่าของผู้สูงอายุ คือบุคคลสำคัญ ผู้สืบทอดความเป็นคนไทยที่ได้ทำหน้าที่อย่างดีที่สุดมาแล้วและวันนี้ท่านยังสามารถเป็นสมาชิกในสังคม ที่ไม่เคยย่อท้อต่อการใช้ชีวิตมาจนถึงปัจจุบัน ด้วยความมั่นคงในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ท่านได้ผ่านชีวิตที่ทำคุณประโยชน์ ยิ่งไม่ว่าจะขมขื่นหรือขื่นขม แต่สิ่งที่จำไว้ไม่ว่าท่านจะเป็นใครก็ตามก็คือพึงตระหนักไว้เสมอว่า ท่านเป็นผู้สูงอายุที่มีความสามารถเป็นแบบอย่างที่ดีต่อชนรุ่นหลัง และสังคมก็ยังเห็นความสำคัญของท่านที่ได้อบรม สั่งสอนลูกหลานไทยมาจนถึงทุกวันนี้ ดังที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้

ผู้สูงอายุ คือ รมโพธิ์รมไท ผู้สูงอายุในสังคมไทยนั้นคือรมโพธิ์รมไทที่เรายังให้ความสำคัญเคารพยกย่องเพราะมีคุณค่าทั้งต่อครอบครัวและสังคม แม้ว่าผู้สูงอายุจะลดสถานภาพและบทบาทลงไปบ้างแต่ก็ยังคงมีปฏิสัมพันธ์กับคนรุ่นปัจจุบันเป็นอย่างดี ไม่มีผู้ใดปล่อยให้ท่านเผชิญความโดดเดี่ยวและทอดทิ้ง ในทางตรงกันข้ามผู้สูงอายุเป็นที่พึ่งและที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจของลูกหลาน ปกป้องคุ้มครองให้ลูกหลานมีความสุข ให้ความอบอุ่นร่มเย็น เป็นที่เคารพนับถือผู้สูงอายุจึงเปรียบได้กับต้น

^{๑๐๗} ประพนธ์ วัฒนกิจ, “มโนคติเกี่ยวกับผู้สูงอายุ”, วารสารกองการพยาบาล, (๑๔- ๑๕ มกราคม ๒๕๓๑): ๘.

^{๑๐๘} ศรีธรรม ธนะภูมิ, พัฒนาการทางอารมณ์และบุคลิกภาพ, (กรุงเทพมหานคร: ชวนพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๐๕.

^{๑๐๙} ปรีชา อุปโยคิน, ความสุขของผู้สูงอายุ, สำนักการแพทย์ทางเลือก, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.Thaicam.go.th/index.php, [๖ สิงหาคม ๒๕๖๐].

โพธิ์ตันไทรมีกิ่งก้านแผ่ปกคลุมเป็นร่มเงาที่พึ่งทางกายและทางใจแก่ลูกหลาน ผู้สูงอายุเป็นศูนย์กลางของจิตใจ สังคมไทยปัจจุบันให้การยกย่องการเป็นผู้สูงอายุเพราะผู้สูงอายุเป็นเสาหลัก สิ่งที่แสดงให้เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจนคือการมีวันผู้สูงอายุที่กำหนดขึ้นในวันตรุษสงกรานต์ของทุกปี โดยลูกหลานแม้จะอยู่ห่างไกลก็จะเดินทางกลับมาแสดงความเคารพ ผู้สูงอายุจึงเป็นเสมือนศูนย์กลางของจิตใจสำหรับลูกหลาน ผู้สูงอายุมีคุณค่าต่อสังคม การเป็นผู้สูงอายุมีคุณค่าต่อสังคม เพราะทุกท่านได้ผ่านการทำความดีมาแล้วอย่างน้อยที่สุดคือ การได้เลี้ยงดูลูกหลานจนเติบโตเป็นคนดี มีหน้าที่การงานดี นอกจากนี้ผู้สูงอายุต่างก็มีประสบการณ์ชีวิตมากมาย สามารถแยกแยะสิ่งใดถูกสิ่งใดผิด ประสบการณ์ความรู้เหล่านี้ย่อมสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อไปสู่คนรุ่นใหม่ได้เป็นอย่างดีทั้งวัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ นั้น ต้องอาศัยประสบการณ์แห่งผู้รู้ คือผู้สูงอายุทุกคนนั้นแหละ นอกจากนี้ผู้สูงอายุยังมีบทบาทในฐานะผู้ผลิตสร้างรายได้เลี้ยงดูลูกหลาน หรือเคยเป็นกำลังสำคัญด้านเศรษฐกิจมาก่อน ท่านจึงเป็นชุมทรัพย์ทางปัญญาแก่ชุมชนและสังคม

ประกาศน์ อวยชัย^{๑๐๐} กล่าวว่า ผู้สูงอายุยังเป็นทรัพยากรที่มีค่าของชาติ เพราะเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ มีความรู้ ความสามารถความสุขุมรอบคอบ ความวิริยะอุตสาหะ ความพากเพียร ที่ยังทำประโยชน์แก่ประชาชน สังคมและประเทศชาติ โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่อยู่ในวัยปฐุมชราและวัยมัชฌิมชราที่ยังมีสุขภาพแข็งแรงสมบูรณ์ สติปัญญาและความจำดี หลายท่านยังดำรงตำแหน่งที่สำคัญของสังคม และประเทศชาติ

จึงสรุปได้ว่า ความสำคัญของผู้สูงอายุคือ ผู้สูงอายุผ่านประสบการณ์ในชีวิตมาหลายรูปแบบทั้งดีและไม่ดี เป็นที่พึ่งและร่มโพธิ์ร่มไทรของลูกหลาน ทำคุณประโยชน์ต่อชุมชน สังคม และประเทศชาติอย่างมากมาย จึงเป็นศูนย์รวมจิตใจของลูกหลาน ถ้ายทอดภูมิปัญญาในท้องถิ่นให้กับลูกหลานให้ดำรงสืบต่อไป และถือปฏิบัติสืบทอดตามกันมาทุก ๆ รุ่น

๒.๓.๔ ประเภทของผู้สูงอายุ

- ๑) วัยสูงอายุตอนต้น (Young-old) อายุ ๖๐ – ๖๙ ปี
- ๒) วัยสูงอายุตอนกลาง (Middle – old) อายุ ๗๐ – ๗๙ ปี
- ๓) วัยสูงอายุตอนปลาย (Later – old) อายุ ๘๐ ปีขึ้นไป^{๑๐๑}

๒.๓.๕ พัฒนาการในวัยผู้สูงอายุ

วัยผู้สูงอายุจะอยู่ในช่วง ๖๐ ปีขึ้นไป ถือเป็นระยะสุดท้ายของชีวิต การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ของวัยนี้เป็นไปในทางเสื่อมลงอย่างเห็นได้ชัด ดังนี้^{๑๐๒}

^{๑๐๐} ประกาศน์ อวยชัย, *อยู่อย่างมีความสุขในวัยชรา*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๗), หน้า ๓๔.

^{๑๐๑} สมพร เทพสิทธิ, *แก่อายุมีค่าอย่างไร*, (กรุงเทพมหานคร: สมชายการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๖.

๑. พัฒนาการทางร่างกาย ภายนอกผิวหนังจะเหี่ยวยุบ ผิวหนังจะแตกแห้ง เส้นเลือดฝอยแตกง่าย ผมหงอกและขนจะเริ่มเปลี่ยนเป็นสีขาวและหลุดร่วงง่าย กล้ามเนื้อลีบลง ร่างกายฟื้นตัวยาก กระดูกเปราะ โลหิตที่หมุนเวียนไปเลี้ยงอวัยวะทั้งหลายเริ่มลดน้อยลง สมรรถภาพและความจำลดน้อยลง ต่อมต่าง ๆ เสื่อมสภาพลง

๒. พัฒนาการทางอารมณ์ อารมณ์ที่พบบ่อย เช่น เศร้า เบื่อหน่าย ท้อแท้ เหงา น้อยใจง่าย สิ้นหวัง หงุดหงิดง่าย เครียด ขี้บ่น เป็นต้น ถ้ารุนแรงมากอาจมีอาการทางจิต เช่น ประสาทหลอน หูแว่ว หวาดระแวง เป็นต้น

๓. พัฒนาการทางสังคม ในวัยนี้เซลล์สมองจะเสื่อมลง ถ้าสมองขาดการบำรุงและส่งเสริมการใช้งานที่เหมาะสมแล้ว บางรายอาจประสบปัญหาโรคสมองฝ่อ (Atrophy) ได้มีผลทำให้ความจำเสื่อม สับสนในทุก ๆ เรื่อง มีพฤติกรรมแบบถอยหลังกลับเป็นเด็ก

๒.๓.๖ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความพึงพอใจในชีวิตของผู้สูงอายุ

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความพึงพอใจในชีวิตของผู้สูงอายุประกอบด้วยปัจจัย ๓ ด้านดังนี้

๑) ปัจจัยส่วนบุคคล ประกอบด้วย

(๑) ระดับการศึกษา ผู้สูงอายุที่มีระดับการศึกษาสูงจะมีความสามารถในการดูแลตนเองและมีโอกาสเลือกทำกิจกรรมได้ดีและมากกว่ากลุ่มที่มีการศึกษาต่ำ

(๒) งานอดิเรกหมายถึง วิธีทางในการใช้เวลาทำกิจกรรมด้านต่าง ๆ นอกเหนือไปจากหน้าที่การงานประจำหรือเป็นกิจกรรมที่ทำในเวลาว่างด้วยความสมัครใจเพื่อก่อให้เกิดความเพลิดเพลินแก่ผู้ทำโดยตรง บทบาทและกิจกรรมใดก็ตามที่บุคคลถูกผลักดันให้เลิกกระทำจะต้องมีกิจกรรมใหม่ขึ้นมาทดแทนและกิจกรรมหนึ่งที่ถูกเลือกเข้ามา คือ งานอดิเรก

(๓) สุขภาพ ผู้สูงอายุมักประสบปัญหาสุขภาพที่ทรุดโทรมลง ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติกิจวัตรประจำวัน และต้องพึ่งพิงผู้อื่น สิ่งนี้ทำให้ผู้สูงอายุมีความรู้สึกด้อยในสายตาของบุคคลทั่วไปและมีผลต่อความพึงพอใจของผู้สูงอายุด้วย

๒) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ปัญหาด้านเศรษฐกิจเป็นปัญหาหลักของผู้สูงอายุทำให้รายได้ลดน้อยลงส่งผลต่อความสามารถในการดูแลตนเองทางด้านสุขภาพและส่งผลต่อความพึงพอใจในชีวิตของผู้สูงอายุ

๓) ปัจจัยด้านความสัมพันธ์ทางสังคม เมื่อเข้าสู่วัยผู้สูงอายุทำให้ต้องเสียบทบาทในการทำงาน ผู้สูงอายุจึงเปลี่ยนจุดสนใจไปยังครอบครัว หาบบทบาทใหม่ให้กับตนเองด้วยการเป็นผู้ให้คำปรึกษาแนะนำช่วยเหลือดูแลลูกหลานภายในบ้านหากความสัมพันธ์ในครอบครัวดีจะส่งผลต่อ

^{๑๑๒} อปสรสิริ เอี่ยมประชา, จิตวิทยาทั่วไป, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.educ-bkkthon.com/blog/apsornsiri/wp-content/uploads/2014/58.pdf>, [๒ ธันวาคม ๒๕๖๐].

ความพึงพอใจในชีวิตของผู้สูงอายุ ส่วนด้านความสัมพันธ์ของผู้สูงอายุกับบุคคลภายนอกหรือสังคมนั้น ช่วยให้ผู้สูงอายุได้มีผู้สนทนา ไม่โดดเดี่ยว มีความมั่นคงทางอารมณ์

๒.๔ แนวคิดและทฤษฎีทางจิตวิทยาที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ

ทางจิตวิทยาเชื่อว่า การเปลี่ยนแปลงบุคลิกภาพ และพฤติกรรมของผู้สูงอายุนั้นเป็นการปรับตัวเกี่ยวกับความนึกคิด ความรู้ ความเข้าใจ แรงจูงใจ การเปลี่ยนแปลงไปของอวัยวะรับสัมผัสทั้งหลาย ตลอดจนสังคมที่ผู้สูงอายุนั้น ๆ อาศัยอยู่ ได้แก่

๒.๔.๑ ทฤษฎีความต้องการของมาสโลว์ (Maslows)

มนุษย์ทุกคนต้องการความรักและการยอมรับจากผู้อื่น^{๑๑๓}

(๑) **ความต้องการทางร่างกาย (Physiological Needs)** เป็นความต้องการด้านวัตถุที่ทำให้เรามีชีวิตอยู่ได้ ความต้องการนี้เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานที่มนุษย์ทุกคนต้องการ เพื่อการมีชีวิตอยู่เช่น ความต้องการอาหาร ความต้องการทางเพศ ความต้องการพักผ่อน เป็นต้น ความต้องการเหล่านี้ มีอยู่ในมนุษย์ทุกคนโดยไม่จำเป็นต้องเรียนรู้ อาจเรียกความต้องการเหล่านี้ว่า สัญชาตญาณ (Instincts) ซึ่งมีอยู่เหมือนกันทั้งคนและสัตว์

(๒) **ความต้องการความปลอดภัย (Safety Needs)** ความต้องการที่จะได้รับความคุ้มครองอันตรายทั้งร่างกายและจิตใจ เมื่อมนุษย์มีสิ่งเกื้อกูลในการดำรงชีวิตแล้ว เขาจะเริ่มสนใจว่าหาความปลอดภัย ให้แก่ ชีวิตในลำดับต่อมาโดยทางกาย มนุษย์ต้องการมีชีวิตที่ยืนยาว ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ส่วนทางจิตก็อยากจะมี จิตใจที่ร่าเริง เบิกบาน แจ่มใส และพยายามหลีกเลี่ยงจากบุคคลหรือสิ่งต่าง ๆ ที่ทำให้จิตใจเศร้าหมอง

(๓) **ความต้องการความรักทางสังคม (Social or Belongingness and Love Needs)** ความต้องการความรักและการยอมรับจากผู้อื่น ความต้องการขั้นนี้เรียกว่า “ความรัก” เป็นความต้องการที่เราต้องพึ่งพิงผู้อื่นให้มาชอบ รัก เห็นอกเห็นใจยอมรับและเห็นคุณค่าความสามารถในตัวเองของแต่ละบุคคล เพื่อเราจะรู้สึกว่าคุณค่าตนเป็นที่ยอมรับและเป็นที่รักของผู้อื่น

(๔) **ความต้องการที่จะได้รับการยกย่องในสังคม (Esteem of Egoistic Needs)** ความต้องการที่จะเห็นคุณค่าตัวเอง ความต้องการนี้เป็นความต้องการของคนที่มีจิตใจละเอียดอ่อนลึกซึ้ง มีการพัฒนาด้านจิตใจสูงขึ้นแล้วรู้จักศึกษาจิตใจตนเอง ควบคุมตนเอง รู้จักใช้ชีวิตให้อยู่เหนืออิทธิพลความต้องการขั้นต่ำกว่าได้

^{๑๑๓} ศรีเรือน แก้วกังวาน, จิตวิทยาพัฒนาการชีวิตทุกช่วงวัย, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๗๐ – ๗๒.

(๕) ความต้องการได้รับความสำเร็จตามความนึกคิด (Needs for Self – Actualization) ความต้องการที่จะเป็นตัวของตัวเอง และสามารถพึ่งตัวเองได้อย่างเต็มที่ มีพัฒนาการทางจิตในขั้นสูงที่สุด บุคคลต้องการจะเป็นตัวของตัวเอง ต้องการจะออกความคิดด้วยและทำตัวเป็นภาระแก่คนอื่นน้อยที่สุด

๒.๔.๒ ทฤษฎีของอีริกสัน (Erikson's Epigenetic Theory)

กล่าวว่า ผู้สูงอายุจะมีความสุขหรือความทุกข์นั้นขึ้นอยู่กับภูมิหลังและการพัฒนาจิตใจของบุคคลนั้น ถ้าพัฒนามาด้วยความมั่นคงอบอุ่นน้อยที่น้อยอาศัย เห็นใจผู้อื่น ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ดีก็มักจะเป็นผู้สูงอายุที่มีความสุขอยู่ร่วมกับบุตรหลานได้อย่างมีความสุข แต่ในทางตรงกันข้ามถ้าชีวิตที่ผ่านมาไม่สามารถทำงานร่วมมือกับใครได้ จิตใจคับแคบ ไม่รู้จักช่วยเหลือ เห็นใจผู้อื่น ๆ ผู้สูงอายุผู้นั้นก็จะประสบปัญหาในบั้นปลายของชีวิต

ทฤษฎี Psychosocial Developmental Stage ของอีริกสัน อธิบายถึงการพัฒนาของคนซึ่งแบ่งได้เป็น ๘ ระยะ ตั้งแต่แรกเกิดจนถึงวัยสูงอายุ พัฒนาการในระยะที่ ๗ เป็นช่วงของวัยกลางคน และระยะที่ ๘ เป็นช่วงของวัยสูงอายุ ซึ่งระยะที่ ๗ แบ่งที่ช่วงอายุระหว่าง ๔๐-๕๕ ปี เป็นช่วงวัยที่มีความทะเยอทะยาน มีความคิดสร้างสรรค์ต่าง ๆ ต้องการความสำเร็จในชีวิต ถ้าประสบความสำเร็จดี จะรู้สึกพอใจในความมั่นคงภาคภูมิใจและสืบทอดไปยังรุ่นลูกหลานแต่ถ้าไม่ประสบความสำเร็จในชีวิตช่วงนี้ก็จะกลายเป็นคนที่มีชีวิตหงอยเหงา เบื่อ ขาดความกระตือรือร้น และขั้นที่ ๘ เป็นช่วงอายุตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไป อีริกสันอธิบายว่าเมื่อถึงขั้นนี้แล้วบุคคลจะต้องพัฒนาความรู้สึกได้ว่าตนได้กระทำกิจต่าง ๆ ที่ควรทำเสร็จสิ้นตามหน้าที่ของตนแล้ว ยอมรับได้ทั้งความสำเร็จสมหวังและผิดหวัง ทำใจยอมรับความรู้สึกของตนเองและผู้อื่นอย่างที่เขาเป็น และมีความพอใจในชีวิตของตน ตรงกันข้ามกับผู้สูงอายุที่จมอยู่กับความหลังอาลัยอาวรณ์ยอมรับอดีตไม่ได้ (ปล่อยวางไม่สำเร็จ) ก็คิดแต่เพียงว่ามีเวลาน้อยลงไปทุกที ไม่สามารถทำอะไรใหม่ ๆ เพื่อแก้ไขอดีตที่ผิดพลาดไป กลัวความตายที่กำลังคืบคลานเข้ามา กลุ่มนี้จะมีความรู้สึกเศร้าสร้อยสิ้นหวังและหลีกเลี่ยงชีวิต บางรายอาจคิดฆ่าตัวตายซึ่งความพอิดระหว่างความมั่นคงทางใจและความสิ้นหวัง ทำให้คนเกิดความเฉื่อยฉะเลา รู้เท่าทันโลกและชีวิตซึ่งเป็นสิ่งพึงปรารถนา ที่กล่าวมาทั้งหมดพอสรุปได้ดังคำกล่าวที่ว่า " Wisdom is the virtue that develops out of the encounter of integrity and despair on the last stage of life. Wisdom, then, is detached concern with life itself in

the face of death itself" ^{๑๑๔} ลักษณะความขัดแย้งทางจิตสังคมที่เกิดขึ้นในลำดับขั้นพัฒนาการชีวิตของอีริกสัน ๘ ขั้นตอนได้แก่^{๑๑๕}

๑) ขั้นความไว้วางใจกับความสงสัยหาความระแวงในใจผู้อื่น (Trust and Mistrust) วัยทารก – อายุ ๑๘ เดือน

๒) ขั้นความเป็นตัวของตัวเองกับความละอายใจและไม่แน่ใจ (Autonomy and Shame and doubt) อายุระหว่าง ๑๘ เดือน – ๓ ปี

๓) ขั้นความคิดริเริ่มกับความรู้สึกผิด (Initiative and guilt) อายุระหว่าง ๓ – ๖ ปี

๔) ขั้นเอาการเอางานกับความมีปมด้อย (Industry and Inferiority) อายุระหว่าง ๖-๑๒ ปี

๕) ขั้นการพบอัตลักษณ์แห่งตนเองกับการไม่เข้าใจตนเอง (Identity and identity diffusion) อายุช่วง ๑๒-๒๐ ปี

๖) ขั้นความสนิทสนมหาร่วมมีร่วมใจกับความเปล่าเปลี่ยว (Intimacy and solidarity and Isolation) อายุช่วง ๒๐-๔๐ ปี

๗) ขั้นการบำรุงส่งเสริมกับความพะวงหลงเฉพาะตน (Generativity and Self absorption) อายุช่วง ๔๐-๕๐ ปี

๘) ขั้นความมั่นคงทางใจกับความสิ้นหวัง (Integrity and despair) อายุ ๖๐ ปีขึ้นไป ความขัดแย้งทางจิตสังคมที่เกิดขึ้นในแต่ละขั้นตอนพัฒนาการทั้ง ๘ ขั้น ดังกล่าวจะทำให้ มีผลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพทั้งในทางที่พึงประสงค์ และไม่พึงประสงค์ อ่อนแอ และเข้มแข็งซึ่งเกิดจากความขัดแย้งทางสังคม และจิตใจในแต่ละช่วงวัยตามที่กล่าวเป็นตัวอย่งมาแล้วในระยะที่ ๗ และ ๘

๒.๔.๓ ทฤษฎีของเพค (Peck's Theory)

โรเบิร์ต เพค ได้แบ่งผู้สูงอายุเป็น ๒ กลุ่ม คือ ผู้สูงอายุวัยต้น อายุ ๕๖-๗๕ ปี และผู้สูงอายุตอนปลาย อายุ ๗๕ ปีขึ้นไป ซึ่งทั้ง ๒ กลุ่มมีความแตกต่างกันทั้งทางกายภาพ และทางจิตสังคมซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตสังคมของผู้สูงอายุ ๓ ลักษณะ คือ^{๑๑๖}

^{๑๑๔} Erikson, 1964: 133, อ้างใน ศรีเรือน แก้วกังวาล, จิตวิทยาพัฒนาการชีวิตทุกช่วงวัย, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๔๖-๔๗.

^{๑๑๕} Eliopoulos, C, *Manual of Gerontological Nursing*, (St. Louis: Mosby Year Book, 1995), p. 18.

^{๑๑๖} Ibid., p. 16.

๑) Ego differentiation and work-role preoccupation เป็นความรู้สึกเกี่ยวกับงานที่ทำอยู่โดยจะรู้สึกว่าคุณค่าอยู่ต่อเมื่อบทบาทลดลงหรือเปลี่ยนไปจึงพอใจที่จะหาสิ่งอื่น ๆ มาทดแทน

๒) Body transcendence and body preoccupation เป็นความรู้สึกที่ผู้สูงอายุยอมรับว่าสภาพร่างกายของตนถดถอยลงและชีวิตจะมีสุขถ้าสามารถยอมรับและปรับความรู้สึกนี้ได้

๓) Ego transcendence and Ego preoccupation เป็นความรู้สึกที่ยอมรับกฎเกณฑ์และการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ และยอมรับความตายได้โดยไม่รู้สึกหวาดวิตก

ทฤษฎีทางจิตวิทยานี้ได้เชื่อมโยงทฤษฎีทางชีววิทยาและสังคมวิทยาเข้ามาอธิบายว่าการเปลี่ยนแปลงบุคลิกภาพและพฤติกรรมของผู้สูงอายุนั้นเป็นการปรับตัวและพัฒนาการของบุคลิกภาพซึ่งมีผลทำให้ผู้สูงอายุมีพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไป พฤติกรรมที่เปลี่ยนไปนั้นไม่สามารถยืนยันได้จากทฤษฎีใดเพียงทฤษฎีเดียว ดังคำกล่าวที่ว่า "Data rich Theory poor Lack of agreement" ^{๑๑๗}

นักจิตวิทยายอมรับว่ากระบวนการทางด้านจิตวิทยาสามารถอธิบายได้จากลักษณะทางพันธุกรรมและสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมในแต่ละวัย ซึ่งพิจารณาได้จากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกดังนี้

ปัจจัยภายในตัวบุคคล ได้แก่ แรงจูงใจ สถิติปัญญา ความจำ การรับรู้ การเรียนรู้ และบุคลิกภาพ ทำให้พบว่าผู้สูงอายุจะมีการผันแปรไปตามการเปลี่ยนแปลงในระดับต่าง ๆ ของร่างกายตามที่กล่าวไปแล้วในทฤษฎีทางชีววิทยา มีงานวิจัยยืนยันว่า ผู้สูงอายุมีการเรียนรู้ได้เกือบเท่ากับคนอ่อนวัยแต่ต้องอาศัยเวลานานกว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการเรียนรู้คือ ความเครียด ผลจากประสาทและสรีรวิทยาที่เปลี่ยนแปลง ทำให้เสียความจำ ส่วนแรงจูงใจพบว่าผู้สูงอายุไม่จำเป็นต้องใช้แรงกระตุ้นในการทำงานมากกว่าบุคคลวัยอื่น ๆ

ปัจจัยภายนอก คือการเปลี่ยนแปลงทางสรีรภาพ ได้แก่ พันธุกรรม กับปฏิสัมพันธ์ที่ร่างกายมีต่อสังคม ได้แก่ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม โครงสร้างสังคม

๒.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๕.๑ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) ไต่ถามถึงการปฏิบัติมรณานุสติกรรมฐาน ว่าเป็วิธีที่จะดึงจิตใจ มัดจิตใจให้ตั้งอยู่กับที่ ไม่ให้จิตใจมีความฟุ้งซ่านไปกับอารมณ์อื่น โดยให้ตั้งอยู่กับการระลึกถึงความตายที่เกิดขึ้นแก่ตน มาเป็นอารมณ์กรรมฐาน อยู่ตลอดเวลาและยัง

^{๑๑๗} ประพนธ์ โอทกานนท์, “การศึกษาความต้องการการพยาบาลของผู้สูงอายุในชมรมและสถานสงเคราะห์ผู้สูงอายุ”, รายงานวิจัย, (คณะพยาบาลศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๖.

กล่าวอีกว่า มรณานุสติ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่ ๑) เป็นการน้อมจิตใจให้ระลึกถึงความตายที่เกิดขึ้นตามกาลเวลาของสังขาร ๒) เป็นการน้อมจิตใจให้ระลึกถึงความตาย ที่เกิดขึ้นนอกกาลเวลาที่ไม่สมควรตายก็ตาย ด้วยเหตุปัจจัยต่างๆ เช่น ถูกฆาตตาย ถูกรถชนตาย ตกน้ำตาย^{๑๑๘}

๒.๕.๒ พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึงมรณานุสติ ไว้ในหนังสือ “พระพุทธศาสนากับความตาย” เป็นวิธีปฏิบัติที่ทำให้จิตใจเขาสุขความสงบและเป็นวิธีทำให้เกิดขึ้นทางปัญญาและกล่าวเป็นประเภทของมรณานุสติไว้ดังนี้ เป็นการระลึกถึงความตายที่มีแก่นแท้ ด้วยตั้งสติไว้ กับการระลึกเอาความตายเป็นอารมณ์โดยไม่สนใจไปที่อารมณ์อื่น เพื่อให้ใจเกิดความ สงบเป็นสมาธิและระงับความฟุ้งซ่าน ความกลัว คลายออกจากความทุกข์ทางใจ เป็นการพิจารณาถึงสาเหตุของความตาย คือสิ่งที่ทำให้ชีวิตของบุคคลได้ดับสิ้นไป เนื่องจากมีเหตุปัจจัยดังนั้นก็จึงจำเป็นที่จะต้องให้ มีความเข้าใจถึงสาเหตุของความตาย เพื่อจะได้หาหนทางป้องกันแก้ไข หรือจะไม่ประมาทกับการดำรงชีวิต ทำให้ไม่เกิดทุกข์^{๑๑๙} และเป็นการพิจารณาซากศพ เพื่อพิจารณาให้ เกิดความรู้สึกลดใจ เพื่อบรรเทาความโลภ ความโกรธ ความหลง ความยึดมั่นในตัวตน ในทรัพย์สินและเกิดความเบื่อหน่ายคลายออกจากความกำหนัดในกาม^{๑๒๐}

๒.๕.๓ พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) ได้ศึกษาเกี่ยวกับความตายในหนังสือ “ธรรมะกับชีวิตประจำวัน เกิดแก่เจ็บตายเป็นธรรมดาของชีวิต” สรุปความได้ว่า บุคคลควรพิจารณาให้เพ่งกิวัตร เพื่อจะได้ไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต ดังความตอนหนึ่งว่า เราพาลูกหลานไปไหวศพ เช่นว่า เดือน ๕ ไปเซ่งเมงที่ฮวงซุ้ยก็ควรบอกพวกเขาให้รู้เสียว่า นี่แหละชีวิตมันสุดกันตรงนี้แล้ววันหนึ่งก็ จะถึงวาระของพวกเราละ พวกเราไม่รู้ว่าจะไปก่อนไม่รู้วาคอนไหนเมื่อนึกไดอย่างนี้ก็ อย่าซีเกียจอย่ามัวแต่เที่ยวเล่น ตั้งใจทำหน้าที่ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนจะได้ มีความรู้อย่างดี เติบโตไปข้างหน้าจะเอาตัวรอดได้ เราสอนเตือนให้ เขานึกถึง ความตายไวเสมอ เวลาถึงงานศพพาเด็กมาเห็นเมรุที่เผาศพก็บอกให้รู้อย่างนี้แหละฉากสุดท้ายของชีวิต เราทุกคนจะต้องเป็นอย่างนี้หนีไม่พ้น ทุกคนต้องตายกันทั้งนั้น แล้วก็คอยบอกตัวเองไวบ่อยๆ จะได้เกิดปัญญา เวลาเราไปไหนมาไหนก็เหมือนกัน ถ้านึกถึงความตายไว้มันไม่ประมาทเช่น ขับรถนึกถึงความตายเอาไว้ มันจะได้ไม่ประมาท ไม่ขับรถเร็ว ไม่แข่งที่ห้าม ไม่ตัดหน้าใครจนเขาชนคว่ำไปเราหมั่นนึกถึงความตายเอาไว้ เป็นเครื่องเตือนใจ

๒.๕.๔ การได้ศึกษาเรื่องความตายและแนวคิดในการเตรียมตัวตายในพระพุทธศาสนาเถรวาทโดยเฉพาะใน ๒ ประเด็นหลัก ๆ คือแนวคิดการเตรียมตัวก่อนตายในพระ

^{๑๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙๕ – ๓๙๖.

^{๑๑๙} พุทธทาส, ตายก่อนตายดับไม่มีเหลือ, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๒๐.

^{๑๒๐} พุทธทาส, วิธีชนะความตาย, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๐), หน้า ๔.

คัมภีร์พระพุทธศาสนาและแนวคิดการเตรียมตัวก่อนตายของปราชญ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ทำให้เราสามารถนำแนวคิดเหล่านั้นมาเป็นแรงบันดาลใจในการปฏิบัติธรรม ตั้งแต่ช่วงเวลาก่อนตาย ด้วยการปฏิบัติ ตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ดังนั้นการเตรียมตัวก่อนตายตั้งแต่เดี๋ยวนี้ก็จะก่อประโยชน์ให้ผู้เตรียมพร้อมอย่างคุ้มค่าคือ

- (๑) ไม่ละเลยการทำหน้าที่และได้ทำหน้าที่ของตนอย่างสมบูรณ์
- (๒) ขวนขวายทำในสิ่งที่มักผิดผ่อน เพราะรู้คุณค่าของเวลาและชีวิตที่ความตายจะมาถึงเมื่อไรก็ได้
- (๓) ปล่อยวางความยึดมั่นถือมั่นลงได้กระทั่งจิตรู้สึกเป็นอิสระจากสิ่งทั้งปวง
- (๔) รู้จักอารมณ์ใกล้ตายที่เรียกว่า มรณาสันนกาล ซึ่งมีอยู่ ๓ ชนิด คือ กรรมกรรมนิมิตและคตินิมิต
- (๕) ในช่วงเวลาขณะกำลังจะตายจิตมีสติสัมปชัญญะอยู่กับปัจจุบันขณะ
- (๖) เพราะเรามี สติสัมปชัญญะอยู่กับปัจจุบันขณะจนกระทั่งถึงลมหายใจเหือดสุดท้ายก่อนตาย เราจะสามารถ ยอมรับความตายได้ด้วยจิตที่กล้าหาญมั่นคงประโยชน์ทั้ง ๖ ประการนี้ย่อมทำให้ เราไม่ตกต่ำไปสู่อบายภูมิ เพราะจิตสุดท้ายที่จากไปดีจะมีพลังนำเราไปสู่ภพภูมิที่ดีอย่างแน่นอน^{๑๒๑}

๒.๕.๕ ชุศรี บุรณทอง ได้เสนอสารนิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องความตายในพระอภิธรรมปิฎก” สรุปความว่า จากมุมมองของพระอภิธรรมปิฎกความตายกับการเกิดใหม่ เกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด พอตายลงการเกิดใหม่จะตามมาทันที ทั้งความตายและการเกิดใหม่เป็น กระบวนการแห่งกระแสต่อเนื่องแห่งชีวิตอันเดียวกัน ถ้ามองชีวิตในแง่นี้ เราจะไม่กลัวความตาย เพราะความตายไม่ใช่ความดับสูญแห่งชีวิตอย่างสิ้นเชิง ยิ่งกว่านั้นเรายังสามารถจัดการกับชีวิตของตนได้โดยการควบคุมกรรมของตน คนอาจเลือกภพภูมิใหม่ได้ตามที่ตนต้องการ โดยไม่ต้องยอมสยบต่อความประสงค์ตามอำนาจใจของอำนาจเหนือธรรมชาติใด ๆ ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงเป็น ศาสนาแห่งความหวังที่สามารถช่วยให้คนรู้จักเตรียมตัวก่อนตายอย่างกล้าหาญ^{๑๒๒}

^{๑๒๑} กาญจนา จิตต์วัฒน์, “การบูรณาการการเตรียมตัวตายในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับวัชรยาน”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๐๔.

^{๑๒๒} ชุศรี บุรณทอง, “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องความตายในพระอภิธรรมปิฎก”, *สารนิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๖.

๒.๕.๖ อุดมพร ชื่นไพบูลย์ ได้เสนอสารนิพนธ์เรื่อง “ความไม่หลงตายในคำสอนพระพุทธศาสนาเถรวาท” สรุปความว่าความไม่เข้าใจหรือเข้าใจคลาดเคลื่อนในเรื่องความไม่เที่ยงของสังขารทั้งหลาย ไม่เข้าใจความหมายของความตาย ไม่เข้าใจหลักสังสารวัฏ ขาดความเข้าใจในเรื่องกรรมและผลของกรรม ทำให้มีความเห็นผิด กล้าคิด กล้าตัดสินใจ กล้ากระทำในสิ่งที่ไม่ควรไม่ถูกต้อง อันเป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่นให้ได้รับความทุกข์ ความเดือดร้อน โดยไม่กังวลต่ออันตรายที่มีอยู่อย่างมากมายทั้งภายในภายนอก ทำให้ขาดจิตสำนึกและการเตรียมพร้อมต่อความตาย กระทั่งความตายมาใกล้ตัว จึงทวงหน้าพะวงหลัง และหวาดหวั่นพรั่นพรึงเกินกว่าจะแก้ไขแท้จริงแล้ว ความตายแม้เป็นสิ่งที่น่ากลัวสำหรับบุคคลผู้ยังไม่ได้เรียนรู้ แต่สิ่งที่น่ากลัวยิ่งกว่า และต้องระมัดระวังให้มากที่สุด คือ ระยะเวลาในระหว่างที่ยังไม่ตาย ว่าจะดำเนินชีวิตที่เป็นอยู่ในปัจจุบันอย่างไร จึงจะสมฐานะแห่งความเป็นมนุษย์อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงศักดิ์ศรีและคุณค่าของชีวิต เมื่อระยะเวลาแห่งชีวิตได้เดินทางมาถึงจุดสิ้นสุดแล้ว^{๑๒๓}.

๒.๕.๗ สุริยภรณ์ จันทร์ทอง ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์การเตรียมความพร้อมวาระสุดท้ายของชีวิตในมหาปริณิพพานสูตร” ผลการวิจัยพบว่ามหาปริณิพพานสูตรเป็นพระสูตรที่บันทึกเหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับการเสด็จจาริกแสดงธรรมของพระพุทธองค์ครั้งสุดท้าย ก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระพุทธองค์ได้แสดง อปริหานิยธรรม แว่นธรรม อัปปมาทธรรม ไตรสิกขา และสติปัฏฐาน ๔ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับการเตรียมตัวก่อนตาย ทรงใช้พุทธกิจในวาระสุดท้ายของพระพุทธองค์เป็นการแสดงธรรมทรงตรัสว่า “ชีวิตมีความตายเป็นที่สุด ทรงอุปมาอุปไมยว่าทุกชีวิตที่เกิดมาบนโลกนี้ เปรียบเสมือนภาชนะดินที่ช่างหม้อได้ปั้นมาแล้ว ไม่ว่าจะเป็นแบบใด ขนาดใด สุดท้ายก็ต้องแตกสลายด้วยกันทั้งสิ้น ความตายย่อมเกิดกับทุกชีวิตโดยไม่เลือกเหตุ วัย เวลา หรือสถานที่ หากเมื่อเข้าใจธรรมชาติชีวิตและวางท่าทียอมรับความตายได้ ก็ควรดำรงชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาท มีสติ หมั่นทำความดีในกิจที่ควรทำ ละวางความยึดมั่นถือมั่น เข้าถึงความสิ้นกิเลส คือพระนิพพาน” ^{๑๒๔}

^{๑๒๓} อุดมพร ชื่นไพบูลย์, “การไม่หลงตายในคำสอนพระพุทธศาสนา”, สารนิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๔.

^{๑๒๔} สุริยภรณ์ จันทร์ทอง, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์การเตรียมความพร้อมวาระสุดท้ายของชีวิตในมหาปริณิพพานสูตร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ก.

๒.๕.๘ โรคะนี ซัยพันธ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การรับรู้ชีวิตและความตายของบุคลากรในองค์กรสาธารณสุขประโยชน์ : กรณีศึกษาบุคลากรในมูลนิธิป่อเต็กตึ๊ง” พบว่าการได้ประสบกับเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับความตายบ่อยครั้งในการทำงาน ทำให้เกิดการรับรู้ชีวิตและความตาย เกิดการเปรียบเทียบชีวิตและความตาย และเข้าใจถึงชีวิตและความตายของมนุษย์ที่เป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน^{๑๒๕}

๒.๕.๙ สตีเฟน แบทซ์เลอร์ กล่าวถึงเรื่องราวในพระพุทธศาสนาตอนหนึ่งว่า “ภิกษุรูปหนึ่งอาพาธเป็นโรคตุ่มพุพอง เมื่อตุ่มพุพองแตกออกมีน้ำเหลืองไหลเยิ้ม นอนจมกองน้ำเหลืองและกองคูมูตร” พระพุทธเจ้าเสด็จมาที่กุฏิของภิกษุรูปนี้ ตรัสถามว่า ทำไมไม่มีใครดูแลท่าน ภิกษุรูปนั้นตอบว่า “เพื่อนภิกษุไม่ดูแลข้าพระองค์ เพราะข้าพระองค์ไม่เคยทำอะไรให้แก่ท่านเหล่านั้น” พระพุทธเจ้ากับพระอานนท์ ซึ่งเป็นอุปัฏฐากของพระพุทธองค์ได้ช่วยกันชำระกายภิกษุรูปนั้น ยกท่านขึ้นนอนบนที่นอนทำให้ภิกษุนั้นรู้สึกสบายเนื้อตัวขึ้นและมีใจเบาสบายสามารถพิจารณาธรรมตามที่พระพุทธองค์ทรงชี้แนะ เมื่อพระพุทธองค์ทรงถามขึ้นกลางที่ประชุมสงฆ์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ท่านไม่มีบิดามารดาคอยดูแล ถ้าท่านไม่ดูแลกันเองแล้ว ใครจะดูแลท่าน ดังนั้นผู้ปรารถนาดูแลตนาคต พึงดูแลผู้อื่นด้วย” การที่พระพุทธองค์ ทรงเปรียบเทียบพระองค์กับภิกษุอาพาธ เท่ากับพระองค์ได้ยืนยัน ความสัมพันธ์ระหว่างปัญหาที่เกิดขึ้นกับการตื่นรู้ซึ่งเป็นที่สุดของปัญหานั้น ถ้าไม่มีการเกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย ก็ไม่มีการตื่น (โพธิ) หรือผู้ตื่น (พุทธะ) การตื่นคือปฏิกิริยาต่อเหตุปัจจัยชั่วร้ายใน สภาวะของมนุษย์ พระพุทธเจ้าทรงเปรียบพระองค์กับภิกษุอาพาธ เพราะทรงประจักษ์การตื่นรู้จาก ความทุกข์ของผู้อื่น พระองค์ทรงชี้ให้ภิกษุทั้งหลายเห็นความขัดแย้ง เมื่อภิกษุยกย่องพระองค์แต่ ไม่สนใจภิกษุอาพาธ ทรงชี้ให้เห็นว่ารากเหง้าแห่งการตื่นนั้นอยู่ในความทุกข์ของภิกษุที่นอนจม กองคูมูตรบนพื้นอย่างไม่มีใครเอาใจใส่ดูแลนั่นเอง.^{๑๒๖}

๒.๕.๑๐ พระราชวรมณี (ประยูรท์ ปยุตโต) กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “ประโยชน์สูงสุดของชีวิตนี้” ว่าผู้ประพาศธรรม และบรรลุดธรรมแล้วสามารถวางใจได้ต่อชีวิต ความตาย การพลัดพราก และมีเมตตากรุณาต่อทุกชีวิต ดังปรากฏในพระสูตรว่า “จะมีชีวิตอยู่ ก็ไม่เดือดร้อน ถึงจะตาย

^{๑๒๕} โรคะนี ซัยพันธ์ “การรับรู้ชีวิตและความตายของบุคลากรองค์กรสาธารณสุขประโยชน์ : กรณีศึกษาบุคลากรในมูลนิธิป่อเต็กตึ๊ง”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ก.

^{๑๒๖} สตีเฟน แบทซ์เลอร์, อยู่กับมาร: มีสติอยู่กับความดีและความชั่ว, แปลโดย สดใส ชันติวรพงษ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทแปลน พรินท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๕๓-๕๔.

ก็ไม่เศร้า ถ้าเป็นปราชญ์ มองเห็นที่หมายแล้ว ถึงอยู่ท่ามกลางความเศร้าโศก ก็หาโศกเศร้าไม่” และ “ความตายเราก็มิได้ขึ้นชอบ ชีวิตเราก็มิได้ติดใจเราจากทอดทิ้งกายนี้อย่างมีสัมปชัญญะมีสติมั่นคง”^{๑๒๗}

๒.๕.๑๑ ดาไลลามะ (Dalai Lama) ทรงนิพนธ์เรื่อง “เตรียมตัวตายอย่างมีสติ” ว่า ทักษะคิดก่อนตายนั้นสำคัญยิ่ง แม้ผู้ที่เคยฝึกจิตมาบ้าง แต่บ่อยครั้งจิตก็ถูกกระทบได้เสมอ ยิ่งตอน ใกล้ตายแล้วจิตมุ่งไปทางยึดติดหรือโกรธเกลียดได้ง่ายมาก ทั้งนี้เพราะเราแต่ละคนยังละอุปาทาน ไม่ได้ และการยึดติดนี้มีมาแต่อกุศลกรรมก่อน ๆ โดยอกุศลกรรมนั้น ๆ จะเร่งตัวแรงขึ้นยามเผชิญ กับภาวะวิกฤต ถ้าการยึดติดในทางอกุศลมีมากเพียงไร ตายแล้วย่อมไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานหรือ ภูพชาติที่เลวกว่านั้น แต่ถ้ายึดติดในทางที่เป็นกุศลโดยอำนาจแห่งกุศลกรรมที่แล้ว ๆ มาและประจวบกับสถานะที่เป็นคุณความดีตอนใกล้ตาย ย่อมช่วยให้ผู้ตายไปเกิดเป็นมนุษย์หรือภพชาติที่ สูงส่งกว่านั้น^{๑๒๘} นอกจากนั้น ดาไลลามะ ยังทรงระลึกถึงอนิจสูตรของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงทรงนำมากล่าวสอน ผู้สนใจธรรม ว่าชีวิตทั้งหลายไม่ว่าจะเกิดมาแล้วมีชีวิตอยู่สั้น ๆ ปานกลางหรือยืนยาวก็ตาม สักวันหนึ่งก็ต้องถึงแก่ความตายหรือดับสลายไปในที่สุด ไม่เพียงว่าสรรพชีวิตจะต้องตายเท่านั้น แต่ยังมีข้อสำคัญ คือ สรรพชีวิตเหล่านั้น รวมทั้งเราไม่มีวันรู้เลยว่า จะตายเมื่อไร ดังนั้นจึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่เราทั้งหลายต้องเตรียมตัวตายเอาไว้ เพื่อว่าเราจะตายคืนนี้ เราก็จะไม่ต้องเสียใจ หรือเสียตาย การเตรียมตัวตายของเรานั้นก็คือ การใช้เวลาที่มีอยู่ในปัจจุบันอย่างชาญฉลาด

๒.๕.๑๒ ลามะ โซปะ รินโปเช (Lama Zopa Rinpoche) ได้แนะนำให้ผู้คนที่มาขอคำแนะนำในการปฏิบัติธรรมก่อนตายว่า ประการแรก ฝึกปฏิบัติจิตให้ตั้งมั่นเป็นโพธิจิต คือว่าทำจิตให้บริสุทธิ์ผ่องแผ้วจากกามทั้งหลาย ประการที่สองดำรงชีวิตประจำวันด้วยศีล คือไม่เบียดเบียนสรรพสัตว์ทั้งหลาย และที่สำคัญต้องพยายามสั่งสม ความเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์ทั้งหลายด้วย ซึ่งข้อนี้เป็นการสั่งสมบุญยิ่งเรามีความกรุณาต่อสัตว์มาก ก็ยิ่งเปิดใจเราให้พยายาม ทำทุกวิธีที่จะช่วยให้สรรพสัตว์เหล่านั้นพ้นทุกข์ นอกจากนั้นยังต้องอุทิศตนต่อครูบาอาจารย์พระรัตนตรัยด้วย ประการที่สาม จำเป็นต้องเรียนรู้ให้อำนาจ ๕ อย่างเกิดขึ้นในตนให้ได้ซึ่งได้แก่ ๑. อำนาจของเมล็ดพันธุ์แห่งความบริสุทธิ์ คือการปล่อยวางทุกสิ่งอย่าง (the power of white seed) ๒. อำนาจแห่งทัศนคติที่ถูกต้อง

^{๑๒๗} พระราชมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), *ประโยชน์สูงสุดของชีวิตนี้*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๐), หน้า ๗.

^{๑๒๘} ดาไล ลามะ ที่ ๔, *เตรียมตัวตายอย่างมีสติ*, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://community.buddhayan.com/index.php?topic=870.0>, [๑๘ มีนาคม ๒๕๖๐].

ระลึกอยู่เสมอว่าฉันจะดำรงไว้ซึ่งโพธิจิตเสมอ (the power of the attitude) ๓. อำนาจแห่งการตำหนิและลดละตัวตนเพราะตัวตนทำให้เราไม่พ้นไปจาก วัฏฏสงสาร (the power of blaming the one) ๔. อำนาจแห่งการสวดมนต์และแผ่เมตตาแผ่กรุณาไปให้เหล่าสรรพสัตว์ (the power of prayer) ๕. อำนาจแห่งการอบรมตน หมั่นฝึกฝนทำสมาธิและภาวนาอยู่เสมอ (the power of training)^{๑๒๙}

๒.๕.๑๓ รายงานการวิจัย พระณัฐกิติ อนารโท (ผุยเหงา) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง “ศึกษาหลักมรณสติใน พระไตรปิฎก” สรุปได้ว่า การพิจารณาความตายไวตอนหนึ่งว่า ความเข้าใจของมนุษย์ทั้งในอดีตและปัจจุบันนี้ ยังมีความเข้าใจว่า การตายเป็นเรื่องน่ากลัว เป็นเรื่องอัปมงคล นำมาซึ่งความทุกข์ และเป็นเรื่องที่น่าพิศุขไม่พึงปรารถนา ทั้งนี้ก็เนื่องจากยังไม่มี ความเข้าใจถึงหลัก ความจริงของชีวิต คือ ชีวิตที่เกิดมาในโลกนี้ล้วนแต่มีการเกิดในเบื้องต้น มีการแปรปรวนในท่ามกลางและแตกดับสลายไปในที่สุด ซึ่งเป็นหลักความจริงของสรรพสัตว์ทั้งปวง เป็นไป อย่างนั้นเองไม่มีใครคอยบัญชาได้ ดังนั้น การตายที่เกิดขึ้นกับเราหรือคนอื่น สัตว์อื่นจึงถือว่า เป็นเรื่องปกติธรรมดา บุคคลผู้มีความเข้าใจความจริงของชีวิตอย่างนี้แล้ว ย่อมจะไม่มี ความหวาดกลัวไม่มีความเศร้าโศกไม่มีการ ร้องไห้เสียใจ ยิ่งกว่านั้นยังคิดที่จะหาหนทางออกจาก ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ และ ความตาย^{๑๓๐}

๒.๕.๑๔ พระมหาวันชัย ธมฺมชโย (หลวงปู่โง) ได้ วิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ เรื่อง ความตาย ตามทัศนะของพุทธศาสนา” สรุปความได้ ว่าการสอนเกี่ยวกับความตาย ไม่ได้ มีจุดมุ่งหมายว่า ในเมื่อมีความตายเป็นเบื้องหน้ารออยู่แล้ว ทำไมจะต้องไปทำความดีสู่หาความสุขอย่างเดียวไม่ได้ดีกว่าหรือ และก็หมกมุ่นอยู่ในความสุข แต่ทว่าสอนให้ ระลึกถึงความตายเพื่อให้เรงขวนขวายทำความดีให้ เกิดขึ้น ทานสอนให้ รู้จักค่าแห่งวันเวลา ไม่ให้ประมาท เพราะ ขราพยาธิและ มรณะเปรียบเหมือนกองไฟ ย่อมม้าย้ายสัตว์โลก สัตว์โลกไม่มีกำลังที่ จะต่อสู้ ไม่มีความเร็วที่จะหนีบุคคลควรทำวันคืนไม่ให้ประโยชน์ด้วยการทำให้ “เห็นแจ้ง” (วิปัสสนา) ไม่ว่าน้อยหรือมาก ชีวิตของผู้

^{๑๒๙} Sogyal Rinpoche, *The Tibetan view of life and death*, [ออนไลน์, แหล่งที่มา: <http://www.intuition.org/txt/sogyal.htm>, [๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐].

^{๑๓๐} พระณัฐกิติ อนารโท (ผุยเหงา), “ศึกษาหลักมรณสติในพระไตรปิฎก”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑.

ที่ผานวันคืนไปเท่าใด ก็เป็นอันพรองไปเท่านั้น วันคืนสุดท้ายยอมศิบลานเขาไปไกลบุคคล ทุกอิริยาบถเพราะฉะนั้น ไม่พึงประมาทกาลเวลา^{๑๓๑}

๒.๕.๑๕ สารภี รัชสีโกชัย (๒๕๕๖) ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเตรียมตัวเพื่อเผชิญกับความตายและภาวะใกล้ตายของผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุ จังหวัดปัตตานี ผลการวิจัย โดยปัจจัยด้านความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตายมีความสัมพันธ์ทางลบในระดับปานกลาง ($r = -0.498$, $p < 0.01$) ความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายและการสนับสนุนทางสังคมมีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับปานกลาง ($r = 0.448$, .๓๓๒, $p < 0.01$ ตามลำดับ) การรับรู้ภาวะสุขภาพมีความสัมพันธ์ทางลบในระดับต่ำ ($r = -0.253$, $p < 0.01$) อายุและประสบการณ์เกี่ยวกับความตายมีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับต่ำ ($r = 0.154$ และ 0.146 , $p < 0.05$ ตามลำดับ) ส่วนเพศ การศึกษา และสถานภาพสมรสไม่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเตรียมตัวเพื่อเผชิญกับความตายและภาวะใกล้ตายของผู้สูงอายุ^{๑๓๒}

๒.๕.๑๖ พระมหาฉัตรชัย หนูชัยแก้ว ได้ศึกษาเรื่อง การเรียนการสอนเรื่องความตาย สำหรับนักศึกษาพยาบาล: กรณีศึกษาวิทยาลัยพยาบาลเกื้อการุณย์ สำนักการแพทย์ กรุงเทพมหานคร ด้วยการสัมภาษณ์อาจารย์พยาบาลและนักศึกษา การสังเกตการณ์ และออกแบบสอบถาม ผลจากการวิจัยปรากฏว่า การสอนเรื่องเกี่ยวกับความตายสำหรับนักศึกษาพยาบาลเกื้อการุณย์สามารถปลูกฝังให้นักศึกษามีทัศนคติเกี่ยวกับเรื่องความตายและมีพฤติกรรมในทางที่สร้างสรรค์และเป็นไปในทางบวกเป็นอย่างมากจากการสำรวจกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลภาคเอกสาร ทั้งนี้การจัดหลักสูตร และการเอาใจใส่ของอาจารย์พยาบาลถือว่ามียุทธศาสตร์อย่างมากในแง่ดังกล่าวนี้ เนื่องจากการจัดการเรียนการสอนครอบคลุมทั้งในทางทฤษฎี เช่น ด้านปรัชญา พุทธธรรม การแพทย์ เป็นต้น ที่สำคัญและมีบทบาทมากจากการสัมภาษณ์นักศึกษา คือ ภาคปฏิบัติ ซึ่งทำให้นักศึกษาได้มีประสบการณ์สัมผัสกับบุคคลที่กำลังจะเผชิญความตายซึ่งส่วนใหญ่จะรู้ตัวว่าตนกำลังจะเผชิญกับสิ่งใด ได้พูดคุยและทราบถึงความรู้สึกต่าง ๆ ของทั้งผู้ป่วยและญาติ หรือแม้กระทั่งได้เห็นภาพผู้ป่วยที่ตนได้ดูแลและพูดคุยด้วยกำลังเสียชีวิต พร้อมกับคำแนะนำของอาจารย์ในขณะดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย และการสรุปผลการปฏิบัติในการเรียนแบบสะท้อนกลับด้วย

^{๑๓๑} พระมหาวินัย ธมมขโย (ช่วงสำโรง), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องความตาย ตามทัศนะของพุทธทาสภิกขุ”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑.

^{๑๓๒} สารภี รัชสีโกชัย, นัยนา พิพัฒน์วนิชชา และรวีวรรณ เผ่ากัณหา, “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเตรียมตัวเพื่อเผชิญหน้ากับภาวะใกล้ตายและความตายของผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุ จังหวัดปัตตานี”, *วารสารวิทยาลัยพยาบาลสงขลานครินทร์*, ปีที่ ๓๓, ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน ๒๕๕๖): ๔๓-๕๖.

หลักทฤษฎีทางการแพทย์ต่าง ๆ โดยเฉพาะการนำคำสอนตามหลักพุทธธรรมในแง่ต่าง ๆ มากล่าวโยง ทำให้นักศึกษาส่วนใหญ่ เกือบทั้งหมดมีทัศนคติต่อความตาย และความเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรม ในทางที่เป็นบวก

๒.๕.๑๗ พระมหาสุพรต ธมมาราโม (สมศิริ) ได้ศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่อง ทัศนคติต่อความตายในพระพุทธศาสนาเถรวาท กรณีศึกษานิสิตห้องเรียน วัดไชยชุมพลชนะสงคราม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กาญจนบุรี พบว่า โดยภาพรวมกลุ่มตัวอย่างที่มีอายุ, ระดับชั้น/ปี ระยะเวลาที่อุปสมบท , การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม, การศึกษาเปรียญธรรม ด้านบาลี แตกต่างกัน มีทัศนคติต่อความตายด้านความรู้คิด,ด้านความรู้สึกรู้ ด้านพฤติกรรม และโดยรวมทุกด้านไม่แตกต่างกัน ^{๑๓๓}

๒.๕.๑๘ วัชพลประสิทธิ์ ก้อนแก้ว ได้ศึกษาพฤติกรรมสุขภาพของผู้สูงอายุที่อาศัยในเขตเทศบาลตำบลคลองตำหรุ อำเภอเมือง ชลบุรี การวิเคราะห์ระดับพฤติกรรมสุขภาพของผู้สูงอายุที่อาศัยในเขตเทศบาลตำบลคลองตำหรุ อำเภอเมืองชลบุรี พบว่าผู้สูงอายุมีพฤติกรรมสุขภาพโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีพฤติกรรมด้านการรับประทานอาหารเป็นพฤติกรรมดีที่สุด รองลงมาคือการปฏิบัติตนในภาวะเจ็บป่วยการจัดการความเครียด และมีพฤติกรรมการออกกำลังกายที่ต่ำสุด และเมื่อเปรียบเทียบพฤติกรรมสุขภาพโดยรวมของผู้สูงอายุจำแนกตามข้อมูลส่วนบุคคล พบว่าผู้สูงอายุที่มี อายุ สถานภาพสมรส รายได้ ความพอเพียงของรายได้และภาวะการมีโรคประจำตัว แตกต่างกัน มีพฤติกรรมสุขภาพโดยรวมไม่แตกต่างกัน ส่วนผู้สูงอายุที่มีเพศ ระดับการศึกษา แหล่งที่มาของรายได้ส่วนใหญ่แตกต่างกัน มีพฤติกรรมสุขภาพโดยรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .๐๕ ^{๑๓๔}

๒.๖ บริบทของชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี

ชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี ตั้งอยู่ในศูนย์การศึกษาเขาแก้วเสด็จ บ้านเลขที่ ๑๔๒ หมู่ ๗ ตำบลบ้านนา อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี ๒๕๑๑๐ โทรศัพท์ ๐๙๐-๐๘๑๘๐๘๒ ห่างจากที่ว่าการอำเภอกบินทร์บุรีประมาณ ๓๐ กิโลเมตร มีขนาดพื้นที่มากกว่า ๒๐๐ ไร่

^{๑๓๓} พระมหาสุพรต ธมมาราโม (สมศิริ), “ทัศนคติต่อความตายในพระพุทธศาสนาเถรวาท : กรณีศึกษานิสิตห้องเรียนวัดไชยชุมพลชนะสงคราม จังหวัดกาญจนบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑.

^{๑๓๔} วัชพลประสิทธิ์ ก้อนแก้ว, “พฤติกรรมสุขภาพของผู้สูงอายุที่อาศัยในเทศบาลตำบลคลองตำหรุ อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี”, วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (วิทยาลัยบริหารรัฐกิจ: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๗), หน้า ๑.

ด้านหน้าเป็นอ่างน้ำขนาดใหญ่ ด้านหลังเป็นภูเขาแก้วเสด็จ เป็นเทือกเขาที่ต่อเนื่องจากอุทยานแห่งชาติทับลานอยู่ใกล้อ่างเก็บน้ำและเขื่อนเก็บกักน้ำเพื่อเกษตรกรรมตามโครงการพระราชดำริห้วยโสมง ศูนย์การศึกษาเขาแก้วเสด็จเปิดดำเนินการมาตั้งแต่กลางปี ๒๕๔๒ ประกอบไปด้วยชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี โครงการบวชพระได้ทุกเดือน โครงการบวชอุบาสกอุบาสิกาแก้ว โครงการอบรมศีลจาริณี โครงการบวชพระบวชสามเณรภาคฤดูร้อน และโรงเรียนเตรียมพุทธศาสตร์ เป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรม ที่มีการเรียนการสอนทั้งแผนกสามัญศึกษา, ธรรมศึกษาและภาษาบาลี ปัจจุบันมีสามเณรศึกษาเล่าเรียนประมาณ ๒๕๐ รูป ชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีมีพระอาจารย์ศุภโชค สุขคโค เป็นพระอาจารย์ใหญ่ซึ่งทรงภูมิรู้ภูมิธรรมที่มีประสบการณ์ปฏิบัติธรรมและเป็นวิปัสณาจารย์มานานมากกว่า ๓๐ พรรษา และมีพระวิปัสณาจารย์อีกหลายรูปเป็นพระอาจารย์สอนการปฏิบัติธรรม ในระยะแรกชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น.เปิดเป็นที่ปฏิบัติธรรมสำหรับพระภิกษุและสามเณร มีจำนวนพระภิกษุสามเณรที่ได้ผ่านการอบรมและปฏิบัติธรรมไปแล้วมากกว่า ๕,๐๐๐ รูป ตั้งแต่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๘ ได้เปิดให้สาธุชนทั่วไปทั้งชายหญิงได้มาร่วมกิจกรรมปฏิบัติธรรม จำนวนสาธุชนที่ได้มาร่วมปฏิบัติธรรมแล้วมีมากกว่า ๑,๑๐๒ คน เป็นผู้สูงอายุที่มีอายุ ๖๐ ปีขึ้นไปที่มาเป็นประจำมากกว่า ๑๕๐ คน สาธุชนสามารถร่วมกิจกรรมปฏิบัติธรรมนั่งสมาธิเจริญภาวนา ทำทาน ถวายศีล ฟังธรรม รวมทั้งเมื่อมีศรัทธาแก่กล้ามากขึ้นขอบวชเป็นพระภิกษุสามเณร อุบาสกอุบาสิกาแก้ว หรือศีลจาริณี สามารถอยู่จำพรรษาและปฏิบัติธรรมควบคู่ไปด้วยกัน สถานที่ปฏิบัติธรรม ๒๔ น.แห่งนี้จึงมีทั้งภาคปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ เทศนา รวมอยู่ในสถานที่เดียวกัน ตั้งอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เอื้อประโยชน์ที่เป็นสัปปายะ ๔ ประกอบไปด้วยอวาสสัปปายะ โภชนสัปปายะ บุคคลสัปปายะ ธรรมสัปปายะ จากความครบถ้วนในการที่จะเข้ามาศึกษาปฏิบัติเรียนรู้ธรรมะของพระพุทธเจ้า สถานที่แห่งนี้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการที่ช่วยให้ก่อเกิดประโยชน์ต่อสาธุชนและสังคม ช่วยเผยแพร่งส่งเสริมจรรโลงรักษาให้พระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคง ถาวร ยืนยาวสืบต่อไป

๒.๗ กรอบแนวความคิดในการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าวิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี” ผู้วิจัยได้ศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่เคยมีผู้ศึกษามาก่อน โดยกรอบแนวความคิดในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้แนวคิดของ

Corr et al,1992 cited in Corr,Nabe & Corr, 1997^{๑๓๕} โดยการที่บุคคลมีการวางแผนสิ่งที่ต้องกระทำไว้ล่วงหน้าเพื่อสามารถทำให้สามารถเผชิญกับความตายและภาวะใกล้ตายได้โดยมีการเตรียมตัวก่อนตายอย่างมีระบบ เปิดใจยอมรับเน้นการทำความเข้าใจการหาหนทาง การป้องกันและแก้ไข ปัญหาหรือการปรับตัวในการดำรงชีวิตอย่างเหมาะสมต่อภาวะใกล้ตาย สามารถควบคุมชีวิตของตนให้เป็นไปตามที่ตนปรารถนา รวมทั้งช่วยลดภาระของสมาชิกในครอบครัวที่ไม่ต้องเป็นผู้ตัดสินใจแทนตน และจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องพบว่า พฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตาย จะประกอบไปด้วยการเตรียมตัวก่อนตายทางด้านกาย ด้านจิตใจ ด้านจิตวิญญาณ และด้านสังคม ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุ ประกอบด้วยความแตกต่างด้านเพศ โดยพบว่าเพศหญิงน่าจะมีพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายมากกว่าเพศชายเนื่องจาก ผู้สูงอายุเพศหญิงมีความกลัวในกระบวนการของความตาย เช่น การยื้อชีวิต ความเจ็บปวดก่อนตาย จึงมีการเตรียมตัวก่อนตายมากกว่า^{๑๓๖}, ด้านอายุ พบว่าผู้สูงอายุที่อยู่ในช่วงอายุชราภาพน่าจะมีพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตาย มากกว่าผู้สูงอายุที่อยู่ในช่วงวัยผู้สูงอายุที่มีอายุน้อยกว่า เนื่องจากมีประสบการณ์การสูญเสียมากและมีความเสื่อมของร่างกาย จึงสามารถทำใจยอมรับและเตรียมพร้อมที่จะพบกับความตาย ได้อย่างไม่ยึดมั่นอาลัยในชีวิต^{๑๓๗} การศึกษา โดยผู้สูงอายุที่มีการศึกษาสูงกว่าน่าจะมีพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายได้มากกว่าผู้ที่มีการศึกษาน้อยกว่า เนื่องจากการศึกษาช่วยให้มีทักษะในการแก้ปัญหา การแสวงหาแหล่งข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ และสามารถตัดสินใจหรือเลือกปฏิบัติด้านสุขภาพอนามัยและเผชิญกับความเจ็บป่วยของตนได้ดีกว่า^{๑๓๘} สถานภาพสมรส ผู้สูงอายุที่มีสถานภาพสมรส โสด หม้าย หย่า/แยกกันอยู่ น่าจะมีความต้องการที่จะเตรียมตัวก่อนตายและมีการวางแผนเกี่ยวกับการดูแลในระยะสุดท้ายของชีวิตตนมากกว่าผู้สูงอายุที่มี สถานภาพสมรส เนื่องจากไม่ต้องการเป็นภาระให้กับบุคคลอื่น ๆ การรับรู้ภาวะสุขภาพ การรับรู้สุขภาพของตนเองไม่ดี จะมีการเตรียมตัวก่อนตายได้มากกว่าผู้สูงอายุที่มีการรับรู้สุขภาพของตนเองดีมาก เนื่องจากผู้สูงอายุที่มี

^{๑๓๕} Corr et al,1992 cited in Corr,Nabe & Corr, อ้างใน ลดารัตน์ สาภินันท์, “ภาวะธรรมทัศน์ในวัยสูงอายุและการเตรียมตัวเกี่ยวกับความตายของผู้สูงอายุ”, **วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕), หน้า ๒๖.

^{๑๓๖} Douglas & Brown, 2002; Yeun, 2005, อ้างใน สารทิ รัชชโกศัย, “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเตรียมตัวเพื่อเผชิญกับความตายและภาวะใกล้ตายของผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุ จังหวัดปัตตานี”, **วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๖), หน้า ๑๓.

^{๑๓๗} นิตยา ปัญจมีดิถี, “การพยาบาลผู้ป่วยสิ้นหวัง”, **วารสารวิจัยทางการแพทย์พยาบาล**, ปีที่๔๘ ฉบับที่๔ (มกราคม ๒๕๔๒): ๑๙๕-๒๐๐.

^{๑๓๘} อุทยา นาคเจริญ, “การเตรียมตัวสำหรับความตายของผู้ติดเชื้อเอชไอวี”, **วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔), หน้า ๒๘.

ความเจ็บป่วยจะคิดถึงความตายบ่อยขึ้น และ เกิดความตระหนักในการวางแผนในการเตรียมตัวก่อนตาย ความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตาย ผู้สูงอายุที่มีความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตายต่ำน่าจะมีพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายและภาวะใกล้ตายได้มากกว่าผู้สูงอายุที่มีความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตายสูง เนื่องจากความวิตกกังวลเป็นผลมาจากการหลั่ง Epinephrine ทำให้มีผลต่อความเปลี่ยนแปลงทางด้านพฤติกรรมได้^{๑๓๙} จึงทำให้การเรียนรู้เกี่ยวกับความตายและมีการเตรียมตัวตายน้อย แต่ความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตายในระดับปานกลาง จะทำให้มีทัศนคติที่ดีต่อความตายโดยมีการเตรียมตัวไม่ประมาทในการใช้ชีวิต ส่วนความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตาย ผู้สูงอายุที่มีความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายสูงน่าจะมี พฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายต่ำ แต่เนื่องจากหลักธรรมแนวคิดทางพระพุทธศาสนามีความเชื่อเรื่องกฎไตรลักษณ์ การเชื่อในเรื่องของการเวียนว่ายตายเกิด ทำให้เกิดการปล่อยวางและมีการเตรียมตัวก่อนตายมากขึ้น ในด้านการสนับสนุนทางสังคม ผู้สูงอายุที่ได้รับการสนับสนุนทางสังคมสูง จะมีพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายได้มากกว่าผู้สูงอายุที่ได้รับการสนับสนุนทางสังคมต่ำ เนื่องจากการสนับสนุนทางสังคมเป็นสิ่งที่ประคับประคองจิตใจของบุคคล เพื่อให้บุคคลมีกำลังใจ สามารถจัดการกับความเครียดของตนเองได้ สำหรับผู้สูงอายุที่ได้รับการสนับสนุนทางสังคมจากญาติพี่น้อง เพื่อน คณะแพทย์มูละพยาบาล พระ นักบวช จะส่งเสริมให้มีพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายได้^{๑๔๐} เพื่อเป็นแนวทางและการตั้งเป็นกรอบแนวคิดในการค้นคว้าวิจัยประกอบไปด้วย ตัวแปรต้น ตัวแปรตาม ดังนี้

๑. ตัวแปรต้น หรือตัวแปรอิสระ (Independent Variables) ได้แก่

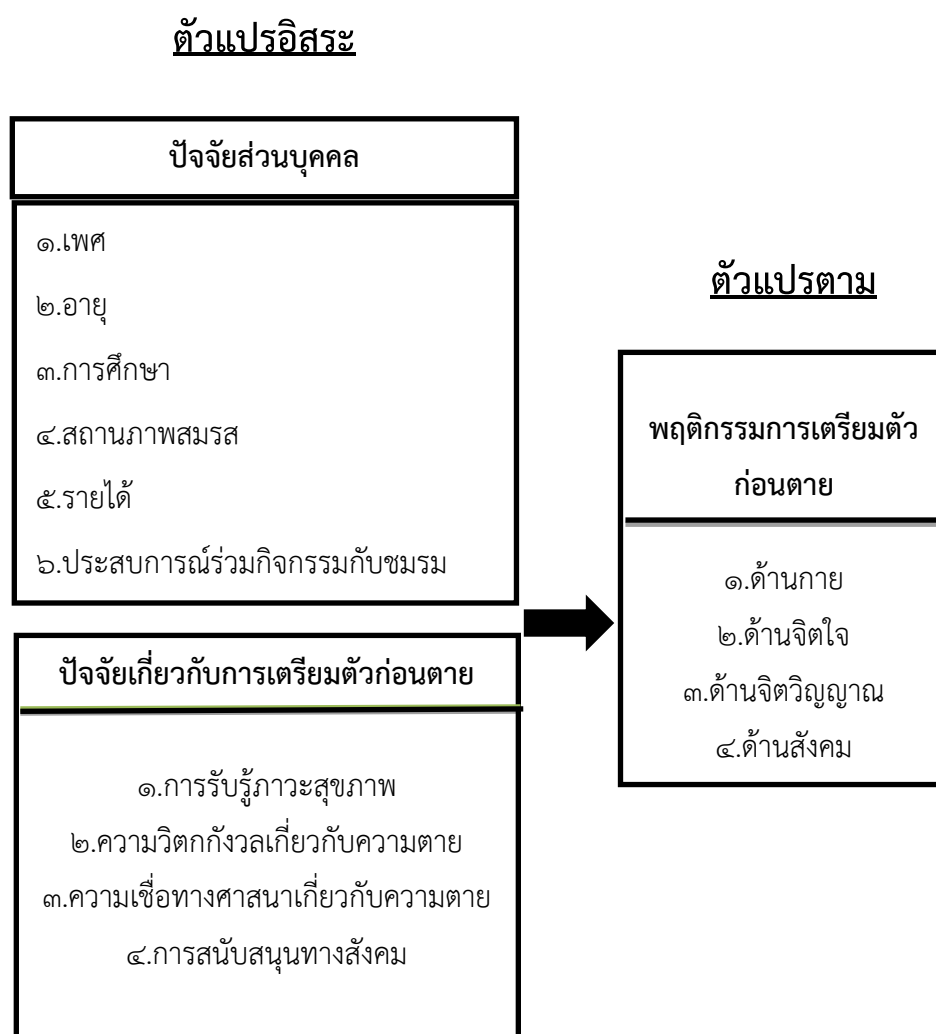
๑.๑ ตัวแปรด้านปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ประกอบด้วย เพศ, อายุ, สถานภาพสมรส, ระดับการศึกษา, รายได้, และประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรมกับชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น.

๑.๒ ตัวแปรด้านปัจจัยเกี่ยวกับการเตรียมตัวก่อนตาย ประกอบด้วย การรับรู้ภาวะสุขภาพ ความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตาย ความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตาย การสนับสนุนทางสังคม

^{๑๓๙} สุทธิณี วัฒนกุล, “ผลของโปรแกรมการให้ข้อมูลและสนับสนุนการเยี่ยมอย่างมีแบบแผนต่อความวิตกกังวลของสมาชิกในครอบครัวผู้ป่วยในหอผู้ป่วยหนัก”, วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๒๓.

^{๑๔๐} กรรณจรียา สุขรุ่ง, **สุขสุดท้ายที่ปลายทาง เผชิญความตายอย่างสงบ**, (กรุงเทพมหานคร: โครงการเผชิญความตายอย่างสงบ เครือข่ายพุทธิกา, ๒๕๕๑), หน้า ๒๑๑.

๒. ตัวแปรตาม (Dependent Variables) คือ พฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตาย ด้านกาย ด้านจิตใจ ด้านจิตวิญญาณ ด้านสังคม จากตัวแปรต้นและตัวแปรตามที่กำลังกล่าวมาแล้วสามารถเขียนเป็นผังแสดงกรอบแนวคิดในการวิจัยดังนี้

ตาราง ๒.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นวิจัยเชิงพรรณนาแบบหาความสัมพันธ์ (Descriptive correlational research) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี

๓.๑ ประชากรและกลุ่มตัวอย่างประชากร

ประชากรในการศึกษาครั้งนี้เป็นผู้มาปฏิบัติธรรมร่วมกิจกรรม ณ.ชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. ต.บ้านนา อ.กบินทร์บุรี จ.ปราจีนบุรี ทั้งชายหญิง มีตั้งแต่เด็กนักเรียนถึงผู้สูงอายุที่มีอายุมากที่สุดคือ ๘๙ ปี ในการวิจัยครั้งนี้ใช้กลุ่มตัวอย่าง เป็นผู้สูงอายุที่มีอายุ ๖๐ ปีขึ้นไปทั้งเพศชายและเพศหญิงที่มาปฏิบัติธรรมร่วมกิจกรรมกับชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จ.ปราจีนบุรี โดยเป็นผู้สูงอายุที่ลงทะเบียนมาร่วมกิจกรรมสม่ำเสมอกับชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จำนวน ๑๕๐ คน การหาขนาดของกลุ่มตัวอย่างประชากรด้วยวิธีการสุ่มแบบ Systematic random sampling โดยขนาดกลุ่มตัวอย่างได้จากการเปิดตารางการหาค่าของเครจซี่และมอร์แกน (Krejcie and Morgan) ได้จำนวน ๑๐๘ คน และเพื่อความสะดวกในการคิดสัดส่วนกลุ่มตัวอย่างผู้วิจัยได้เพิ่มกลุ่มตัวอย่างเป็น ๑๑๐ คน ระยะเวลาค้นคว้าระหว่าง ๑ มกราคม - ๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๑

๓.๒ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือแบบสอบถาม (Questionnaire) โดยแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน ได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม, ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเตรียมตัวก่อนตาย, พฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตาย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ส่วนที่ ๑ แบบสอบถามปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

เป็นคำถามปลายปิดแบบหลายทางเลือก (Multiple-choice questionnaire) เป็นแบบตรวจสอบรายการ (check lists) มีจำนวน ๖ ข้อ เกี่ยวกับข้อมูลส่วนบุคคลประกอบไปด้วย เพศ อายุ การศึกษา สถานภาพสมรส รายได้ ประสบการณ์ร่วมกิจกรรมกับชมรม

ส่วนที่ ๒ แบบสอบถามความคิดเห็นต่อปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเตรียมตัวก่อนตาย

การรับรู้ภาวะสุขภาพ ความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตาย ความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตาย

ปัจจัยการสนับสนุนทางสังคม ลักษณะคำตอบเป็นมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) แบ่งเป็น ๕ ระดับ จำนวน ๑๖ ข้อ ซึ่งมีการกำหนดระดับคะแนนดังนี้

ระดับมากที่สุด มีค่าเท่ากับ ๕ คะแนน

ระดับมาก มีค่าเท่ากับ ๔ คะแนน

ระดับปานกลาง มีค่าเท่ากับ ๓ คะแนน

ระดับน้อย มีค่าเท่ากับ ๒ คะแนน

ระดับน้อยที่สุด มีค่าเท่ากับ ๑ คะแนน

การแปลความหมายของคะแนน ใช้เกณฑ์การคิดคะแนนเฉลี่ย เพื่อกำหนดระดับความสำคัญจากสูตร ดังนี้

$$\begin{aligned} \text{ความกว้างของอันตรภาคชั้น} &= \frac{\text{ข้อมูลที่มีค่าสูงสุด}-\text{ข้อมูลที่มีค่าต่ำสุด}}{\text{จำนวนชั้น}} = \frac{๕ - ๑}{๕} \\ &= ๐.๘๐ \end{aligned}$$

คะแนนที่ได้ไปหาค่าเฉลี่ย และได้กำหนดเกณฑ์การวัดคะแนนเฉลี่ย ดังนี้

๔.๒๑-๕.๐๐ หมายถึง มีการรับรู้ในระดับมากที่สุด

๓.๔๑-๔.๒๐ หมายถึง มีการรับรู้ในระดับมาก

๒.๖๑-๓.๔๐ หมายถึง มีการรับรู้ในระดับปานกลาง

๑.๘๑-๒.๖๐ หมายถึง มีการรับรู้ในระดับน้อย

๑.๐๐-๑.๘๐ หมายถึง มีการรับรู้ในระดับน้อยที่สุด

ส่วนที่ ๓ แบบสอบถามพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุ

เป็นเครื่องมือที่ผู้วิจัยพัฒนามาจากแบบสัมภาษณ์การเตรียมตัวเพื่อเผชิญกับความตายและภาวะใกล้ตายของผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุ จังหวัดปัตตานี ของสารภี รังสีโกสัย^{๑๕๖} สร้างขึ้นตามแนวคิดของ Corr, 1992 cited in Corr,Nabe & Corr,1997 ^{๑๕๗} ร่วมกับการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

^{๑๕๖} สารภี รังสีโกสัย, “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการเตรียมตัวตายและภาวะใกล้ตายของผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุ จังหวัดปัตตานี”, วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๖), หน้า ๑๗..

^{๑๕๗} Corr, 1992 cited in Corr,Nabe & Corr,1997, อ้างใน ลดาร์ตัน สาภินันท์, “ภาวะธรรมทัศน์ในวัยสูงอายุและการเตรียมตัวเกี่ยวกับความตายของผู้สูงอายุ”, วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕), หน้า ๗..

ประกอบด้วยข้อคำถาม ๑๙ ข้อ เป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่าแบ่งเป็น ๔ ด้าน คือ ด้านกาย ๔ ข้อ ด้านจิตใจ ๕ ข้อ

ด้านจิตวิญญาณ ๕ ข้อ และด้านสังคม ๕ ข้อ ลักษณะคำตอบเป็นมาตราส่วนประเมินค่า ๕ ระดับซึ่งมีการกำหนดระดับคะแนนดังนี้

ระดับมากที่สุด มีค่าเท่ากับ ๕ คะแนน

ระดับมาก มีค่าเท่ากับ ๔ คะแนน

ระดับปานกลาง มีค่าเท่ากับ ๓ คะแนน

ระดับน้อย มีค่าเท่ากับ ๒ คะแนน

ระดับน้อยที่สุด มีค่าเท่ากับ ๑ คะแนน

การแปลความหมายของคะแนน ใช้เกณฑ์การคิดคะแนนเฉลี่ย เพื่อกำหนดระดับความสำคัญจากสูตรดังนี้

$$\begin{aligned} \text{ความกว้างของอันตรภาคชั้น} &= \frac{\text{ข้อมูลที่มีค่าสูงสุด}-\text{ข้อมูลที่มีค่าต่ำสุด}}{\text{จำนวนชั้น}} = \frac{๕ - ๑}{๕} \\ &= ๐.๘๐ \end{aligned}$$

คะแนนที่ได้ไปหาค่าเฉลี่ย และได้กำหนดเกณฑ์การวัดคะแนนเฉลี่ย ดังนี้

๔.๒๑-๕.๐๐ หมายถึง มีการเตรียมตัวก่อนตายในระดับมากที่สุด

๓.๔๑-๔.๒๐ หมายถึง มีการเตรียมตัวก่อนตายในระดับมาก

๒.๖๑-๓.๔๐ หมายถึง มีการเตรียมตัวก่อนตายในระดับปานกลาง

๑.๘๑-๒.๖๐ หมายถึง มีการเตรียมตัวก่อนตายในระดับน้อย

๑.๐๐-๑.๘๐ หมายถึง มีการเตรียมตัวก่อนตายในระดับน้อยที่สุด

๓.๓ การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือการวิจัย

๓.๓.๑ การตรวจสอบความตรง (Content validity) ผู้วิจัยนำแบบสอบถามข้อมูลส่วนบุคคล,แบบสอบถามความคิดเห็นต่อปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเตรียมตัวก่อนตาย,แบบสอบถามพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุ ไปตรวจสอบความตรงตามเนื้อหาโดยผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน ๕ ท่าน แล้วนำมาคำนวณหาดัชนีความตรงตามเนื้อหา (Content validity index)

๓.๓.๒ การตรวจสอบความเที่ยงของเครื่องมือ (Reliability)

๑) ผู้วิจัยนำเครื่องมือที่สร้างขึ้นหรือพัฒนามาใช้ ประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์ ข้อมูลส่วนบุคคล,แบบสอบถามความคิดเห็นต่อปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเตรียมตัวตาย, แบบสอบถามพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุ นำไปทดลองใช้ (Try out) กับกลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มทดลองที่มีลักษณะคล้ายกลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๓๐ ราย ที่ศูนย์ปฏิบัติธรรมวัดวังสมบูรณ์ อ.วังสมบูรณ์ จ.สระแก้ว ตรวจสอบความเที่ยง (Reliability) ของเครื่องมือโดยคำนวณค่าสัมประสิทธิ์อัลฟาของครอนบาค ได้ผลดังนี้

ค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ของแบบสอบถามในฉบับทดลองใช้ แบบรายข้อ Cronbach's Alpha มีค่า ๐.๘๑๐

๒) ผู้วิจัยได้ทำการพิทักษ์สิทธิ์ของกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

๑. ก่อนเก็บข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยแนะนำตนเองและชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัยให้กลุ่มตัวอย่างทราบ

๒. อธิบายให้กลุ่มตัวอย่างเข้าใจว่า การเข้าร่วมในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ขึ้นอยู่กับความสมัครใจของกลุ่มตัวอย่างว่าจะยินยอมเข้าร่วมในการวิจัยหรือไม่ก็ได้ กลุ่มตัวอย่างสามารถขอยุติการเข้าร่วมการวิจัยก่อนครบกำหนดได้ การปฏิเสธจะไม่มีผลต่อการเข้าร่วมกิจกรรมของชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จ.ปราจีนบุรี

๓. อธิบายให้กลุ่มตัวอย่างเข้าใจว่าข้อมูลที่ได้จากการศึกษาจะถูกเก็บเป็นความลับนำเสนอผลการศึกษาในภาพรวม และนำมาใช้ประโยชน์เพื่อการวิจัยเท่านั้น

๔. เมื่อกลุ่มตัวอย่างยินยอมให้ความร่วมมือ ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลก่อนทำการสอบถาม ในขณะที่สอบถามหากผู้ให้สัมภาษณ์ไม่มีความพร้อมในการตอบแบบสอบถาม ผู้วิจัยรับฟังและเปิดโอกาสให้ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ระบายความรู้สึก ให้การประคับประคองจิตใจและอยู่เป็นเพื่อนจนกระทั่งผู้ให้สัมภาษณ์พร้อมที่จะให้คำตอบ

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ข้อมูลปฐมภูมิ Primary Data โดยใช้การออกแบบสอบถามเก็บรวบรวมจากผู้เข้าร่วมกิจกรรมกับชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. ต.บ้านนา อ.กบินทร์บุรี จ.ปราจีนบุรี ทั้งหมดจำนวน ๑๑๐ ท่าน

ข้อมูลทุติยภูมิ secondary Data ได้จากการศึกษาเอกสาร หนังสือ ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง วิทยานิพนธ์, สารนิพนธ์ของนิสิตนักศึกษาระดับปริญญาโท,ปริญญาเอกของสถาบันการศึกษามหาวิทยาลัยต่างๆ และโดยศึกษาค้นคว้าผ่านระบบอินเทอร์เน็ต

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์ทางสถิติ ข้อมูลที่ได้เป็นไปตามข้อตกลงเบื้องต้นของการใช้สถิติ กำหนดระดับความมีนัยสำคัญทางสถิติต่ำกว่าหรือเท่ากับ .๐๕ ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลมีขั้นตอนการวิเคราะห์ตามลำดับต่อไปนี้

๑) ข้อมูลส่วนบุคคล วิเคราะห์โดยการแจกแจงความถี่ ร้อยละ

๒) คะแนน การรับรู้ภาวะสุขภาพ ความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตาย ความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตาย การสนับสนุนทางสังคม และพฤติกรรมเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุ วิเคราะห์โดยค่าร้อยละการแจกแจงความถี่ ค่าคะแนนเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

๓) ค่า T- test สำหรับใช้ทดสอบเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยของตัวแปรอิสระที่จำแนก ๒ กลุ่ม และค่า F-test (One-Way ANOVA) สำหรับใช้ทดสอบเปรียบเทียบความแปรปรวนของตัวแปรอิสระที่จำแนก ตั้งแต่ ๓ กลุ่มขึ้นไป และทดสอบรายคู่ด้วยวิธีการของ LSD (Least Significant Difference)

๔) วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านอายุ การรับรู้ภาวะสุขภาพ ประสบการณ์เกี่ยวกับความตาย ความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตาย ความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายและการสนับสนุนทางสังคมกับพฤติกรรมเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุโดยใช้สถิติวิเคราะห์สหสัมพันธ์เพียร์สัน (Pearson's product-moment correlation coefficient) โดยกำหนดระดับความสัมพันธ์ดังนี้

ถ้าค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์มีค่าเข้าใกล้ -๑ หรือ ๑ แสดงถึงการมีความสัมพันธ์กันในระดับสูง แต่หากมีค่าเข้าใกล้ 0 แสดงถึงการมีความสัมพันธ์กันในระดับน้อย หรือไม่มีเลย สำหรับการพิจารณาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์โดยทั่วไปอาจใช้เกณฑ์ดังนี้

ค่า r	ระดับของความสัมพันธ์
.๗๑ - ๑.๐๐	มีความสัมพันธ์กันในระดับสูง
.๓๑ - .๗๐	มีความสัมพันธ์กันในระดับปานกลาง
.๐๐ - .๓๐	มีความสัมพันธ์กันในระดับต่ำ

เครื่องหมาย+, - หน้าที่ตัวเลขสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์จะบอกถึงทิศทางของความสัมพันธ์ โดยที่หาก r มีเครื่องหมาย+ หมายถึงการมีความสัมพันธ์กันไปในทิศทางเดียวกัน (ตัวแปรหนึ่งมีค่าสูง อีกตัวหนึ่งจะมีค่าสูงไปด้วย) r มีเครื่องหมาย - หมายถึงการมีความสัมพันธ์กันไปในทิศทางตรงกันข้าม (ตัวแปรหนึ่งมีค่าสูง ตัวแปรอีกตัวหนึ่งจะมีค่าต่ำ)

๕) วิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้าน เพศ และสถานภาพสมรสกับพฤติกรรมเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุ ซึ่งตัวแปรต้นมีค่าในมาตรวัดนามมาตราโดยตัวแปรตามเป็นตัวแปรที่มีค่าต่อเนื่อง วิเคราะห์หาความสัมพันธ์โดยใช้สถิติสหสัมพันธ์พอยท์ไบซีเรียล (Point biserial correlation coefficient)

๖) วิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านการศึกษากับพฤติกรรมเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุ ซึ่งตัวแปรต้นเป็นตัวแปรที่มีค่าในมาตรวัดอันดับมาตรา และแปลงตัวแปรตามจากค่าต่อเนื่องเป็นค่าในมาตรวัดอันดับมาตราโดยใช้สถิติสหสัมพันธ์สเปียร์แมน แรงค์ ออเดอร์ (Spearman rank-order correlation coefficient)

บทที่ ๔

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น.” มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ๑) เพื่อศึกษาระดับของพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี ๒) เพื่อเปรียบเทียบระดับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น.จังหวัดปราจีนบุรี ที่มีปัจจัยส่วนบุคคลแตกต่างกันไป ๓) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่เกี่ยวกับการเตรียมก่อนตายกับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น.จังหวัดปราจีนบุรี

ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้สอดคล้องตามวัตถุประสงค์ตามลำดับ ดังนี้

- ๔.๑ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไป
- ๔.๒ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์
- ๔.๓ ข้อเสนอแนะ

๔.๑ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไป

ตารางที่ ๔.๑ จำนวนและค่าร้อยละของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น.จังหวัดปราจีนบุรีจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

ปัจจัยส่วนบุคคล	จำนวน	ร้อยละ
เพศ		
ชาย	๔๙	๔๔.๕
หญิง	๖๑	๕๕.๕
รวม	๑๑๐	๑๐๐
อายุ		
๖๐-๖๙ ปี	๗๑	๖๔.๕
๗๐-๗๙ ปี	๓๒	๒๙.๑
๘๐ ปีและ๘๑ปีขึ้นไป	๗	๖.๔
รวม	๑๑๐	๑๐๐

ตารางที่ ๔.๑ จำนวนและค่าร้อยละของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น.จังหวัด
ปราจีนบุรีจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล (ต่อ)

ปัจจัยส่วนบุคคล	จำนวน	ร้อยละ
สถานภาพ		
โสด	๙	๘.๒
อยู่กับคู่สมรส	๖๗	๖๐.๙
หย่า/แยกกันอยู่	๑๖	๑๔.๕
หม้าย	๑๘	๑๖.๔
รวม	๑๑๐	๑๐๐
ระดับการศึกษา		
ประถมศึกษา/ต่ำกว่า	๕๑	๔๖.๔
มัธยมศึกษา/ปวช	๑๓	๑๑.๘
อนุปริญญา/ปวส	๘	๗.๓
ปริญญาตรี หรือ เทียบเท่า	๑๕	๑๓.๖
ปริญญาโท/สูงกว่า	๒๓	๒๐.๙
รวม	๑๑๐	๑๐๐
รายได้ต่อเดือน		
ต่ำกว่า๑,๐๐๐ บาท	๒๑	๑๙.๑
๑,๐๐๑-๑๐,๐๐๐ บาท	๓๐	๒๗.๓
๑๐,๐๐๑-๒๐,๐๐๐บาท	๒๔	๒๑.๘
มากกว่า ๒๐,๐๐๑ บาท	๓๕	๓๑.๘
รวม	๑๑๐	๑๐๐
ประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม		
ณ ศูนย์/ชมรมปฏิบัติธรรม		
๑-๕ ครั้ง	๒๓	๒๐.๙
๖-๑๐ ครั้ง	๑๔	๑๒.๗
๑๑-๒๐ ครั้ง	๑๑	๑๐.๐
๒๑ ครั้งขึ้นไป	๖๒	๕๖.๔
รวม	๑๑๐	๑๐๐

จากตารางที่ ๔.๑ พบว่า ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นหญิงจำนวน ๖๑ คน (ร้อยละ ๕๕.๕) และเป็นชายจำนวน ๔๙ คน (ร้อยละ ๔๔.๕)

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีช่วงอายุระหว่าง ๖๐-๖๙ ปี จำนวน ๗๑ คน (ร้อยละ ๖๔.๕) รองลงมาเป็นผู้มีอายุระหว่าง ๗๐-๗๙ ปี จำนวน ๓๒ คน (ร้อยละ ๒๙.๑) และกลุ่มผู้ที่มีอายุช่วง ๘๐ ปีและ ๘๑ ปีขึ้นไป จำนวน ๗ คน (ร้อยละ ๖.๔)

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีสถานภาพอยู่กับคู่สมรส จำนวน ๖๗ คน (ร้อยละ ๖๐.๙) รองลงมาเป็นกลุ่มหม้ายเป็นจำนวน ๑๘ คน (ร้อยละ ๑๖.๔) อันดับถัดไปคือ หย่าและแยกกันอยู่ ๑๖ คน (ร้อยละ ๑๔.๕) และกลุ่มที่น้อยที่สุดคือโสด จำนวน ๙ คน (ร้อยละ ๘.๒)

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นผู้มีการศึกษาระดับประถมศึกษา/ต่ำกว่าจำนวน ๕๑ คน (ร้อยละ ๔๖.๔) รองลงมาคือกลุ่มปริญญาโท และสูงกว่า ๒๓ คน (ร้อยละ ๒๐.๙) ลำดับถัดไปได้แก่กลุ่มปริญญาตรีหรือเทียบเท่าจำนวน ๑๕ คน (ร้อยละ ๑๓.๖) ส่วนกลุ่มมัธยมศึกษาและปวช ๑๓ คน (ร้อยละ ๑๑.๘) และลำดับสุดท้ายกลุ่มอนุปริญญาและปวส ๘ คน (ร้อยละ ๗.๓)

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีรายได้มากกว่า ๒๐,๐๐๑ บาทขึ้นไป จำนวน ๓๕ คน (ร้อยละ ๓๑.๘) รายได้เดือนละ ๑,๐๐๑-๑๐,๐๐๐ บาท จำนวน ๓๐ คน (ร้อยละ ๒๗.๓) มีรายได้ต่อเดือนๆละ ๑๐,๐๐๑-๒๐,๐๐๐ บาท จำนวน ๒๔ คน (ร้อยละ ๒๑.๘) สุดท้ายมีรายได้ต่ำกว่าเดือนละ ๑,๐๐๐ บาท จำนวน ๒๑ คน (ร้อยละ ๑๙.๑)

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นผู้มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรมปฏิบัติธรรม ๒๑ ครั้งขึ้นไป จำนวน ๖๒ คน (ร้อยละ ๕๖.๔) รองลงมาเป็นผู้มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรมปฏิบัติธรรม ๑-๕ ครั้ง จำนวน ๒๓ คน (ร้อยละ ๒๐.๙) ลำดับต่อไปเป็นผู้มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรมปฏิบัติธรรม ๖-๑๐ ครั้ง จำนวน ๑๔ คน (ร้อยละ ๑๒.๗) สุดท้ายผู้มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรมปฏิบัติธรรม ๑๑-๒๐ ครั้ง จำนวน ๑๑ คน (ร้อยละ ๑๐.๐)

๔.๒ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์

ตารางที่ ๔.๒ ผลการวิเคราะห์ระดับปัจจัยเกี่ยวกับการเตรียมตัวก่อนตายเป็นรายข้อ

ข้อ	ปัจจัยเกี่ยวกับการเตรียมตัวก่อนตาย	$\bar{x}$	S.D.	แปลผล	ลำดับ
การรับรู้ภาวะสุขภาพ					
๑	ท่านคิดว่าสุขภาพกายของท่านยังแข็งแรง	๓.๒๖	๑.๒๕	ปานกลาง	๓
๒	ท่านมีกำลังใจที่เข้มแข็ง	๔.๐๑	๑.๐๕	มาก	๒
๓	ท่านพักผ่อนหลับนอนได้เป็นปกติ	๔.๐๘	๑.๐๖	มาก	๑
	ค่าเฉลี่ยรวม	๓.๗๘	.๘๐	มาก	
ความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตาย					
๑	ท่านกังวลว่าเมื่อตายไปแล้วจะไปอยู่ในสถานที่ๆทุกข์ทรมาน	๓.๒๕	๑.๖๒	ปานกลาง	๔
๒	ท่านรู้สึกกังวลว่าจะตายแบบเจ็บปวดทรมาน	๓.๑๖	๑.๕๗	ปานกลาง	๕
๓	ท่านกังวลว่าตอนใกล้ตายจะไม่มีคนดูแล	๓.๓๑	๑.๕๙	ปานกลาง	๒
๔	ท่านกังวลว่าเมื่อท่านตายแล้วครอบครัวลูกหลานญาติพี่น้องจะทะเลาะกัน	๓.๒๕	๑.๗๕	ปานกลาง	๓
๕	ท่านมีความกังวลเกิดการกลัวตายทุกครั้งที่เห็นงานศพ	๓.๔๓	๑.๗๘	มาก	๑
ความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตาย					
๑	ท่านเชื่อเรื่องเวียนว่ายตายเกิด	๔.๓๙	๑.๒๔	มากที่สุด	๒
๒	ท่านเชื่อว่าการทำความดี สร้างบุญกุศลทำให้จากไปอย่างสงบ	๔.๔๒	๑.๐๓	มากที่สุด	๑
๓	ท่านเชื่อว่าการให้อโหสิกรรมให้บุคคลที่เคยล่วงเกินเป็นการชำระล้างกรรมเก่า	๔.๑๐	๑.๑๒	มาก	๓
๔	ท่านเชื่อว่าการระลึกถึงมรณานุสติจะทำให้ท่านหวาดกลัวความตายน้อยลง	๔.๐๖	๑.๓๖	มาก	๔
	ค่าเฉลี่ยรวม	๔.๒๔	.๘๘	มาก	

ตารางที่ ๔.๒ ผลการวิเคราะห์ระดับปัจจัยเกี่ยวกับการเตรียมตัวก่อนตายเป็นรายข้อ (ต่อ)

ข้อ	ปัจจัยเกี่ยวกับการเตรียมตัวก่อนตาย	$\bar{x}$	S.D.	แปลผล	ลำดับ
ปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคม					
๑	เมื่อท่านเจ็บป่วยท่านมักได้รับการดูแลเอาใจใส่จากบุคคลรอบข้าง	๔.๑๐	๑.๐๕	มาก	๑
๒	ในเวลาท่านเจ็บป่วยท่านมักได้รับความช่วยเหลือด้านการเงิน	๓.๔๙	๑.๔๒	มาก	๓
๓	ท่านได้รับคำแนะนำรับรู้เกี่ยวกับเรื่องการเตรียมตัวก่อนตาย	๓.๑๗	๑.๕๔	ปานกลาง	๔
๔	ท่านไม่เคยขาดแคลนสิ่งจำเป็นที่มีประโยชน์ที่ใช้ในชีวิตประจำวันเช่นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค เทปธรรมะ บทสวดมนต์ เพราะมีคนมาให้เสมอๆ	๓.๗๕	๑.๔๕	มาก	๒
	ค่าเฉลี่ยรวม	๓.๖๒	.๙๘	มาก	
รวมปัจจัยเกี่ยวกับการเตรียมตัวก่อนตาย					
๑	ด้านการรับรู้ภาวะสุขภาพ	๓.๗๘	.๘๐	มาก	๒
๒	ด้านความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตาย	๓.๒๘	๑.๔๓	ปานกลาง	๔
๓	ด้านความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตาย	๔.๒๔	.๘๘	มากที่สุด	๑
๔	ด้านการสนับสนุนทางสังคม	๓.๖๒	.๙๘	มาก	๓
	ค่าเฉลี่ยรวม	๓.๗๐	.๕๖	มาก	

จากตารางที่ ๔.๒ พบว่า ระดับปัจจัยเกี่ยวกับการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี โดยภาพรวม ($\bar{x}$ = ๓.๗๐) อยู่ในระดับมาก

ด้านการรับรู้ภาวะสุขภาพ ค่าเฉลี่ยรวม ($\bar{x}$ = ๓.๗๘) อยู่ในระดับมาก ท่านพักผ่อนหลับนอนได้เป็นปกติ ($\bar{x}$ = ๔.๐๘) อยู่ในระดับมาก ท่านมีกำลังใจที่เข้มแข็ง ($\bar{x}$ = ๔.๐๑) อยู่ในระดับมาก ท่านคิดว่าสุขภาพกายของท่านยังแข็งแรง ($\bar{x}$ = ๓.๒๖) อยู่ในระดับปานกลาง

ด้านความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตาย ค่าเฉลี่ยรวม ($\bar{x}$ = ๓.๒๘) อยู่ในระดับปานกลาง ท่านมีความกังวลเกิดการกลัวตายทุกครั้งที่เห็นงานศพ ($\bar{x}$ = ๓.๔๓) อยู่ในระดับมาก ท่านกังวลว่าเมื่อ

ท่านตายแล้วครอบครัวลูกหลานญาติพี่น้องจะทะเลาะกัน ($\bar{x}=3.25$) อยู่ในระดับปานกลาง ท่านกังวลว่าเมื่อตายไปแล้วจะไปอยู่ในสถานที่ๆทุกข์ทรมาน ($\bar{x}=3.25$) อยู่ในระดับปานกลาง ท่านกังวลว่าตอนใกล้ตายจะไม่มีคนดูแล ($\bar{x}=3.31$) อยู่ในระดับปานกลาง ท่านรู้สึกกังวลว่าจะตายแบบเจ็บปวดทรมาน ($\bar{x}=3.16$) อยู่ในระดับปานกลาง

ด้านความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตาย ค่าเฉลี่ยรวม ($\bar{x}=4.24$) อยู่ในระดับมากที่สุดท่านเชื่อว่าการทำความดี สร้างบุญกุศลทำให้จากไปอย่างสงบ ($\bar{x}=4.42$) อยู่ในระดับมากที่สุด ท่านเชื่อเรื่องเวียนว่ายตายเกิด ($\bar{x}=4.39$) อยู่ในระดับมากที่สุด ท่านเชื่อว่าการให้อโหสิกรรมให้บุคคลที่เคยล่วงเกินเป็นการชำระล้างกรรมเก่า ($\bar{x}=4.10$) อยู่ในระดับมาก ท่านเชื่อว่าการระลึกถึงมรณานุสติจะทำให้ท่านหวาดกลัวความตายน้อยลง ($\bar{x}=4.06$) อยู่ในระดับมาก

ด้านการสนับสนุนทางสังคม ค่าเฉลี่ยรวม ($\bar{x}=3.62$) อยู่ในระดับมาก เมื่อท่านเจ็บป่วยท่านมักได้รับการดูแลเอาใจใส่จากบุคคลรอบข้าง ($\bar{x}=4.10$) อยู่ในระดับมาก ท่านไม่เคยขาดแคลนสิ่งจำเป็นที่มีประโยชน์ที่ใช้ในชีวิตประจำวันเช่นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค หนังสือ เทปธรรมะ บทสวดมนต์ เพราะมีคนมาให้เสมอๆ ($\bar{x}=3.75$) อยู่ในระดับมาก ในเวลาท่านเจ็บป่วยท่านมักได้รับความช่วยเหลือด้านการเงิน ($\bar{x}=3.49$) อยู่ในระดับปานกลาง ท่านได้รับคำแนะนำรับรู้เกี่ยวกับเรื่องการเตรียมตัวก่อนตาย ($\bar{x}=3.17$) อยู่ในระดับปานกลาง

ตารางที่ ๔.๓ แสดงระดับพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายจำแนกเป็นรายข้อ

ข้อ	พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย	$\bar{x}$	S.D.	แปลผล	ลำดับ
ด้านกาย					
๑	ท่านได้มอบหมายให้มีผู้ตัดสินใจแทนท่านเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลเมื่อท่านมีอาการป่วยหนักในวาระสุดท้าย	3.31	1.67	ปานกลาง	๒
๒	ท่านได้เลือกสถานที่รักษาตัวเวลาป่วยหนักในวาระสุดท้ายแล้ว	3.33	1.55	ปานกลาง	๑
๓	ท่านได้บอกกับญาติไว้แล้วถึงวิธีจัดงานศพของท่านหลังจากท่านเสียชีวิต	2.95	1.61	ปานกลาง	๔
๔	ในกรณีป่วยหนักท่านเลือกวิธีการรักษาพยาบาลทางการแพทย์เพื่อบรรเทาอาการเจ็บปวดทรมานไว้แล้ว	3.24	1.57	ปานกลาง	๓
	ค่าเฉลี่ยรวม	3.20	1.18	ปานกลาง	

ตารางที่ ๔.๓ แสดงระดับพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายจำแนกเป็นรายข้อ (ต่อ)

ข้อ	พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย	$\bar{x}$	S.D.	แปลผล	ลำดับ
ด้านจิตใจ					
๑	จิตใจของท่านพร้อมยอมรับความจริงได้ว่า ความตายเกิดขึ้นได้ทุกวินาที	๔.๕๔	.๗๙	มากที่สุด	๒
๒	สภาพจิตใจของท่านพร้อมรับฟังความจริงจากแพทย์ในกรณีเจ็บป่วยครั้งนี้อาจต้องเสียชีวิต	๔.๓๔	.๙๓	มากที่สุด	๓
๓	ท่านได้เลือกบุคคลที่ท่านจะบายความทุกข์ไว้แล้วเมื่อท่านป่วยหนัก	๓.๖๐	๑.๕๑	มาก	๕
๔	ท่านจะใช้ชีวิตที่เหลืออยู่ด้วยการสร้างประโยชน์ให้เกิดแก่ครอบครัวและผู้อื่น	๔.๓๓	๑.๐๔	มากที่สุด	๔
๕	ท่านทำใจยอมรับได้ว่า ความตายเป็นเรื่องธรรมดาของชีวิต	๔.๖๕	.๖๙	มากที่สุด	๑
	ค่าเฉลี่ยรวม	๔.๒๘	.๗๓	มากที่สุด	
ด้านจิตวิญญาณ					
๑	ท่านได้ดำเนินชีวิตในแต่ละวันอย่างมีกำลังใจและไม่ท้อแท้โดยยึดหลักธรรมในพระพุทธศาสนา	๔.๕๑	.๙๗	มากที่สุด	๑
๒	วันเวลาเหลือน้อยท่านต้องหมั่นทำบุญสร้างคุณดีในบั้นปลายของชีวิต	๔.๓๙	.๙๑	มากที่สุด	๓
๓	ท่านรู้สึกสบายใจที่ได้สวดมนต์ ทำทาน รักษาศีล เจริญภาวนา	๔.๔๖	.๘๓	มากที่สุด	๒
๔	ธรรมะช่วยให้ท่านปล่อยวางจากบุคคลอันเป็นที่รักของท่านได้	๔.๒๖	.๙๔	มากที่สุด	๕
๕	ท่านได้มีการคิดทบทวนถึงบุญกุศลคุณงามความดีที่ท่านได้ทำมาในชีวิต	๔.๓๓	.๘๓	มากที่สุด	๔
	ค่าเฉลี่ยรวม	๔.๓๙	.๖๑	มากที่สุด	

ตารางที่ ๔.๓ แสดงระดับพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายจำแนกเป็นรายข้อ (ต่อ)

ข้อ	พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย	$\bar{x}$	S.D.	แปลผล	ลำดับ
ด้านสังคม					
๑	ท่านได้ปรับความเข้าใจกับผู้ที่ท่านเคยมีความขัดแย้ง	๓.๔๙	๑.๓๕	มาก	๒
๒	ท่านได้ทำพินัยกรรมด้านทรัพย์สิน เงินทองแก่ผู้ที่ได้รับไว้เรียบร้อยแล้ว	๓.๒๒	๑.๖๒	ปานกลาง	๕
๓	ท่านได้มอบหมายภาระหน้าที่กิจการงาน ความรับผิดชอบต่างๆของท่านไว้เรียบร้อยแล้ว	๓.๔๗	๑.๕๑	มาก	๓
๔	ท่านได้ตกลงกับครอบครัวผู้ใกล้ชิดไว้แล้ว ถึงวิธีปฏิบัติเรื่องการเงินในเวลาที่ท่านป่วยหนักไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้	๓.๔๑	๑.๔๘	มาก	๔
๕	ท่านพึ่งพาช่วยเหลือตัวเองให้มากที่สุดในการใช้ชีวิตประจำวันเพื่อลดภาระของคนในครอบครัว	๔.๓๕	๑.๐๒	มากที่สุด	๑
	ค่าเฉลี่ยรวม	๓.๕๘	๑.๐๓	มาก	
พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม					
๑	ด้านกาย	๓.๒๐	๑.๑๘	ปานกลาง	๔
๒	ด้านจิตใจ	๔.๒๘	.๗๓	มากที่สุด	๒
๓	ด้านจิตวิญญาณ	๔.๓๙	.๖๑	มากที่สุด	๑
๔	ด้านสังคม	๓.๕๘	๑.๐๓	มาก	๓
	ค่าเฉลี่ยรวม	๓.๙๐	.๖๔	มาก	

จากตารางที่ ๔.๓ พบว่า ระดับพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีโดยภาพรวม ($\bar{x}$ = ๓.๙๐) อยู่ในระดับมาก เมื่อจำแนกเป็นรายข้อ พบว่า

ด้านกาย ค่าเฉลี่ยรวม ($\bar{x}$ = ๓.๒๐) อยู่ในระดับปานกลาง ท่านได้เลือกสถานที่รักษาตัวเวลาป่วยหนักในวาระสุดท้ายแล้ว ($\bar{x}$ = ๓.๓๓) อยู่ในระดับปานกลาง ท่านได้มอบหมายให้มีผู้ตัดสินใจแทนท่านเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลเมื่อท่านมีอาการป่วยหนักในวาระสุดท้าย ($\bar{x}$ = ๓.๓๑) อยู่ในระดับปานกลาง ในกรณีป่วยหนักท่านเลือกวิธีการรักษาพยาบาลทางการแพทย์เพื่อบรรเทาอาการ

เจ็บปวดทรมานกายไว้แล้ว ($\bar{x} = 3.24$) อยู่ในระดับปานกลาง ท่านได้บอกกับญาติไว้แล้วถึงวิธีจัดงานศพของท่านหลังจากท่านเสียชีวิต ($\bar{x} = 2.95$) อยู่ในระดับปานกลาง

ด้านจิตใจ ค่าเฉลี่ยรวม ($\bar{x} = 4.28$) อยู่ในระดับมากที่สุด ท่านทำใจยอมรับได้ว่าความตายเป็นเรื่องธรรมดาของชีวิต ($\bar{x} = 4.65$) อยู่ในระดับมากที่สุด จิตใจของท่านพร้อมยอมรับความจริงได้ว่าความตายเกิดขึ้นได้ทุกวินาที ($\bar{x} = 4.54$) อยู่ในระดับมากที่สุด สภาพจิตใจของท่านพร้อมรับฟังความจริงจากแพทย์ในกรณีเจ็บป่วยครั้งนี้อาจต้องเสียชีวิต ($\bar{x} = 4.34$) อยู่ในระดับมากที่สุด ท่านจะใช้ชีวิตที่เหลืออยู่ด้วยการสร้างประโยชน์ให้เกิดแก่ผู้อื่น ($\bar{x} = 4.33$) อยู่ในระดับมากที่สุด ท่านได้เลือกผู้ตัดสินใจแทนท่านทุกเรื่องไว้แล้วเมื่อท่านป่วยหนักใกล้ตาย ($\bar{x} = 3.60$) อยู่ในระดับมาก

ด้านจิตวิญญาณ ค่าเฉลี่ยรวม ($\bar{x} = 4.39$) อยู่ในระดับมากที่สุด ท่านได้ดำเนินชีวิตในแต่ละวันอย่างมีกำลังใจและไม่ท้อแท้โดยยึดหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ($\bar{x} = 4.51$) อยู่ในระดับมากที่สุด ท่านรู้สึกสบายใจที่ได้สวดมนต์ ทำทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ($\bar{x} = 4.46$) อยู่ในระดับมากที่สุด วันเวลาเหลือน้อยท่านต้องหมั่นทำบุญสร้างคุณงามความดีในบั้นปลายของชีวิต ($\bar{x} = 4.39$) อยู่ในระดับมากที่สุด ท่านได้มีการคิดทบทวนถึงบุญกุศลคุณงามความดีที่ท่านได้ทำมาในชีวิต ($\bar{x} = 4.33$) อยู่ในระดับมากที่สุด ธรรมะช่วยให้ท่านปล่อยวางจากบุคคลอันเป็นที่รักของท่านได้ ($\bar{x} = 4.26$) อยู่ในระดับมากที่สุด

ด้านสังคม ค่าเฉลี่ยรวม ($\bar{x} = 3.58$) อยู่ในระดับมาก ท่านพึ่งพาช่วยเหลือตัวเองให้มากที่สุดในการใช้ชีวิตประจำวันเพื่อลดภาระของคนในครอบครัว ($\bar{x} = 4.35$) อยู่ในระดับมากที่สุด ท่านได้ปรับความเข้าใจกับผู้ที่ท่านเคยมีความขัดแย้ง ($\bar{x} = 3.49$) อยู่ในระดับมาก ท่านได้มอบหมายภาระหน้าที่ความรับผิดชอบต่างๆของท่านไว้เรียบร้อยแล้ว ($\bar{x} = 3.47$) อยู่ในระดับมาก ท่านได้ตกลงกับครอบครัวผู้ใกล้ชิดไว้แล้วถึงวิธีปฏิบัติเรื่องการเงินในเวลาที่ท่านป่วยหนักไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ ($\bar{x} = 3.41$) อยู่ในระดับมาก ท่านได้ทำพินัยกรรมด้านทรัพย์สิน เงินทองแก่ผู้ที่จะได้รับไว้เรียบร้อยแล้ว ($\bar{x} = 3.22$) อยู่ในระดับปานกลาง

สมมติฐานที่ ๑ ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีเพศแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน สามารถเขียนเป็นสมมติฐานทางสถิติได้ดังนี้

H_0 : ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีเพศแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายไม่แตกต่างกัน

H_1 : ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีเพศแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์เพื่อทดสอบสมมติฐาน ใช้การวิเคราะห์ t-test เพื่อทดสอบความแตกต่างระหว่างค่าเฉลี่ยของประชากร ๒ กลุ่ม ที่เป็นอิสระต่อกัน Independent Samples t-test โดยกำหนดนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ดังนั้นจะสามารถปฏิเสธสมมติฐานหลัก (H_0) ได้ก็ต่อเมื่อมีค่า Sig น้อยกว่า ๐.๐๕ ผลการทดสอบสมมติฐานดังตารางที่ ๔.๔

ตารางที่ ๔.๔ แสดงค่าเปรียบเทียบความแตกต่างพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย จำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านเพศ

พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย	เพศ	n	$\bar{x}$	S.D.	t	Sig.
ด้านกาย	ชาย	๔๙	๒.๙๔	๑.๐๗	-๒.๑๑	.๐๔*
	หญิง	๖๑	๓.๔๑	๑.๒๓		
ด้านจิตใจ	ชาย	๔๙	๔.๓๑	.๖๖	.๓๖	.๗๒
	หญิง	๖๑	๔.๒๖	.๗๙		
ด้านจิตวิญญาณ	ชาย	๔๙	๔.๑๙	.๖๐	-๓.๒๒	.๐๐*
	หญิง	๖๑	๔.๕๕	.๕๗		
ด้านสังคม	ชาย	๔๙	๓.๔๙	.๙๘	-.๘๗	.๓๙
	หญิง	๖๑	๓.๖๖	๑.๐๖		
พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม	ชาย	๔๙	๓.๗๗	.๕๓	-๑.๙๐	.๐๖
	หญิง	๖๑	๔.๐๐	.๗๑		

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๔ พบว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีเพศแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมไม่แตกต่างกัน โดยมีค่า Sig มากกว่า ๐.๐๕

และเมื่อเปรียบเทียบเป็นรายด้าน ได้แก่ ด้านกายและด้านจิตวิญญาณ พบว่ามีค่า Sig น้อยกว่า ๐.๐๕ ดังนั้นจึงยอมรับสมมติฐานรอง (H_1) ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีเพศแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านกายและด้านจิตวิญญาณแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ด้านจิตใจและด้านสังคมพบว่ามีค่า Sig มากกว่า ๐.๐๕ ดังนั้นจึงยอมรับสมมติฐานหลัก (H_0) ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีเพศแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตใจและด้านสังคมไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

สมมติฐานที่ ๒ ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีอายุแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน สามารถเขียนเป็นสมมติฐานทางสถิติได้ดังนี้

H_0 : ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีอายุแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายไม่แตกต่างกัน

H_1 : ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีอายุแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์เพื่อทดสอบสมมติฐาน ใช้การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว F-test (One-Way ANOVA) เพื่อวิเคราะห์ความแตกต่างเป็นรายกลุ่ม กรณีพบค่าความแตกต่างเป็นรายกลุ่ม จะวิเคราะห์เปรียบเทียบความแตกต่างเป็นรายคู่ โดยใช้วิธีของ LSD (Least Significant Difference) โดยกำหนดนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ดังนั้นจะสามารถปฏิเสธสมมติฐานหลัก (H_0) ได้ก็ต่อเมื่อมีค่า Sig น้อยกว่า ๐.๐๕ ผลการทดสอบสมมติฐาน ดังตารางที่ ๔.๕

ตารางที่ ๔.๕ แสดงค่าเปรียบเทียบความแตกต่างของมีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายจำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านอายุ

พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย	แหล่งความแปรปรวน	SS	df	MS	F	Sig.
ด้านกาย	ระหว่างกลุ่ม	๘.๒๖	๒	๔.๑๓	๓.๐๙	.๐๕๐
	ภายในกลุ่ม	๑๔๓.๑๔	๑๐๗	๑.๓๔		
	รวม	๑๕๑.๔๐	๑๐๙			
ด้านจิตใจ	ระหว่างกลุ่ม	๒.๒๒	๒	๑.๑๑	๒.๑๐	.๑๓
	ภายในกลุ่ม	๕๖.๔๖	๑๐๗	.๕๓		
	รวม	๕๘.๖๘	๑๐๙			
ด้านจิตวิญญาณ	ระหว่างกลุ่ม	.๗๙	๒	.๔๐	๑.๐๗๘	.๓๔
	ภายในกลุ่ม	๓๙.๑๖	๑๐๗	.๓๗		
	รวม	๓๙.๙๕	๑๐๙			
ด้านสังคม	ระหว่างกลุ่ม	๕.๓๒	๒	๒.๖๖	๒.๕๙	.๐๘
	ภายในกลุ่ม	๑๐๙.๗๑	๑๐๗	๑.๐๓		
	รวม	๑๑๕.๐๓	๑๐๙			
พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม	ระหว่างกลุ่ม	๒.๘๘	๒	๑.๔๔	๓.๖๕	.๐๒๙*
	ภายในกลุ่ม	๔๒.๑๐	๑๐๗	.๓๙		
	รวม	๔๔.๙๗	๑๐๙			

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๕ พบว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีมีอายุแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน โดยมีค่า Sig น้อยกว่า ๐.๐๕

และเมื่อเปรียบเทียบเป็นรายด้าน ได้แก่ ด้านกาย ด้านจิตใจ ด้านจิตวิญญาณ และด้านสังคมพบว่ามีค่า Sig มากกว่า ๐.๐๕ ดังนั้นจึงยอมรับสมมติฐานหลัก (H_0) ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีอายุแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านกาย ด้านจิตใจ ด้านจิตวิญญาณ และด้านสังคมไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

แสดงว่า พบค่าความแตกต่างเป็นรายกลุ่ม ดังนั้นจึงทำการวิเคราะห์ความแตกต่างรายกลุ่มนั้นเป็นรายคู่ต่อไป โดยใช้วิธีของ LSD ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๖ แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี เกี่ยวกับพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม จำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านอายุ เป็นรายคู่

พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย				
โดยรวม		๖๐-๖๙ ปี	๗๐-๗๙ ปี	๘๐ปีขึ้นไป
	$\bar{X}$	๓.๗๙	๔.๐๓	๔.๓๖
๖๐-๖๙ ปี	๓.๗๙	-	.๐๘	.๐๒*
๗๐-๗๙ ปี	๔.๐๓	-	-	.๒๐
๘๐ปีขึ้นไป	๔.๓๖	-	-	-

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๖ พบว่า ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีมีอายุแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จำนวน ๑ คู่

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีมีอายุระหว่าง ๖๐-๖๙ ปี มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม น้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีอายุ ๘๐ ปีขึ้นไป

สมมติฐานที่ ๓ ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีสถานภาพสมรสแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน สามารถเขียนเป็นสมมติฐานทางสถิติได้ดังนี้

H_0 : ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีสถานภาพสมรสแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายไม่แตกต่างกัน

H_1 : ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีสถานภาพสมรสแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์เพื่อทดสอบสมมติฐาน ใช้การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว F-test (One-Way ANOVA) เพื่อวิเคราะห์ความแตกต่างเป็นรายกลุ่ม กรณีพบค่าความแตกต่างเป็นรายกลุ่ม จะวิเคราะห์เปรียบเทียบความแตกต่างเป็นรายคู่ โดยใช้วิธีของ LSD (Least Significant Difference) โดยกำหนดนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ดังนั้นจะสามารถปฏิเสธสมมติฐานหลัก (H_0) ได้ก็ต่อเมื่อมีค่า Sig น้อยกว่า ๐.๐๕ ผลการทดสอบสมมติฐานดังตารางที่ ๔.๗

ตารางที่ ๔.๗ แสดงค่าเปรียบเทียบความแตกต่างของมีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายจำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านสถานภาพสมรส

พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย	แหล่งความแปรปรวน	SS	df	MS	F	Sig.
ด้านกาย	ระหว่างกลุ่ม	๓.๖๗	๓	๑.๒๒	.๘๘	.๕๖
	ภายในกลุ่ม	๑๔๗.๗๓	๑๐๖	๑.๓๙		
	รวม	๑๕๑.๔๐	๑๐๙			
ด้านจิตใจ	ระหว่างกลุ่ม	๓.๔๐	๓	๑.๑๓๒	๒.๑๗	.๑๐
	ภายในกลุ่ม	๕๕.๒๘	๑๐๖	.๕๒		
	รวม	๕๘.๖๘	๑๐๙			
ด้านจิตวิญญาณ	ระหว่างกลุ่ม	.๘๑	๓	.๒๗	.๗๓	.๕๔
	ภายในกลุ่ม	๓๙.๑๔	๑๐๖	.๓๗		
	รวม	๓๙.๙๕	๑๐๙			
ด้านสังคม	ระหว่างกลุ่ม	๔.๔๑	๓	๑.๔๗	๑.๔๑	.๒๔
	ภายในกลุ่ม	๑๑๐.๖๒	๑๐๖	๑.๐๔		
	รวม	๑๑๕.๐๓	๑๐๙			
พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม	ระหว่างกลุ่ม	๑.๓๓	๓	.๔๔	๑.๐๗	.๓๖
	ภายในกลุ่ม	๔๓.๖๕	๑๐๖	.๔๑		
	รวม	๔๔.๙๗	๑๐๙			

จากตารางที่ ๔.๗ พบว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีปัจจัยส่วนบุคคลด้านสถานภาพสมรสแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายไม่แตกต่างกัน โดยมี

ค่า Sig มากกว่า ๐.๐๕ และเมื่อเปรียบเทียบเป็นรายด้าน ได้แก่ ด้านกาย ด้านจิตใจ ด้านจิตวิญญาณ และด้านสังคมพบว่ามีค่า Sig มากกว่า ๐.๐๕ ดังนั้นจึงยอมรับสมมติฐานหลัก (H_0) ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีสถานภาพสมรสแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านกาย ด้านจิตใจ ด้านจิตวิญญาณ และด้านสังคมไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

สมมติฐานที่ ๔ ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีระดับการศึกษาแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน สามารถเขียนเป็นสมมติฐานทางสถิติได้ดังนี้

H_0 : ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีระดับการศึกษาแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายไม่แตกต่างกัน

H_1 : ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีระดับการศึกษาแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์เพื่อทดสอบสมมติฐาน ใช้การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว F-test (One-Way ANOVA) เพื่อวิเคราะห์ความแตกต่างเป็นรายกลุ่ม กรณีพบค่าความแตกต่างเป็นรายกลุ่ม จะวิเคราะห์เปรียบเทียบความแตกต่างเป็นรายคู่ โดยใช้วิธีของ LSD (Least Significant Difference) โดยกำหนดนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ดังนั้นจะสามารถปฏิเสธสมมติฐานหลัก (H_0) ได้ก็ต่อเมื่อมีค่า Sig น้อยกว่า ๐.๐๕ ผลการทดสอบสมมติฐานดังตารางที่ ๔.๘

ตารางที่ ๔.๘ แสดงค่าเปรียบเทียบความแตกต่างของมีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายจำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านระดับการศึกษา

พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย	แหล่งความแปรปรวน	SS	df	MS	F	Sig.
ด้านกาย	ระหว่างกลุ่ม	๑๘.๑๔	๔	๔.๕๓	๓.๕๗	.๐๑*
	ภายในกลุ่ม	๑๓๓.๒๖	๑๐๕	๑.๒๗		
	รวม	๑๕๑.๔๐	๑๐๙			
ด้านจิตใจ	ระหว่างกลุ่ม	๖.๘๘	๔	๑.๗๒	๓.๔๙	.๐๑*
	ภายในกลุ่ม	๕๑.๗๙	๑๐๕	.๔๙		
	รวม	๕๘.๖๘	๑๐๙			

ตารางที่ ๔.๘ แสดงค่าเปรียบเทียบความแตกต่างของมีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายจำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านระดับการศึกษา (ต่อ)

พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย	แหล่งความแปรปรวน	SS	df	MS	F	Sig.
ด้านจิตวิญญาณ	ระหว่างกลุ่ม	๑.๗๕	๔	.๔๔	๑.๒๐	.๓๒
	ภายในกลุ่ม	๓๘.๒๐	๑๐๕	.๓๖		
	รวม	๓๙.๙๕	๑๐๙			
ด้านสังคม	ระหว่างกลุ่ม	๕.๗๒	๔	๑.๔๓	๑.๓๗	.๒๕
	ภายในกลุ่ม	๑๐๙.๓๑	๑๐๕	๑.๐๔		
	รวม	๑๑๕.๐๓	๑๐๙			
พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม	ระหว่างกลุ่ม	๔.๗๘	๔	๑.๒๐	๓.๑๒	.๐๒*
	ภายในกลุ่ม	๔๐.๑๙	๑๐๕	.๓๘		
	รวม	๔๔.๙๗	๑๐๙			

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๘ พบว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีระดับการศึกษาแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน โดยมีค่า Sig น้อยกว่า ๐.๐๕

และเมื่อเปรียบเทียบเป็นรายด้าน ได้แก่ ด้านจิตวิญญาณ และด้านสังคมพบว่ามีค่า Sig มากกว่า ๐.๐๕ ดังนั้นจึงยอมรับสมมติฐานหลัก (H_0) ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีระดับการศึกษาแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านกาย ด้านจิตใจ ด้านจิตวิญญาณ และด้านสังคมไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ด้านกาย และด้านจิตใจ พบว่ามีค่า Sig น้อยกว่า ๐.๐๕ ดังนั้นจึงยอมรับสมมติฐานรอง (H_1) ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีระดับการศึกษาแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านกายและด้านจิตใจ แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

แสดงว่า พบค่าความแตกต่างเป็นรายกลุ่ม ดังนั้นจึงทำการวิเคราะห์ความแตกต่างรายกลุ่มนั้นเป็นรายคู่ต่อไป โดยใช้วิธีของ LSD ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๙ แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านกาย จำแนกตามข้อมูล ปัจจัยส่วนบุคคลด้านระดับการศึกษา เป็นรายคู่

พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านกาย		๑	๒	๓	๔	๕
	$\bar{X}$	๓.๓๕	๓.๐๓	๑.๙๐	๓.๐๑	๓.๕๔
๑ ประถมศึกษา/ต่ำกว่า	๓.๓๕		.๓๗	.๐๐*	.๓๑	.๕๐
๒ มัธยมศึกษา/ปวช	๓.๐๓			.๐๓*	.๙๖	.๒๐
๓ อนุปริญญา/ปวส	๑.๙๐				.๐๓*	.๐๐*
๔ ปริญญาตรี หรือ เทียบเท่า	๓.๐๑					.๑๖
๕ ปริญญาโท/สูงกว่า	๓.๕๔					

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๙ พบว่า ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีระดับการศึกษาแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านกายแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จำนวน ๔ คู่

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีระดับการศึกษาประถมศึกษา/ต่ำกว่า มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านกาย มากกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีระดับการศึกษานุปริญญา/ปวส

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีระดับการศึกษามัธยมศึกษา/ปวช มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านกาย มากกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีระดับการศึกษานุปริญญา/ปวส

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีระดับการศึกษานุปริญญา/ปวส มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านกาย น้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีระดับการศึกษาปริญญาตรี หรือ เทียบเท่า

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีระดับการศึกษานุปริญญา/ปวส มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านกายน้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีระดับการศึกษาปริญญาโท/สูงกว่า

ตารางที่ ๔.๑๐ แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตใจ จำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านระดับการศึกษา เป็นรายคู่

พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตใจ		๑	๒	๓	๔	๕
	$\bar{X}$	๔.๔๗	๔.๒๔	๓.๕๐	๔.๑๘	๔.๒๔
๑ ประถมศึกษา/ต่ำกว่า	๔.๔๗		.๓๑	.๐๐*	.๑๗	.๒๑
๒ มัธยมศึกษา/ปวช	๔.๒๔			.๐๒*	.๘๒	.๙๙
๓ อนุปริญญา/ปวส	๓.๕๐				.๐๓*	.๐๑*
๔ ปริญญาตรี หรือ เทียบเท่า	๔.๑๘					.๗๙
๕ ปริญญาโท/สูงกว่า	๔.๒๔					

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๐ พบว่า ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีระดับการศึกษาแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตใจแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จำนวน ๔ คู่

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีระดับการศึกษาประถมศึกษา/ต่ำกว่า มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตใจ มากกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีระดับการศึกษานุปริญญา/ปวส

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีระดับการศึกษามัธยมศึกษา/ปวช มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตใจ มากกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีระดับการศึกษานุปริญญา/ปวส

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีระดับการศึกษานุปริญญา/ปวส มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตใจ น้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีระดับการศึกษาปริญญาตรี หรือ เทียบเท่า

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีระดับการศึกษานุปริญญา/ปวส มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตใจ น้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีระดับการศึกษาปริญญาโท/สูงกว่า

ตารางที่ ๔.๑๑ แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม จำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านระดับการศึกษา เป็นรายคู่

พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม		๑	๒	๓	๔	๕
	$\bar{X}$	๔.๐๔	๓.๘๓	๓.๓๓	๓.๖๕	๓.๙๘
๑ ประถมศึกษา/ต่ำกว่า	๔.๐๔		.๒๖	.๐๐*	.๐๓*	.๖๗
๒ มัธยมศึกษา/ปวช	๓.๘๓			.๐๘	.๔๖	.๔๘
๓ อนุปริญญา/ปวส	๓.๓๓				.๒๔	.๐๑*
๔ ปริญญาตรี หรือ เทียบเท่า	๓.๖๕					.๑๒
๕ ปริญญาโท/สูงกว่า	๓.๙๘					

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๑ พบว่า ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีระดับการศึกษาแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จำนวน ๓ คู่

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีระดับการศึกษาประถมศึกษา/ต่ำกว่า มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม มากกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีระดับการศึกษานุปริญญา/ปวส

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีระดับการศึกษาประถมศึกษา/ต่ำกว่า มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม มากกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีระดับการศึกษาปริญญาตรี หรือ เทียบเท่า

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีระดับการศึกษานุปริญญา/ปวส มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม น้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีระดับการศึกษาปริญญาโท/สูงกว่า

สมมติฐานที่ ๕ ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีรายได้ต่อเดือนแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน สามารถเขียนเป็นสมมติฐานทางสถิติได้ดังนี้

H_0 : ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีรายได้ต่อเดือนแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายไม่แตกต่างกัน

H_1 : ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีรายได้ต่อเดือนแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์เพื่อทดสอบสมมติฐาน ใช้การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว F-test (One-Way ANOVA) เพื่อวิเคราะห์ความแตกต่างเป็นรายกลุ่ม กรณีพบค่าความแตกต่างเป็นรายกลุ่ม จะวิเคราะห์เปรียบเทียบความแตกต่างเป็นรายคู่ โดยใช้วิธีของ LSD (Least Significant Difference) โดยกำหนดนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ดังนั้นจะสามารถปฏิเสธสมมติฐานหลัก (H_0) ได้ก็ต่อเมื่อมีค่า Sig น้อยกว่า ๐.๐๕ ผลการทดสอบสมมติฐานดังตารางที่ ๔.๑๒

ตารางที่ ๔.๑๒ แสดงค่าเปรียบเทียบความแตกต่างของมีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายจำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านรายได้ต่อเดือน

พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย	แหล่งความแปรปรวน	SS	df	MS	F	Sig.
ด้านกาย	ระหว่างกลุ่ม	.๙๖	๓	.๓๒	.๒๓	.๘๘
	ภายในกลุ่ม	๑๕๐.๔๔	๑๐๖	๑.๔๒		
	รวม	๑๕๑.๔๐	๑๐๙			
ด้านจิตใจ	ระหว่างกลุ่ม	.๘๐	๓	.๒๗	.๔๙	.๖๙
	ภายในกลุ่ม	๕๗.๘๗	๑๐๖	.๕๕		
	รวม	๕๘.๖๘	๑๐๙			
ด้านจิตวิญญาณ	ระหว่างกลุ่ม	.๙๘	๓	.๓๓	.๘๙	.๔๕
	ภายในกลุ่ม	๓๘.๙๗	๑๐๖	.๓๗		
	รวม	๓๙.๙๕	๑๐๙			
ด้านสังคม	ระหว่างกลุ่ม	๓.๓๘	๓	๑.๑๐	๑.๐๕	.๓๘
	ภายในกลุ่ม	๑๑๑.๗๒	๑๐๖	๑.๐๕		
	รวม	๑๑๕.๐๓	๑๐๙			
พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม	ระหว่างกลุ่ม	.๓๕	๓	.๑๒	.๒๗	.๘๔
	ภายในกลุ่ม	๔๔.๖๓	๑๐๖	.๔๒		
	รวม	๔๔.๙๗	๑๐๙			

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๒ พบว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีรายได้ต่อเดือนแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายไม่แตกต่างกัน โดยมีค่า Sig มากกว่า ๐.๐๕ และเมื่อเปรียบเทียบเป็นรายด้าน ได้แก่ ด้านกาย ด้านจิตใจ ด้านจิตวิญญาณ และด้านสังคม พบว่ามีค่า Sig มากกว่า ๐.๐๕ ดังนั้นจึงยอมรับสมมติฐานหลัก (H_0) ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีรายได้ต่อเดือนแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านกาย ด้านจิตใจ ด้านจิตวิญญาณ และด้านสังคมไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

สมมติฐานที่ ๖ ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี แตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน สามารถเขียนเป็นสมมติฐานทางสถิติได้ดังนี้

H_0 : ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ชมรมปฏิบัติธรรม แตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายไม่แตกต่างกัน

H_1 : ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ชมรมปฏิบัติธรรม แตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์เพื่อทดสอบสมมติฐาน ใช้การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว F-test (One-Way ANOVA) เพื่อวิเคราะห์ความแตกต่างเป็นรายกลุ่ม กรณีพบค่าความแตกต่างเป็นรายกลุ่ม จะวิเคราะห์เปรียบเทียบความแตกต่างเป็นรายคู่ โดยใช้วิธีของ LSD (Least Significant Difference) โดยกำหนดนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ดังนั้นจะสามารถปฏิเสธสมมติฐานหลัก (H_0) ได้ก็ต่อเมื่อมีค่า Sig น้อยกว่า ๐.๐๕ ผลการทดสอบสมมติฐานดังตารางที่ ๔.๑๓

ตารางที่ ๔.๑๓ แสดงค่าเปรียบเทียบความแตกต่างของมีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายจำแนกตามข้อมูลด้านประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น.

พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย	แหล่งความแปรปรวน	SS	df	MS	F	Sig.
ด้านกาย	ระหว่างกลุ่ม	๒๐.๕๕	๓	๖.๘๕	๕.๕๕	.๐๐*
	ภายในกลุ่ม	๑๓๐.๘๕	๑๐๖	๑.๒๓		
	รวม	๑๕๑.๔๐	๑๐๙			
ด้านจิตใจ	ระหว่างกลุ่ม	๘.๔๒	๓	๒.๘๑	๕.๙๒	.๐๐*
	ภายในกลุ่ม	๕๐.๒๖	๑๐๖	๐.๔๗		
	รวม	๕๘.๖๘	๑๐๙			

ตารางที่ ๔.๑๓ แสดงค่าเปรียบเทียบความแตกต่างของพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายจำแนกตามข้อมูลด้านประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. (ต่อ)

พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย	แหล่งความแปรปรวน	SS	df	MS	F	Sig.
ด้านจิตวิญญาณ	ระหว่างกลุ่ม	๕.๐๙	๓	๑.๗๐	๕.๑๖	.๐๐*
	ภายในกลุ่ม	๓๔.๘๖	๑๐๖	๐.๓๓		
	รวม	๓๙.๙๕	๑๐๙			
ด้านสังคม	ระหว่างกลุ่ม	๑๑.๔๑	๓	๓.๘๐	๓.๘๙	.๐๑*
	ภายในกลุ่ม	๑๐๓.๖๑	๑๐๖	๐.๙๘		
	รวม	๑๑๕.๐๓	๑๐๙			
พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม	ระหว่างกลุ่ม	๘.๗๓	๓	๒.๙๑	๘.๕๑	.๐๐*
	ภายในกลุ่ม	๓๖.๒๕	๑๐๖	๐.๓๔		
	รวม	๔๔.๙๗	๑๐๙			

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๓ พบว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ชมรมปฏิบัติธรรม แตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน โดยมีค่า Sig. น้อยกว่า ๐.๐๕

และเมื่อเปรียบเทียบเป็นรายด้าน ได้แก่ ด้านกาย ด้านจิตใจ ด้านจิตวิญญาณ และด้านสังคมพบว่ามีค่า Sig. น้อยกว่า ๐.๐๕ ดังนั้นจึงยอมรับสมมติฐานรอง (H₁) ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ชมรมปฏิบัติธรรมแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านกาย ด้านจิตใจ ด้านจิตวิญญาณ และด้านสังคมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

แสดงว่า พบค่าความแตกต่างเป็นรายกลุ่ม ดังนั้นจึงทำการวิเคราะห์ความแตกต่างรายกลุ่มนั้นเป็นรายคู่ต่อไป โดยใช้วิธีของ LSD ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๑๔ แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านกาย จำแนกตามข้อมูล ปัจจัยส่วนบุคคลด้านประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี เป็นรายคู่

พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย ด้านกาย				
	๑-๕ ครั้ง	๖-๑๐ ครั้ง	๑๑-๒๐ ครั้ง	๒๑ ครั้งขึ้นไป
$\bar{X}$	๒.๗๖	๒.๓๙	๓.๓๑	๓.๕๓
๑-๕ ครั้ง	๒.๗๖	.๓๓	.๑๗	.๐๑*
๖-๑๐ ครั้ง	๒.๓๙		.๐๔*	.๐๐*
๑๑-๒๐ ครั้ง	๓.๓๑			.๕๖
๒๑ ครั้งขึ้นไป	๓.๕๓			

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๔ พบว่า ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ศูนย์/ชมรมปฏิบัติธรรม แตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านกายแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จำนวน ๓ คู่

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ชมรมปฏิบัติธรรม ๑-๕ ครั้ง มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านกาย น้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี ๒๑ ครั้งขึ้นไป

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ชมรมปฏิบัติธรรม ๖-๑๐ ครั้ง มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านกาย น้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ชมรมปฏิบัติธรรม ๑๑-๒๐ ครั้ง

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ชมรมปฏิบัติธรรม ๖-๑๐ ครั้ง มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านกาย น้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ชมรมปฏิบัติธรรม ๒๑ ครั้งขึ้นไป

ตารางที่ ๔.๑๕ แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตใจ จำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี เป็นรายคู่

พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย ด้านจิตใจ					
		๑-๕ ครั้ง	๖-๑๐ ครั้ง	๑๑-๒๐ ครั้ง	๒๑ ครั้งขึ้นไป
	$\bar{X}$	๔.๐๑	๓.๘๐	๔.๑๘	๔.๕๑
๑-๕ ครั้ง	๔.๐๑		.๓๕	.๕๒	.๐๐*
๖-๑๐ ครั้ง	๓.๘๐			.๑๗	.๐๐*
๑๑-๒๐ ครั้ง	๔.๑๘				.๑๔
๒๑ ครั้งขึ้นไป	๔.๕๑				

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๕ พบว่า ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ศูนย์/ชมรมปฏิบัติธรรม แตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตใจแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จำนวน ๒ คู่

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ศูนย์/ชมรมปฏิบัติธรรม ๑-๕ ครั้ง มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตใจน้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ศูนย์/ชมรมปฏิบัติธรรม ๒๑ ครั้งขึ้นไป

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ชมรมปฏิบัติธรรม ๖-๑๐ ครั้ง มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตใจน้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ชมรมปฏิบัติธรรม ๒๑ ครั้งขึ้นไป

ตารางที่ ๔.๑๖ แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตวิญญาณ จำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี เป็นรายคู่

พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย ด้านจิตวิญญาณ		๑-๕ ครั้ง	๖-๑๐ ครั้ง	๑๑-๒๐ ครั้ง	๒๑ ครั้งขึ้นไป
	$\bar{X}$	๔.๐๖	๔.๔๘	๔.๐๗	๔.๕๔
๑-๕ ครั้ง	๔.๐๖		.๐๔*	.๙๙	.๐๐*
๖-๑๐ ครั้ง	๔.๔๘			.๐๘	.๗๓
๑๑-๒๐ ครั้ง	๔.๐๗				.๐๑*
๒๑ ครั้งขึ้นไป	๔.๕๔				

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๖ พบว่า ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ชมรมปฏิบัติธรรม แตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย ด้านจิตวิญญาณแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จำนวน ๓ คู่

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ชมรมปฏิบัติธรรม ๑-๕ ครั้ง มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตวิญญาณ น้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ชมรมปฏิบัติธรรม ๖-๑๐ ครั้ง

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ชมรมปฏิบัติธรรม ๑-๕ ครั้ง มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตวิญญาณ น้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ชมรมปฏิบัติธรรม ๒๑ ครั้งขึ้นไป

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ชมรมปฏิบัติธรรม ๑๑-๒๐ ครั้ง มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตวิญญาณ น้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ชมรมปฏิบัติธรรม ๒๑ ครั้งขึ้นไป

ตารางที่ ๔.๑๗ แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านสังคม จำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี เป็นรายคู่

พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย ด้านสังคม		๑-๕ ครั้ง	๖-๑๐ ครั้ง	๑๑-๒๐ ครั้ง	๒๑ ครั้งขึ้นไป
	$\bar{X}$	๓.๑๑	๓.๑๘	๓.๗๐	๓.๘๓
๑-๕ ครั้ง	๓.๑๑		.๘๓	.๑๐	.๐๐*
๖-๑๐ ครั้ง	๓.๑๘			.๑๙	.๐๓*
๑๑-๒๐ ครั้ง	๓.๗๐				.๗๐
๒๑ ครั้งขึ้นไป	๓.๘๓				

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๗ พบว่า ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี แตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านสังคมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จำนวน ๒ คู่

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ชมรมปฏิบัติธรรม ๑-๕ ครั้ง มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านสังคม น้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ชมรมปฏิบัติธรรม ๒๑ ครั้งขึ้นไป

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ชมรมปฏิบัติธรรม ๖-๑๐ ครั้ง มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านสังคม น้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ชมรมปฏิบัติธรรม ๒๑ ครั้งขึ้นไป

ตารางที่ ๔.๑๘ แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านสังคม จำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ศูนย์/ชมรมปฏิบัติธรรม เป็นรายคู่

พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย โดยรวม		๑-๕ ครั้ง	๖-๑๐ ครั้ง	๑๑-๒๐ ครั้ง	๒๑ ครั้งขึ้นไป
	$\bar{X}$	๓.๕๒	๓.๕๒	๓.๘๔	๔.๑๓
๑-๕ ครั้ง	๓.๕๒		.๙๘	.๑๔	.๐๐*
๖-๑๐ ครั้ง	๓.๕๒			.๑๗	.๐๐*
๑๑-๒๐ ครั้ง	๓.๘๔				.๑๓
๒๑ ครั้งขึ้นไป	๔.๑๓				

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๘ พบว่า ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ชมรมปฏิบัติธรรม แตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จำนวน ๒ คู่

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ชมรมปฏิบัติธรรม ๑-๕ ครั้ง มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม น้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ชมรมปฏิบัติธรรม ๒๑ ครั้งขึ้นไป

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ชมรมปฏิบัติธรรม ๖-๑๐ ครั้ง มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม น้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ชมรมปฏิบัติธรรม ๒๑ ครั้งขึ้นไป

สมมติฐานที่ ๗ ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีการรับรู้ภาวะสุขภาพแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย แตกต่างกัน สามารถเขียนเป็นสมมติฐานทางสถิติได้ดังนี้

H_0 : ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีการรับรู้ภาวะสุขภาพแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายไม่แตกต่างกัน

H_1 : ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีการรับรู้ภาวะสุขภาพแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์เพื่อทดสอบสมมติฐาน ใช้การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว F-test (One-Way ANOVA) เพื่อวิเคราะห์ความแตกต่างเป็นรายกลุ่ม กรณีพบค่าความแตกต่างเป็นรายกลุ่ม จะวิเคราะห์เปรียบเทียบความแตกต่างเป็นรายคู่ โดยใช้วิธีของ LSD (Least Significant Difference) โดยกำหนดนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ดังนั้นจะสามารถปฏิเสธสมมติฐานหลัก (H_0) ได้ก็ต่อเมื่อมีค่า Sig น้อยกว่า ๐.๐๕ ผลการทดสอบสมมติฐานดังตารางที่ ๔.๑๙

ตารางที่ ๔.๑๙ แสดงค่าเปรียบเทียบความแตกต่างของมีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายจำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านการรับรู้ภาวะสุขภาพ

พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย	แหล่งความแปรปรวน	SS	df	MS	F	Sig.
ด้านกาย	ระหว่างกลุ่ม	๐.๒๖	๒	๐.๑๓	๐.๐๙	๐.๙๑
	ภายในกลุ่ม	๑๕๑.๑๔	๑๐๗	๑.๔๑		
	รวม	๑๕๑.๔๐	๑๐๙			
ด้านจิตใจ	ระหว่างกลุ่ม	๕.๙๔	๒	๒.๙๗	๖.๐๓	.๐๐*
	ภายในกลุ่ม	๕๒.๗๓	๑๐๗	๐.๔๙		
	รวม	๕๘.๖๘	๑๐๙			
ด้านจิตวิญญาณ	ระหว่างกลุ่ม	๑.๒๗	๒	๐.๖๔	๑.๗๖	๐.๑๘
	ภายในกลุ่ม	๓๘.๖๘	๑๐๗	๐.๓๖		
	รวม	๓๙.๙๕	๑๐๙			
ด้านสังคม	ระหว่างกลุ่ม	๐.๙๓	๒	๐.๔๗	๐.๔๔	๐.๖๕
	ภายในกลุ่ม	๑๑๔.๑๐	๑๐๗	๑.๐๗		
	รวม	๑๑๕.๐๓	๑๐๙			
พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม	ระหว่างกลุ่ม	๑.๕๔	๒	๐.๗๗	๑.๙๐	๐.๑๖
	ภายในกลุ่ม	๔๓.๔๔	๑๐๗	๐.๔๑		
	รวม	๔๔.๙๗	๑๐๙			

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๙ พบว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีการรับรู้ภาวะสุขภาพแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายไม่แตกต่างกัน โดยมีค่า Sig มากกว่า ๐.๐๕ และเมื่อเปรียบเทียบเป็นรายด้าน ได้แก่ ด้านจิตใจ พบว่ามีค่า Sig น้อยกว่า ๐.๐๕ ดังนั้นจึงยอมรับสมมติฐานรอง (H_1) ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีการรับรู้ภาวะสุขภาพแตกต่างกันมีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย ด้านจิตใจ แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ด้านกาย ด้านจิตวิญญาณ และด้านสังคมพบว่าค่า Sig มากกว่า ๐.๐๕ ดังนั้นจึงยอมรับสมมติฐานหลัก (H_0) ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีการรับรู้ภาวะสุขภาพแตกต่างกันมีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านกาย ด้านจิตวิญญาณ และด้านสังคมไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

แสดงว่า พบค่าความแตกต่างเป็นรายกลุ่ม ดังนั้นจึงทำการวิเคราะห์ความแตกต่างรายกลุ่มนั้นเป็นรายคู่ต่อไป โดยใช้วิธีของ LSD ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๒๐ แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตใจจำแนกตามข้อมูล ปัจจัยส่วนบุคคลด้านการรับรู้ภาวะสุขภาพ เป็นรายคู่

การรับรู้ภาวะสุขภาพ		๑	๒	๓
	$\bar{X}$	๓.๘๓	๔.๑๙	๔.๔๙
๑ น้อยที่สุดถึงน้อย	๓.๘๓		.๐๘๓	.๐๐*
๒ ปานกลาง	๔.๑๙			.๐๕*
๓ มากถึงมากที่สุด	๔.๔๙			

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๒๐ พบว่า ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีการรับรู้ภาวะสุขภาพ แตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตใจแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จำนวน ๒ คู่

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีการรับรู้ภาวะสุขภาพน้อยที่สุดถึงน้อย มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตใจ น้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีการรับรู้ภาวะสุขภาพมากถึงมากที่สุด

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีการรับรู้ภาวะสุขภาพปานกลาง มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตใจ น้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีการรับรู้ภาวะสุขภาพมากถึงมากที่สุด

สมมติฐานที่ ๘ ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตายแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย แตกต่างกัน สามารถเขียนเป็นสมมติฐานทางสถิติได้ดังนี้

H_0 : ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตายแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายไม่แตกต่างกัน

H_1 : ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตายแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์เพื่อทดสอบสมมติฐาน ใช้การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว F-test (One-Way ANOVA) เพื่อวิเคราะห์ความแตกต่างเป็นรายกลุ่ม กรณีพบค่าความแตกต่างเป็นรายกลุ่ม จะวิเคราะห์เปรียบเทียบความแตกต่างเป็นรายคู่ โดยใช้วิธีของ LSD (Least Significant Difference) โดยกำหนดนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ดังนั้นจะสามารถปฏิเสธสมมติฐานหลัก (H_0) ได้ก็ต่อเมื่อมีค่า Sig น้อยกว่า ๐.๐๕ ผลการทดสอบสมมติฐานดังตารางที่ ๔.๒๑

ตารางที่ ๔.๒๑ แสดงค่าเปรียบเทียบความแตกต่างของมีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายจำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคล ด้านความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตาย

พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย	แหล่งความแปรปรวน	SS	df	MS	F	Sig.
ด้านกาย	ระหว่างกลุ่ม	๑.๕๔	๒	๐.๗๗	๐.๕๕	๐.๕๘
	ภายในกลุ่ม	๑๔๙.๘๖	๑๐๗	๑.๔๐		
	รวม	๑๕๑.๔๐	๑๐๙			
ด้านจิตใจ	ระหว่างกลุ่ม	๓.๓๗	๒	๑.๖๙	๓.๒๖	๐.๐๔*
	ภายในกลุ่ม	๕๕.๓๐	๑๐๗	๐.๕๒		
	รวม	๕๘.๖๘	๑๐๙			
ด้านจิตวิญญาณ	ระหว่างกลุ่ม	๒.๑๓	๒	๑.๐๖	๓.๐๑	๐.๐๕
	ภายในกลุ่ม	๓๗.๘๓	๑๐๗	๐.๓๕		
	รวม	๓๙.๙๕	๑๐๙			

ตารางที่ ๔.๒๑ แสดงค่าเปรียบเทียบความแตกต่างของมีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายจำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคล ด้านความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตาย (ต่อ)

พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย	แหล่งความแปรปรวน	SS	df	MS	F	Sig.
ด้านสังคม	ระหว่างกลุ่ม	๒.๙๑	๒	๑.๔๖	๑.๓๙	๐.๒๕
	ภายในกลุ่ม	๑๑๒.๑๒	๑๐๗	๑.๐๕		
	รวม	๑๑๕.๐๓	๑๐๙			
พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม	ระหว่างกลุ่ม	๒.๐๑	๒	๑.๐๑	๒.๕๑	๐.๐๙
	ภายในกลุ่ม	๔๒.๙๖	๑๐๗	๐.๔๐		
	รวม	๔๔.๙๗	๑๐๙			

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๒๑ พบว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตายแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายไม่แตกต่างกัน โดยมีค่า Sig มากกว่า ๐.๐๕

และเมื่อเปรียบเทียบเป็นรายด้าน ได้แก่ ด้านจิตใจ พบว่ามีค่า Sig น้อยกว่า ๐.๐๕ ดังนั้นจึงยอมรับสมมติฐานรอง (H_1) ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตายแตกต่างกันมีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย ด้านจิตใจ แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ด้านกาย ด้านจิตวิญญาณ และด้านสังคมพบว่ามีค่า Sig มากกว่า ๐.๐๕ ดังนั้นจึงยอมรับสมมติฐานหลัก (H_0) ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตายแตกต่างกันมีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านกาย ด้านจิตวิญญาณ และด้านสังคมไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

แสดงว่า พบค่าความแตกต่างเป็นรายกลุ่ม ดังนั้นจึงทำการวิเคราะห์ความแตกต่างรายกลุ่มนั้นเป็นรายคู่ต่อไป โดยใช้วิธีของ LSD ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๒๒ แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตใจจำแนกตามข้อมูลด้านความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตายเป็นรายคู่

ความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตาย		๑	๒	๓
	$\bar{X}$	๔.๓๗	๓.๙๐	๔.๓๖
๑ น้อยที่สุดถึงน้อย	๔.๓๗		.๐๒*	.๙๑
๒ ปานกลาง	๓.๙๐			.๐๒*
๓ มากถึงมากที่สุด	๔.๓๖			

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๒๒ พบว่า ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตายแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตใจแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จำนวน ๒ คู่

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตายน้อยที่สุดถึงน้อย มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตใจ มากกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตายปานกลาง

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตายปานกลางมีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตใจ น้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตายน้อยที่สุดถึงน้อย

สมมติฐานที่ ๙ ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย แตกต่างกัน สามารถเขียนเป็นสมมติฐานทางสถิติได้ดังนี้

H_0 : ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายไม่แตกต่างกัน

H_1 : ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์เพื่อทดสอบสมมติฐาน ใช้การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว F-test (One-Way ANOVA) เพื่อวิเคราะห์ความแตกต่างเป็นรายกลุ่ม กรณีพบค่าความแตกต่างเป็นรายกลุ่ม จะวิเคราะห์เปรียบเทียบความแตกต่างเป็นรายคู่ โดยใช้วิธีของ LSD (Least Significant Difference) โดยกำหนดนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ดังนั้นจะสามารถปฏิเสธสมมติฐานหลัก (H_0) ได้ก็ต่อเมื่อมีค่า Sig น้อยกว่า ๐.๐๕ ผลการทดสอบสมมติฐานดังตารางที่ ๔.๒๓

ตารางที่ ๔.๒๓ แสดงค่าเปรียบเทียบความแตกต่างของพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายจำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตาย

พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย	แหล่งความแปรปรวน	SS	df	MS	F	Sig.
ด้านกาย	ระหว่างกลุ่ม	๗.๒๔	๒	๓.๖๒	๒.๖๙	๐.๐๗
	ภายในกลุ่ม	๑๔๔.๑๖	๑๐๗	๑.๓๕		
	รวม	๑๕๑.๔๐	๑๐๙			
พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย	แหล่งความแปรปรวน	SS	df	MS	F	Sig.
ด้านจิตใจ	ระหว่างกลุ่ม	๕.๖๘	๒	๒.๘๔	๕.๗๔	๐.๐๐*
	ภายในกลุ่ม	๕๒.๙๙	๑๐๗	๐.๕๐		
	รวม	๕๘.๖๘	๑๐๙			
ด้านจิตวิญญาณ	ระหว่างกลุ่ม	๑๖.๕๖	๒	๘.๒๘	๓๗.๘๘	๐.๐๐*
	ภายในกลุ่ม	๒๓.๓๙	๑๐๗	๐.๒๒		
	รวม	๓๙.๙๕	๑๐๙			
ด้านสังคม	ระหว่างกลุ่ม	๘.๙๕	๒	๔.๔๘	๔.๕๑	๐.๐๑*
	ภายในกลุ่ม	๑๐๖.๐๘	๑๐๗	๐.๙๙		
	รวม	๑๑๕.๐๓	๑๐๙			
พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม	ระหว่างกลุ่ม	๘.๙๗	๒	๔.๔๙	๑๓.๓๔	๐.๐๐*
	ภายในกลุ่ม	๓๖.๐๐	๑๐๗	๐.๓๔		
	รวม	๔๔.๙๗	๑๐๙			

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๒๓ พบว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน โดยมีค่า Sig น้อยกว่า ๐.๐๕

และเมื่อเปรียบเทียบเป็นรายด้าน ได้แก่ ด้านจิตใจ ด้านจิตวิญญาณ และด้านสังคมพบว่า มีค่า Sig น้อยกว่า ๐.๐๕ ดังนั้นจึงยอมรับสมมติฐานรอง (H_1) ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายแตกต่างกันมีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย ด้านจิตใจ ด้านจิตวิญญาณ และด้านสังคม แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ด้านกาย พบว่ามีค่า Sig มากกว่า ๐.๐๕ ดังนั้นจึงยอมรับสมมติฐานหลัก (H_0) ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายแตกต่างกันมีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านกาย ไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

แสดงว่า พบค่าความแตกต่างเป็นรายกลุ่ม ดังนั้นจึงทำการวิเคราะห์ความแตกต่างรายกลุ่มนั้นเป็นรายคู่ต่อไป โดยใช้วิธีของ LSD ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๒๔ แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตใจจำแนกตามข้อมูล ปัจจัยส่วนบุคคลด้านความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตาย เป็นรายคู่

ความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตาย				
		๑	๒	๓
	$\bar{X}$	๓.๖๕	๔.๒๕	๔.๓๘
๑ น้อยที่สุดถึงน้อย	๓.๖๕		๐.๐๓*	๐.๐๐*
๒ ปานกลาง	๔.๒๕			๐.๕๓
๓ มากถึงมากที่สุด	๔.๓๘			

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๒๔ พบว่า ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตใจแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จำนวน ๒ คู่

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายน้อยที่สุดถึงน้อย มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตใจ น้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายนปานกลาง

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายน้อยที่สุดถึงน้อย มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตใจ น้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายนมากถึงมากที่สุด

ตารางที่ ๔.๒๕ แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตวิญญาณจำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายเป็นรายคู่

ความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตาย				
		๑	๒	๓
	$\bar{X}$	๓.๓๕	๔.๑๗	๔.๕๗
๑ น้อยที่สุดถึงน้อย	๓.๓๕		.๐๐*	.๐๐*
๒ ปานกลาง	๔.๑๗			.๐๐*
๓ มากถึงมากที่สุด	๔.๕๗			

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๒๕ พบว่า ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตวิญญาณแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จำนวน ๓ คู่

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายน้อยที่สุดถึงน้อย มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตวิญญาณ น้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายปานกลาง

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายน้อยที่สุดถึงน้อย มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตวิญญาณ น้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายมากถึงมากที่สุด

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายปานกลาง มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตวิญญาณ น้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายมากถึงมากที่สุด

ตารางที่ ๔.๒๖ แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านสังคม จำแนกตามข้อมูลด้านความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายเป็นรายคู่

ความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตาย	๑	๒	๓	
	$\bar{X}$	๒.๗๘	๓.๘๐	๓.๖๖
๑ น้อยที่สุดถึงน้อย	๒.๗๘	.๐๑*	.๐๑*	
๒ ปานกลาง	๓.๘๐		.๖๕	
๓ มากถึงมากที่สุด	๓.๖๖			

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๒๖ พบว่า ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านสังคมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จำนวน ๒ คู่

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายน้อยที่สุดถึงน้อย มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านสังคม น้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายปานกลาง

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายน้อยที่สุดถึงน้อย มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านสังคม น้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายมากถึงมากที่สุด

ตารางที่ ๔.๒๗ แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม ตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายเป็นรายคู่

ความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตาย	๑	๒	๓	
	$\bar{X}$	๓.๐๙	๓.๘๙	๔.๐๒
๑ น้อยที่สุดถึงน้อย	๓.๐๙	.๐๐*	.๐๐*	
๒ ปานกลาง	๓.๘๙		.๔๔	
๓ มากถึงมากที่สุด	๔.๐๒			

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๒๗ พบว่า ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จำนวน ๒ คู่

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายน้อยที่สุดถึงน้อย มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม น้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี ที่มีความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับตายระดับปานกลาง

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายน้อยที่สุดถึงน้อย มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม น้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายมากถึงมากที่สุด

สมมติฐานที่ ๑๐ ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคมแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย แตกต่างกัน สามารถเขียนเป็นสมมติฐานทางสถิติได้ดังนี้

H_0 : ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคมแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายไม่แตกต่างกัน

H_1 : ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคมแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์เพื่อทดสอบสมมติฐาน ใช้การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว F-test (One-Way ANOVA) เพื่อวิเคราะห์ความแตกต่างเป็นรายกลุ่ม กรณีพบค่าความแตกต่างเป็นรายกลุ่ม จะวิเคราะห์เปรียบเทียบความแตกต่างเป็นรายคู่ โดยใช้วิธีของ LSD (Least Significant Difference) โดยกำหนดนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ดังนั้นจะสามารถปฏิเสธสมมติฐานหลัก (H_0) ได้ก็ต่อเมื่อมีค่า Sig น้อยกว่า ๐.๐๕ ผลการทดสอบสมมติฐานดังตารางที่ ๔.๒๘

ตารางที่ ๔.๒๘ แสดงค่าเปรียบเทียบความแตกต่างของมีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายจำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านปัจจัยการเตรียมตัวก่อนตายทางด้านการสนับสนุนทางสังคม

พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย	แหล่งความแปรปรวน	SS	df	MS	F	Sig.
ด้านกาย	ระหว่างกลุ่ม	๑๒.๓๒	๒	๖.๑๖	๔.๗๔	.๐๑*
	ภายในกลุ่ม	๑๓๙.๐๘	๑๐๗	๑.๓๐		
	รวม	๑๕๑.๔๐	๑๐๙			
ด้านจิตใจ	ระหว่างกลุ่ม	๕.๙๙	๒	๒.๙๙	๖.๐๘	.๐๐*
	ภายในกลุ่ม	๕๒.๖๙	๑๐๗	๐.๔๙		
	รวม	๕๘.๖๘	๑๐๙			
ด้านจิตวิญญาณ	ระหว่างกลุ่ม	๑๒.๒๕	๒	๖.๑๓	๒๓.๖๖	.๐๐*
	ภายในกลุ่ม	๒๗.๗๐	๑๐๗	๐.๒๖		
	รวม	๓๙.๙๕	๑๐๙			
ด้านสังคม	ระหว่างกลุ่ม	๑๒.๕๔	๒	๖.๒๗	๖.๕๔	.๐๐*
	ภายในกลุ่ม	๑๐๒.๔๙	๑๐๗	๐.๙๖		
	รวม	๑๑๕.๐๓	๑๐๙			
พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม	ระหว่างกลุ่ม	๙.๑๘	๒	๔.๕๙	๑๓.๗๓	.๐๐*
	ภายในกลุ่ม	๓๕.๗๙	๑๐๗	๐.๓๔		
	รวม	๔๔.๙๗	๑๐๙			

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๒๘ พบว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคมแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน โดยมีค่า Sig น้อยกว่า ๐.๐๕

และเมื่อเปรียบเทียบเป็นรายด้าน ได้แก่ ด้านกาย ด้านจิตใจ ด้านจิตวิญญาณ และด้านสังคมพบว่ามีค่า Sig น้อยกว่า ๐.๐๕ ดังนั้นจึงยอมรับสมมติฐานรอง (H_1) ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคมแตกต่างกันมีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านกาย ด้านจิตใจ ด้านจิตวิญญาณ และด้านสังคม แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

แสดงว่า พบค่าความแตกต่างเป็นรายกลุ่ม ดังนั้นจึงทำการวิเคราะห์ความแตกต่างรายกลุ่มนั้นเป็นรายคู่ต่อไป โดยใช้วิธีของ LSD ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๒๙ แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านกายจำแนกตามข้อมูล ปัจจัยส่วนบุคคลด้านการสนับสนุนทางสังคม เป็นรายคู่ ปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคม

		๑	๒	๓
	$\bar{X}$	๒.๙๑	๒.๘๗	๓.๕๕
๑ น้อยที่สุดถึงน้อย	๒.๙๑		.๙๐	.๐๒*
๒ ปานกลาง	๒.๘๗			.๐๑*
๓ มากถึงมากที่สุด	๓.๕๕			

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๒๙ พบว่า ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคมแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านกายแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จำนวน ๒ คู่

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคมน้อยที่สุดถึงน้อย มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านกาย น้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคมมากถึงมากที่สุด

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคมปานกลาง มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านกาย น้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคมมากถึงมากที่สุด

ตารางที่ ๔.๓๐ แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตใจจำแนกตามข้อมูล ปัจจัยส่วนบุคคลด้านปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคม เป็นรายคู่

ปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคม				
		๑	๒	๓
	$\bar{X}$	๔.๐๒	๔.๑๐	๔.๕๓
๑ น้อยที่สุดถึงน้อย	๔.๐๒		.๖๗	.๐๐*
๒ ปานกลาง	๔.๑๐			.๐๑*
๓ มากถึงมากที่สุด	๔.๕๓			

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๓๐ พบว่า ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคมแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตใจแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จำนวน ๒ คู่

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคมน้อยที่สุดถึงน้อย มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตใจ น้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคมมากถึงมากที่สุด

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคมปานกลาง มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตใจ น้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคมมากถึงมากที่สุด

ตารางที่ ๔.๓๑ แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตวิญญาณจำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านการสนับสนุนทางสังคม เป็นรายคู่ปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคม

		๑	๒	๓
	$\bar{X}$	๓.๗๘	๔.๔๙	๔.๖๑
๑ น้อยที่สุดถึงน้อย	๓.๗๘		.๐๐*	.๐๐*
๒ ปานกลาง	๔.๔๙			.๒๖
๓ มากถึงมากที่สุด	๔.๖๑			

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๓๑ พบว่า ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคมแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตวิญญาณแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จำนวน ๒ คู่

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคมน้อยที่สุดถึงน้อย มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตวิญญาณ น้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคมปานกลาง

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคมน้อยที่สุดถึงน้อย มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านจิตวิญญาณ น้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคมมากถึงมากที่สุด

ตารางที่ ๔.๓๒ แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านสังคมจำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านการสนับสนุนทางสังคม เป็นรายคู่ปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคม

		๑	๒	๓
	$\bar{X}$	๓.๒๐	๓.๓๒	๓.๙๔
๑ น้อยที่สุดถึงน้อย	๓.๒๐		.๖๓	.๐๐*
๒ ปานกลาง	๓.๓๒			.๐๑*
๓ มากถึงมากที่สุด	๓.๙๔			

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๓๒ พบว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคมแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านสังคมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จำนวน ๒ คู่

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคมน้อยที่สุดถึงน้อย มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านสังคม น้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคมมากถึงมากที่สุด

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคมปานกลาง มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายด้านสังคม น้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคมมากถึงมากที่สุด

ตารางที่ ๔.๓๓ แสดงการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมจำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลด้านการสนับสนุนทางสังคม เป็นรายคู่

ปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคม		๑	๒	๓
	$\bar{X}$	๓.๕๐	๓.๗๔	๔.๑๙
๑ น้อยที่สุดถึงน้อย	๓.๕๐		.๑๓	.๐๐*
๒ ปานกลาง	๓.๗๔			.๐๐*
๓ มากถึงมากที่สุด	๔.๑๙			

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๓๓ พบว่า ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. ปราจีนบุรีที่มีปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคมแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จำนวน ๒ คู่

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. ปราจีนบุรีที่มีปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคมน้อยที่สุดถึงน้อย มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม น้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. ปราจีนบุรีที่มีปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคมมากถึงมากที่สุด

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. ปราจีนบุรีที่มีปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคมปานกลาง มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม น้อยกว่าผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. ปราจีนบุรีที่มีปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคมมากถึงมากที่สุด

ตารางที่ ๔.๓๔ แสดงสรุปสมมติฐานที่ ๑ - ๑๐

พฤติกรรมในการเตรียมตัว ก่อนตาย	ปัจจัยที่เกี่ยวกับการเตรียมตัวก่อนตาย					
	เพศ	อายุ	สถานภาพ	การศึกษา	รายได้ต่อเดือน	ประสบการณ์ปฏิบัติธรรม
ด้านกาย	.๐๔*	-	-	.๐๑*	-	.๐๐*
ด้านจิตใจ	-	-	-	.๐๑*	-	.๐๐*
ด้านจิตวิญญาณ	.๐๐*	-	-	-	-	.๐๐*
ด้านสังคม	-	-	-	-	-	.๐๑*
พฤติกรรมในการเตรียมตัว ก่อนตายโดยรวม	-	.๐๓*	-	.๐๒*	-	.๐๐*

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ตารางที่ ๔.๓๔ แสดงสรุปสมมติฐานที่ ๑ - ๑๐ (ต่อ)

พฤติกรรมในการเตรียมตัว ก่อนตาย	ปัจจัยที่เกี่ยวกับการเตรียมตัวก่อนตาย			
	การรับรู้ภาวะ สุขภาพ	ความวิตกกังวล เกี่ยวกับ ความตาย	ความเชื่อทาง ศาสนาเกี่ยวกับ ความตาย	การ สนับสนุน ทางสังคม
ด้านกาย				.๐๑*
ด้านจิตใจ	.๐๐*	.๐๔*	.๐๐*	.๐๐*
ด้านจิตวิญญาณ			.๐๐*	.๐๐*
ด้านสังคม			.๐๑*	.๐๐*
พฤติกรรมในการเตรียมตัว ก่อนตายโดยรวม			.๐๐*	.๐๐*

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๓๔ แสดงผลสรุปผลการทดสอบสมมติฐานที่ ๑- ปัจจัยส่วนบุคคล ซึ่งประกอบด้วย เพศ อายุ สถานภาพ ระดับการศึกษา รายได้ต่อเดือน ประสบการณ์ปฏิบัติธรรม การรับรู้ภาวะสุขภาพ ความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตาย ความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตาย การ

สนับสนุนทางสังคม แตกต่างกันมีผลต่อพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย แตกต่างกันได้ดังนี้

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีเพศแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในด้านกายและด้านจิตวิญญาณ

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีอายุแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในด้านพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีการศึกษาแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในด้านกายด้านจิตใจ และพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีประสบการณ์ปฏิบัติธรรมแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในด้านกาย ด้านจิตใจ ด้านจิตวิญญาณ ด้านสังคม และพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีการรับรู้ภาวะสุขภาพแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในด้านจิตใจ

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตายแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในด้านจิตใจ

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในด้านจิตใจ ด้านจิตวิญญาณ ด้านสังคม และพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีการสนับสนุนทางสังคมแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในด้านกาย ด้านจิตใจ ด้านจิตวิญญาณ ด้านสังคม และพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม

สมมติฐานที่ ๑๑ ปัจจัยที่เกี่ยวกับการเตรียมตัวตายมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตาย สามารถเขียนเป็นสมมติฐานทางสถิติได้ดังนี้

H_0 : ปัจจัยที่เกี่ยวกับการเตรียมตัวก่อนตายไม่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตาย

H_1 : ปัจจัยที่เกี่ยวกับการเตรียมตัวก่อนตายมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตาย

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์เพื่อทดสอบสมมติฐาน ใช้การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ด้วย Pearson Correlation Coefficients โดยกำหนดนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ดังนั้นจะสามารถปฏิเสธสมมติฐานหลัก (H_0) ได้ก็ต่อเมื่อมีค่า Sig น้อยกว่า ๐.๐๕ ผลการทดสอบสมมติฐานดังตารางที่ ๔.๓๕

ตารางที่ ๔.๓๕ แสดงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่เกี่ยวกับการเตรียมตัวก่อนตายกับพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม

ตัวแปรต้น	r	Sig.	ระดับความสัมพันธ์	ทิศทาง
การรับรู้ภาวะสุขภาพ	.๒๓	.๐๑**	ต่ำ	ทิศทางเดียวกัน
ความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตาย	-.๒๐	.๐๒*	ต่ำ	ทิศทางตรงกันข้าม
ความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตาย	.๔๕	.๐๐**	ปานกลาง	ทิศทางเดียวกัน
การสนับสนุนทางสังคม	.๕๔	.๐๐**	ปานกลาง	ทิศทางเดียวกัน
โดยรวม	.๓๒	.๐๐**	ปานกลาง	ทิศทางเดียวกัน

** มีความสัมพันธ์กัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑

* มีความสัมพันธ์กัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๓๕ พบว่าปัจจัยที่เกี่ยวกับการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม ทิศทางเดียวกันในระดับปานกลาง ($r = .๓๑๘$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า

การสนับสนุนทางสังคมกับพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมมีความสัมพันธ์ทิศทางเดียวกันในระดับปานกลาง ($r = .๕๓๗$) ความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายกับพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมมีความสัมพันธ์ทิศทางเดียวกันในระดับปานกลาง ($r = .๔๕๑$) การรับรู้ภาวะสุขภาพกับพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมมีความสัมพันธ์ทิศทางเดียวกันในระดับต่ำ ($r = .๒๓๓$) ความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตายกับพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมมีความสัมพันธ์ทิศทางตรงกันข้ามในระดับต่ำ ($r = -.๑๙๕$)

ตารางที่ ๔.๓๖ แสดงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคลตัวแปรต้นกับพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม

ตัวแปรต้น	r	Sig.	ระดับความสัมพันธ์	ทิศทาง
รายได้ต่อเดือน	-.๐๕ ^c	.๖๔	ไม่มีความสัมพันธ์กัน	
สถานภาพ	.๐๕ ^b	.๕๓	ไม่มีความสัมพันธ์กัน	
การศึกษา	-.๑๔ ^c	.๑๖	ไม่มีความสัมพันธ์กัน	
เพศ	.๑๖ ^b	.๐๕*	ต่ำ	ทิศทางเดียวกัน
อายุ	.๒๕ ^a	.๐๑**	ต่ำ	ทิศทางเดียวกัน
ประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรมกับชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. ปราจีนบุรี	.๔๓ ^c	.๐๐**	ปานกลาง	ทิศทางเดียวกัน

b (Point biserial correlation coefficient)

c (Spearman rank-order correlation coefficient)

** มีความสัมพันธ์กัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑

* มีความสัมพันธ์กัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๓๖ พบว่า ปัจจัยส่วนบุคคลที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี โดยเรียงลำดับตามความสัมพันธ์ดังนี้

ประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรมกับชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จ.ปราจีนบุรีกับพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมมีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับปานกลาง ($r = .๔๓๔$) อายุกับพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมมีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับต่ำ ($r = .๒๕๑$) เพศกับพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมมีความสัมพันธ์ทิศทางเดียวกันในระดับต่ำ ($r = .๑๕๖$)

สถานภาพ ระดับการศึกษา และรายได้ต่อเดือนพบว่าไม่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี ” มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ๑) เพื่อศึกษาระดับของพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี ๒) เพื่อเปรียบเทียบระดับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี ที่มีปัจจัยส่วนบุคคลแตกต่างกันไป ๓) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่เกี่ยวกับการเตรียมก่อนตายกับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี

ผู้วิจัยจะได้สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้สอดคล้องตามวัตถุประสงค์ตามลำดับพร้อมทั้งอภิปรายดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิเคราะห์ปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นหญิงจำนวน ๖๑ คน (ร้อยละ ๕๕.๕) และเป็นชายจำนวน ๔๙ คน (ร้อยละ ๔๔.๕)

เป็นผู้ที่มีช่วงอายุระหว่าง ๖๐-๖๙ ปี จำนวน ๗๑ คน (ร้อยละ ๖๔.๕) รองลงมาเป็นผู้มีอายุระหว่าง ๗๐-๗๙ ปี จำนวน ๓๒ คน (ร้อยละ ๒๙.๑) และกลุ่มผู้ที่มีอายุช่วง ๘๐ ปีและ ๘๑ ปีขึ้นไป จำนวน ๗ คน (ร้อยละ ๖.๔)

เป็นผู้ที่มีสถานภาพอยู่กับคู่สมรส จำนวน ๖๗ คน (ร้อยละ ๖๐.๙) รองลงมาเป็นกลุ่มหม้ายเป็นจำนวน ๑๘ คน (ร้อยละ ๑๖.๔) อันดับถัดไปคือ หย่าและแยกกันอยู่ ๑๖ คน (ร้อยละ ๑๔.๕) และกลุ่มที่น้อยที่สุดคือโสด จำนวน ๙ คน (ร้อยละ ๘.๒)

เป็นผู้มีการศึกษาระดับประถมศึกษา/ต่ำกว่าจำนวน ๕๑ คน (ร้อยละ ๔๖.๔) รองลงมาคือกลุ่มปริญญาโทและสูงกว่า ๒๓ คน (ร้อยละ ๒๐.๙) ลำดับถัดไปได้แก่กลุ่มปริญญาตรีหรือเทียบเท่าจำนวน ๑๕ คน (ร้อยละ ๑๓.๖) ส่วนกลุ่มมัธยมศึกษาและปวช ๑๓ คน (ร้อยละ ๑๑.๘) และลำดับสุดท้ายกลุ่มอนุปริญญาและปวส ๘ คน (ร้อยละ ๗.๓)

เป็นผู้ที่มีรายได้มากกว่า ๒๐,๐๐๑ บาทขึ้นไป จำนวน ๓๕ คน (ร้อยละ ๓๑.๘) รายได้เดือนละ ๑,๐๐๑-๑๐,๐๐๐ บาท จำนวน ๓๐ คน (ร้อยละ ๒๗.๓) มีรายได้ต่อเดือนๆละ ๑๐,๐๐๑-๒๐,๐๐๐ บาท จำนวน ๒๔ คน (ร้อยละ ๒๑.๘) สุดท้ายมีรายได้ต่ำกว่าเดือนละ ๑,๐๐๐ บาท จำนวน ๒๑ คน (ร้อยละ ๑๙.๑)

เป็นผู้มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรมปฏิบัติธรรม ๒๑ ครั้งขึ้นไป จำนวน ๖๒ คน (ร้อยละ ๕๖.๔) รองลงมาเป็นผู้มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรมปฏิบัติธรรม ๑-๕ ครั้ง จำนวน ๒๓ คน (ร้อยละ ๒๐.๙) ลำดับต่อไปเป็นผู้มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรมปฏิบัติธรรม ๖-๑๐ ครั้ง จำนวน ๑๔ คน (ร้อยละ ๑๒.๗) สุดท้ายผู้ที่มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรมปฏิบัติธรรม ๑๑-๒๐ ครั้ง จำนวน ๑๑ คน (ร้อยละ ๑๐.๐)

๕.๒ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์

๑. พบว่าระดับของพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมของผู้สูงอายุ ชุมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี ค่าเฉลี่ยรวม ($\bar{x} = ๓.๙๐$) อยู่ในระดับมาก ด้านจิตวิญญาณ ($\bar{x} = ๔.๓๙$) อยู่ในระดับมากที่สุด ด้านจิตใจ ($\bar{x} = ๔.๒๘$) อยู่ในระดับมากที่สุด ด้านสังคม ($\bar{x} = ๓.๕๘$) อยู่ในระดับมาก ด้านกาย ($\bar{x} = ๓.๒๐$) อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อจำแนกเป็นรายข้อ พบว่า

ด้านกาย ค่าเฉลี่ยรวม ($\bar{x} = ๓.๒๐$) อยู่ในระดับปานกลาง ท่านได้เลือกสถานที่รักษาตัวเวลาป่วยหนักในวาระสุดท้ายแล้ว ($\bar{x} = ๓.๓๓$) อยู่ในระดับปานกลาง ท่านได้มอบหมายให้มีผู้ตัดสินใจแทนท่านเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลเมื่อท่านมีอาการป่วยหนักในวาระสุดท้าย ($\bar{x} = ๓.๓๑$) อยู่ในระดับปานกลาง ในกรณีป่วยหนักท่านเลือกวิธีการรักษาพยาบาลทางการแพทย์เพื่อบรรเทาอาการเจ็บปวดทรมานกายไว้แล้ว ($\bar{x} = ๓.๒๔$) อยู่ในระดับปานกลาง ท่านได้บอกกับญาติไว้แล้วถึงวิธีจัดงานศพของท่านหลังจากท่านเสียชีวิต ($\bar{x} = ๒.๙๕$) อยู่ในระดับปานกลาง

ด้านจิตใจ ค่าเฉลี่ยรวม ($\bar{x} = ๔.๒๘$) อยู่ในระดับมากที่สุด ท่านทำใจยอมรับได้ว่าความตายเป็นเรื่องธรรมดาของชีวิต ($\bar{x} = ๔.๖๕$) อยู่ในระดับมากที่สุด จิตใจของท่านพร้อมยอมรับความจริงได้ว่าความตายเกิดขึ้นได้ทุกวินาที ($\bar{x} = ๔.๕๔$) อยู่ในระดับมากที่สุด สภาพจิตใจของท่านพร้อมรับฟังความจริงจากแพทย์ในกรณีเจ็บป่วยครั้งนี้อาจต้องเสียชีวิต ($\bar{x} = ๔.๓๔$) อยู่ในระดับมากที่สุด ท่านจะใช้ชีวิตที่เหลืออยู่ด้วยการสร้างประโยชน์ให้เกิดแก่ผู้อื่น ($\bar{x} = ๔.๓๓$) อยู่ในระดับมากที่สุด ท่านได้เลือกผู้ตัดสินใจแทนท่านทุกเรื่องไว้แล้วเมื่อท่านป่วยหนักใกล้ตาย ($\bar{x} = ๓.๖๐$) อยู่ในระดับมาก

ด้านจิตวิญญาณ ค่าเฉลี่ยรวม ($\bar{x} = ๔.๓๙$) อยู่ในระดับมากที่สุด ท่านได้ดำเนินชีวิตในแต่ละวันอย่างมีกำลังใจและไม่ท้อแท้โดยยึดหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ($\bar{x} = ๔.๕๑$) อยู่ในระดับมากที่สุด ท่านรู้สึกสบายใจที่ได้สวดมนต์ ทำทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ($\bar{x} = ๔.๔๖$) อยู่ในระดับมากที่สุด วันเวลาเหลือน้อยท่านต้องหมั่นทำบุญสร้างคุณงามความดีในบั้นปลายของชีวิต ($\bar{x} = ๔.๓๙$) อยู่ในระดับมากที่สุด ท่านได้มีการคิดทบทวนถึงบุญกุศลคุณงามความดีที่ท่านได้ทำมาในชีวิต ($\bar{x} = ๔.๓๓$) อยู่ในระดับมากที่สุด ธรรมะช่วยให้ท่านปล่อยวางจากบุคคลอันเป็นที่รักของท่านได้ ($\bar{x} = ๔.๒๖$) อยู่ในระดับมากที่สุด

ด้านสังคมค่าเฉลี่ยรวม ($\bar{x}=3.58$) อยู่ในระดับมาก ท่านพึงพาช่วยเหลือตัวเองให้มากที่สุดในการใช้ชีวิตประจำวันเพื่อลดภาระของคนในครอบครัว ($\bar{x}=4.35$) อยู่ในระดับมากที่สุด ท่านได้ปรับความเข้าใจกับผู้ที่ท่านเคยมีความขัดแย้ง ($\bar{x}=3.44$) อยู่ในระดับปานกลาง ท่านได้มอบหมายภาระหน้าที่ความรับผิดชอบต่างๆของท่านไว้เรียบร้อยแล้ว ($\bar{x}=3.47$) อยู่ในระดับปานกลาง ท่านได้ตกลงกับครอบครัวผู้ใกล้ชิดไว้แล้วถึงวิธีปฏิบัติเรื่องการเงินในเวลาที่ท่านป่วยหนักไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ ($\bar{x}=3.41$) อยู่ในระดับปานกลาง ท่านได้ทำพินัยกรรมด้านทรัพย์สิน เงินทองแก่ผู้ที่ได้รับไว้เรียบร้อยแล้ว ($\bar{x}=3.22$) อยู่ในระดับปานกลาง

๒. พบว่าระดับพฤติกรรมเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม

๒.๔ น.จังหวัดปราจีนบุรี ที่มีปัจจัยส่วนบุคคลแตกต่างกันไป โดยปัจจัยส่วนบุคคล ซึ่งประกอบด้วย เพศ อายุ สถานภาพ ระดับการศึกษา รายได้ต่อเดือน ประสบการณ์ปฏิบัติธรรม การรับรู้ภาวะสุขภาพ ความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตาย ความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตาย และการสนับสนุนทางสังคมแตกต่างกัน มีผลต่อพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน สรุปได้ดังนี้

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีเพศแตกต่างกัน มีพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในด้านกายและด้านจิตวิญญาณ

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีอายุแตกต่างกัน มีพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในด้านพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีการศึกษาแตกต่างกัน มีพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในด้านกาย ด้านจิตใจ และพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีประสบการณ์ปฏิบัติธรรมแตกต่างกัน มีพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในด้านกาย ด้านจิตใจ ด้านจิตวิญญาณ ด้านสังคม และพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีการรับรู้ภาวะสุขภาพแตกต่างกัน มีพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในด้านจิตใจ

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตายแตกต่างกัน มีพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในด้านจิตใจ

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายแตกต่างกัน มีพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในด้านจิตใจ ด้านจิตวิญญาณ ด้านสังคม และพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีการสนับสนุนทางสังคมแตกต่างกัน มีพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในด้านกาย ด้านจิตใจ ด้านจิตวิญญาณ ด้านสังคม และพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม

๓. พบว่าปัจจัยที่เกี่ยวกับการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม ทิศทางเดียวกันในระดับปานกลาง ($r = .๓๑๘$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า การสนับสนุนทางสังคมกับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมมีความสัมพันธ์ทิศทางเดียวกันในระดับปานกลาง ($r = .๕๓๗$) ความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายกับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมมีความสัมพันธ์ทิศทางเดียวกันในระดับปานกลาง ($r = .๔๕๑$) การรับรู้ภาวะสุขภาพกับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมมีความสัมพันธ์ทิศทางเดียวกันในระดับต่ำ ($r = .๒๓๓$) ความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตายกับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมมีความสัมพันธ์ทิศทางตรงกันข้ามในระดับต่ำ ($r = -.๑๙๕$) ระดับปัจจัยเกี่ยวกับการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีโดยภาพรวม ($\bar{x} = ๓.๗๐$) อยู่ในระดับมาก เมื่อจำแนกเป็นรายข้อ พบว่า

ด้านการรับรู้ภาวะสุขภาพ ค่าเฉลี่ยรวม ($\bar{x} = ๓.๗๘$) อยู่ในระดับมาก ท่านพักผ่อนหลับนอนได้เป็นปกติ ($\bar{x} = ๔.๐๘$) อยู่ในระดับมาก ท่านมีกำลังใจที่เข้มแข็ง ($\bar{x} = ๔.๐๑$) อยู่ในระดับมาก ท่านคิดว่าสุขภาพกายของท่านยังแข็งแรง ($\bar{x} = ๓.๒๖$) อยู่ในระดับปานกลาง

ด้านความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตาย ค่าเฉลี่ยรวม ($\bar{x} = ๓.๒๘$) อยู่ในระดับปานกลาง ท่านมีความกังวลเกิดการกลัวตายทุกครั้งที่เห็นงานศพ ($\bar{x} = ๓.๔๓$) อยู่ในระดับปานกลาง ท่านกังวลว่าเมื่อท่านตายแล้วครอบครัวลูกหลานญาติพี่น้องจะทะเลาะกัน ($\bar{x} = ๓.๒๕$) อยู่ในระดับปานกลาง ท่านกังวลว่าเมื่อตายไปแล้วจะไปอยู่ในสถานที่ๆทุกข์ทรมาน ($\bar{x} = ๓.๒๕$) อยู่ในระดับปานกลาง ท่านกังวลว่าตอนใกล้ตายจะไม่มีคนดูแล ($\bar{x} = ๓.๓๑$) อยู่ในระดับปานกลาง ท่านรู้สึกกังวลว่าจะตายแบบเจ็บปวดทรมาน ($\bar{x} = ๓.๑๖$) อยู่ในระดับปานกลาง

ด้านความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตาย ค่าเฉลี่ยรวม ($\bar{x} = ๔.๒๔$) อยู่ในระดับมากที่สุด ท่านเชื่อว่าการทำความดี สร้างบุญกุศลทำให้จากไปอย่างสงบ ($\bar{x} = ๔.๔๒$) อยู่ในระดับมากที่สุด ท่านเชื่อเรื่องเวียนว่ายตายเกิด ($\bar{x} = ๔.๓๙$) อยู่ในระดับมากที่สุด ท่านเชื่อว่าการให้อโหสิกรรมให้บุคคลที่เคยล่วงเกินเป็นการชำระล้างกรรมเก่า ($\bar{x} = ๔.๑๐$) อยู่ในระดับมาก ท่านเชื่อว่าการระลึกถึงมรณานุสติจะทำให้ท่านหวาดกลัวความตายน้อยลง ($\bar{x} = ๔.๐๖$) อยู่ในระดับมาก

ด้านการสนับสนุนทางสังคม ค่าเฉลี่ยรวม ($\bar{x} = 3.62$) อยู่ในระดับมาก เมื่อท่านเจ็บป่วย ท่านมักได้รับการดูแลเอาใจใส่จากบุคคลรอบข้าง ($\bar{x} = 4.10$) อยู่ในระดับมาก ท่านไม่เคยขาดแคลนสิ่งจำเป็นที่มีประโยชน์ที่ใช้ในชีวิตประจำวันเช่นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค หนังสือ เทปธรรมะ บทสวดมนต์ เพราะมีคนมาทำให้เสมอๆ ($\bar{x} = 3.75$) อยู่ในระดับมาก ในเวลาท่านเจ็บป่วยท่านมักได้รับความช่วยเหลือด้านการเงิน ($\bar{x} = 3.44$) อยู่ในระดับมาก ท่านได้รับคำแนะนำรับรู้เกี่ยวกับเรื่องการเตรียมตัวก่อนตาย ($\bar{x} = 3.17$) อยู่ในระดับปานกลาง

ระดับปัจจัยเกี่ยวกับการเตรียมตัวตายโดยภาพรวม ($\bar{x} = 3.70$) อยู่ในระดับมาก เมื่อจำแนกเป็นรายด้าน พบว่า ด้านความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตาย ($\bar{x} = 4.24$) อยู่ในระดับมากที่สุด ด้านการรับรู้ภาวะสุขภาพ ($\bar{x} = 3.78$) อยู่ในระดับมาก ด้านการสนับสนุนทางสังคม ($\bar{x} = 3.62$) อยู่ในระดับมาก ด้านความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตาย ($\bar{x} = 3.28$) อยู่ในระดับปานกลางพบว่า

สรุปผลการทดสอบสมมติฐาน

สมมติฐานที่ ๑ ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี ที่มีเพศแตกต่างกัน มีพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในด้านกายและด้านจิตวิญญาณ

สมมติฐานที่ ๒ ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี ที่มีอายุแตกต่างกัน มีพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในด้านพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม

สมมติฐานที่ ๓ ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี ที่มีสถานภาพแตกต่างกัน มีพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในทุกๆ ด้าน

สมมติฐานที่ ๔ ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี ที่มีการศึกษาแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในด้านกาย ด้านจิตใจ และพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม

สมมติฐานที่ ๕ ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี ที่มีรายได้ต่อเดือนแตกต่างกัน มีพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในทุกๆ ด้าน

สมมติฐานที่ ๖ ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี ที่มีประสบการณ์ปฏิบัติธรรมแตกต่างกัน มีพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่

ระดับ ๐.๐๕ ในด้านกาย ด้านจิตใจ ด้านจิตวิญญาณ ด้านสังคม และพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม

สมมติฐานที่ ๗ ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี ที่มีการรับรู้ภาวะสุขภาพแตกต่างกัน มีพฤติกรรมเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในด้านจิตใจ

สมมติฐานที่ ๘ ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี ที่มีความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตายแตกต่างกัน มีพฤติกรรมเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในด้านจิตใจ

สมมติฐานที่ ๙ ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี ที่มีความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายแตกต่างกัน มีพฤติกรรมเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในด้านจิตใจ ด้านจิตวิญญาณ ด้านสังคม และพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม

สมมติฐานที่ ๑๐ ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี ที่มีการสนับสนุนทางสังคมแตกต่างกัน มีพฤติกรรมเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในด้านกาย ด้านจิตใจ ด้านจิตวิญญาณ ด้านสังคม และพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม

สมมติฐานที่ ๑๑ พบว่า ปัจจัยที่เกี่ยวกับการเตรียมตัวตายโดยรวมมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม ทิศทางเดียวกันในระดับปานกลาง ($r = .๓๑๘$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า การสนับสนุนทางสังคมกับพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมมีความสัมพันธ์ทิศทางเดียวกันในระดับปานกลาง ($r = .๕๓๗$) ความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายกับพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมมีความสัมพันธ์ทิศทางเดียวกันในระดับปานกลาง ($r = .๔๕๑$) การรับรู้ภาวะสุขภาพกับพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมมีความสัมพันธ์ทิศทางเดียวกันในระดับต่ำ ($r = .๒๓๓$) ความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตายกับพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมมีความสัมพันธ์ทิศทางตรงกันข้ามในระดับต่ำ ($r = -.๑๙๕$)

๕.๓ อภิปรายผลการวิจัย

ผลการศึกษาพบว่า ระดับปัจจัยเกี่ยวกับการเตรียมตัวก่อนตายโดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก เมื่อจำแนกเป็นรายด้าน พบว่า ด้านความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตาย อยู่ในระดับมาก ด้านการรับรู้ภาวะสุขภาพ อยู่ในระดับมาก ด้านการสนับสนุนทางสังคม อยู่ในระดับมาก ด้านความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตาย อยู่ในระดับปานกลาง สอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาสุพรต ธมมาราโม

(สมศิริ) ได้ศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่อง “ทัศนคติต่อความตายในพระพุทธศาสนาเถรวาท กรณีศึกษานิสิตห้องเรียนวัดไชยชุมพลชนะสงคราม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กาญจนบุรี” ผลการศึกษาพบว่า การวิเคราะห์เกี่ยวกับทัศนคติต่อความตายพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติต่อความตายโดยรวมทุกด้านระดับมาก ($\bar{x} = 3.51$) และในแต่ละด้านได้แก่ ด้านความรู้สึกรู้สึก ($\bar{x} = 3.67$) และด้านพฤติกรรม ($\bar{x} = 3.56$) อยู่ในระดับดีมากส่วนด้านความรู้คิดอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x} = 3.32$) และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ วัชพลประสิทธิ์ ก้อนแก้ว ได้ศึกษา “พฤติกรรมสุขภาพของผู้สูงอายุที่อาศัยในเขตเทศบาลตำบล คลองตำหรุ อำเภอเมืองชลบุรี” พบว่าผู้สูงอายุมีพฤติกรรมสุขภาพโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละด้าน พบว่าผู้สูงอายุมีพฤติกรรมสุขภาพอยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน โดยมีพฤติกรรมด้านการรับประทานอาหารเป็นพฤติกรรมดีที่สุด รองลงมาคือการปฏิบัติตนในภาวะเจ็บป่วย การจัดการความเครียด และมีพฤติกรรมออกกำลังกายแย่มากที่สุด

พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมค่าเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมาก ด้านจิตวิญญาณ อยู่ในระดับมากที่สุด ด้านจิตใจอยู่ในระดับมากที่สุด ด้านสังคมอยู่ในระดับมาก ด้านกายอยู่ในระดับปานกลางสอดคล้องกับงานวิจัยของสารภี รังสิโกศัย ที่ศึกษา “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเตรียมตัวเพื่อเผชิญกับความตายและภาวะใกล้ตายของผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุจังหวัดปัตตานี” ผลการวิจัย ผลการวิจัยพบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ร้อยละ ๕๕.๙ มีพฤติกรรมการเตรียมตัวเพื่อเผชิญกับความตายและภาวะใกล้ตายอยู่ในระดับสูง ($\bar{x} = 49.03$, $SD = 4.54$)

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีเพศแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในด้านกายและด้านจิตวิญญาณ สอดคล้องกับงานวิจัยของ Douglas Brown ซึ่งพบว่า “พฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายประกอบไปด้วยการเตรียมตัวทางด้านร่างกาย จิตใจ จิตวิญญาณ และสังคม ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุประกอบด้วยความแตกต่างด้านเพศ” โดยพบว่าเพศหญิงจะมีพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตาย มากกว่าเพศชาย เนื่องจากผู้สูงอายุเพศหญิงมีความกลัวในกระบวนการของความตาย เช่น การย้ายชีวิต ความเจ็บปวดก่อนตาย จึงมีการเตรียมตัวก่อนตายและ ผู้สูงอายุเพศหญิงต้องการตายอย่างมีศักดิ์ศรี มากกว่าผู้สูงอายุเพศชาย

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีอายุแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในด้านพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวม สอดคล้องกับงานวิจัยของ นิตยา ปัญจมีดิถี ที่ได้ทำวิจัยเรื่อง “การดูแลผู้ป่วยในระยะสุดท้ายในสถานสงเคราะห์คนชรา” โดยพบว่าผู้สูงอายุที่อยู่ในช่วงชราภาพมากจะมีพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตาย มากกว่า เนื่องจากมีประสบการณ์การสูญเสียมาก และมีความเสื่อมของร่างกาย จึงสามารถทำใจยอมรับ และเตรียมพร้อมที่จะพบกับความตาย ได้อย่างไม่ยึดมั่นอาลัยใน

ชีวิต สอดคล้องกับงานวิจัยของ สโรตะนี ชัยพันธ์ ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การรับรู้ชีวิตและความตายของบุคลากรในองค์กรสาธารณสุขประโยชน์ : กรณีศึกษาบุคลากรในมูลนิธิป่อเต็กตึ๊ง” พบว่าการได้ประสบกับเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับความตายบ่อยครั้งในการทำงาน ทำให้เกิดการรับรู้ชีวิตและความตาย เกิดการเปรียบเทียบชีวิตและความตาย และเข้าใจถึงชีวิตและความตายของมนุษย์ที่เป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีการศึกษาแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในด้านกาย ด้านจิตใจ และพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมสอดคล้องกับงานวิจัยของ อุทยา นาคเจริญ “การเตรียมตัวสำหรับความตายของผู้ติดเชื้อเอชไอวี” โดยพบว่าผู้สูงอายุที่มีการศึกษาสูงกว่าจะมีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายได้มากกว่าผู้ที่มีการศึกษาน้อย เนื่องจากการศึกษาช่วยให้มีทักษะในการแก้ปัญหา การแสวงหาแหล่งข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ และสามารถตัดสินใจหรือเลือกปฏิบัติด้านสุขภาพอนามัยและเผชิญกับความเจ็บป่วยของตนได้ดีกว่า

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีประสบการณ์ปฏิบัติธรรมแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในด้านกาย ด้านจิตใจ ด้านจิตวิญญาณ ด้านสังคม และพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมสอดคล้องกับงานวิจัยของ สโรตะนี ชัยพันธ์ ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การรับรู้ชีวิตและความตายของบุคลากรในองค์กรสาธารณสุขประโยชน์ กรณีศึกษาบุคลากรในมูลนิธิป่อเต็กตึ๊ง” พบว่าการได้ประสบกับเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับความตายบ่อยครั้งในการทำงาน ทำให้เกิดการรับรู้ชีวิตและความตาย เกิดการเปรียบเทียบชีวิตและความตาย และเข้าใจถึงชีวิตและความตายของมนุษย์ที่เป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน

ผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรีที่มีความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายแตกต่างกัน มีพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในด้านจิตใจ ด้านจิตวิญญาณ ด้านสังคม และพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมสอดคล้องกับการศึกษาของ ชุศรี บุรณ์ทอง ได้ “ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องความตายในพระอภิธรรมปิฎก” สรุปความว่า จากมุมมองของพระอภิธรรมปิฎกความตายกับการเกิดใหม่ เกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด พอตายลงการเกิดใหม่จะตามมาทันที ทั้งความตายและการเกิดใหม่ เป็น กระบวนการแห่งกระแสต่อเนื่องแห่งชีวิตอันเดียวกัน ถ้ามองชีวิตในแง่นี้ เราจะไม่กลัวความตาย เพราะความตายไม่ใช่ความดับสูญแห่งชีวิตอย่างสิ้นเชิง ยิ่งกว่านั้นเรายังสามารถจัดการกับชีวิตของ ตนได้โดยการควบคุมกรรมของตน คนอาจเลือกภพภูมิใหม่ได้ตามที่ตนต้องการ โดยไม่ต้องยอมสยบต่อความประสพตามอำนาจใจของอำนาจเหนือธรรมชาติใด ๆ ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงเป็น ศาสนาแห่งความหวังที่สามารถช่วยให้คนรู้จักเตรียมตัวเพื่อเผชิญกับความตายอย่างกล้าหาญ และในการวิจัยของ สารภี รัสสีโกศัย ที่ศึกษา “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการเตรียมตัวตายและภาวะใกล้ตายของผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุ จังหวัดปัตตานี” กล่าวถึงคำสอนศาสนาพุทธ

๑. อนิจจตา คือความไม่เที่ยงไม่คงที่ไม่ว่าสิ่งทั้งหลายทั้งรูปธรรมนามธรรม เมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมเสื่อมและสลายไป ไม่อาจยืนยงคงอยู่ได้แต่การเสื่อมสลายนี้อาจเป็นไปอย่างช้าๆจนเราสังเกตไม่เห็น

๒. ทุกขตา ความทุกข์ภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและเสื่อมสลาย การจะห้ามสิ่งใดไม่ให้เปลี่ยนแปลงย่อมเป็นไปไม่ได้ การยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าตัวเราของเราย่อมเป็นบ่อเกิดให้เกิดความทุกข์

๓. อนัตตา ความไม่มีตัวตนแท้จริง สิ่งทั้งหลายถูกปรุงแต่งขึ้นและพังพาอ้ายกันอยู่ตลอดเวลา มีการเปลี่ยนแปลงแตกดับอยู่ตลอดเวลา

จากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์พบว่า ปัจจัยส่วนบุคคลมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี โดยรวมเรียงลำดับตามความสัมพันธ์สูงไปต่ำดังนี้

การสนับสนุนทางสังคมกับพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมมีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับปานกลาง ($r = .54$) เนื่องจากผู้สูงอายุที่ได้รับการสนับสนุนที่ดี มีเงินใช้จ่ายที่พอเพียง มีญาติพี่น้องบุตรหลานสนับสนุน จะมีทั้งสุขภาพกายและสุขภาพใจที่ดี มีกำลังใจความพร้อมที่จะเผชิญกับความตายได้ดี จะมีสุขภาพจิตที่มีกำลังใจกล้าเผชิญเหตุการณ์ต่างๆได้ดีกว่า มีความพร้อมที่จะเผชิญความตายได้ดี

ความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายกับพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมมีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับปานกลาง ($r = .45$) เนื่องจากผู้สูงอายุได้มีการขอโหรากรรมต่อบุคคลที่เคยขัดแย้งล่วงเกิน ทำให้จิตใจสบายไม่ติดค้างเรื่องกังวล มีความเข้าใจเรื่องเกิด แก่ เจ็บและตาย เป็นเรื่องปกติธรรมดาของมนุษย์ ได้ระลึกถึงมรณานุสติทำให้กลัวตายน้อยลง การขอโหรากรรมทำให้ไม่มีสิ่งค้างคาใจ เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นเรื่องปกติ

ประสบการณ์การปฏิบัติธรรมกับพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมมีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับปานกลาง ($r = .43$) พบว่าเป็นผู้ที่เตือนตัวเองได้ไม่ประมาทมีสติควบคุมอารมณ์ตนเองได้ดีกว่าก่อนปฏิบัติธรรม เป็นผู้ที่มีความสงบ มีความเพียร มองโลกในมุมบวก เข้าใจกฎไตรลักษณ์ กล้าเผชิญกับความตาย ยังมีการฟังธรรมปฏิบัติธรรมมากขึ้นทำให้วิตกกังวลลดลง

การรับรู้ภาวะสุขภาพกับพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมมีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับต่ำ ($r = .23$) อายุกับพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมมีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับต่ำ ($r = .25$) เพศกับพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมมีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับต่ำ ($r = .16$) ความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตายกับพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมมีความสัมพันธ์ทางลบในระดับต่ำ ($r = -.20$) สถานภาพสมรส ระดับการศึกษา และรายได้ต่อเดือนกับพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตายโดยรวมไม่มีความสัมพันธ์กัน สอดคล้องกับงานวิจัยของสารสิริ รังสีโกศัย ที่ “ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมเตรียมตัวเพื่อเผชิญกับความตายและภาวะใกล้ตายของผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุ จังหวัดปัตตานี” ผลการวิจัย โดยปัจจัย

ด้านความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตายมีความสัมพันธ์ทางลบในระดับปานกลาง ($r = -.50, p < .01$) ความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตายและการสนับสนุนทางสังคมมีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับปานกลาง ($r = .45, .332, p < .01$ ตามลำดับ) การรับรู้ภาวะสุขภาพมีความสัมพันธ์ทางลบในระดับต่ำ ($r = -.25, p < .01$) อายุ และประสบการณ์เกี่ยวกับความตายมีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับต่ำ ($r = .15$ และ $.15, p < .05$ ตามลำดับ) ส่วนเพศ การศึกษา และสถานภาพสมรสไม่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี

๕.๔ ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

๕.๔.๑ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

๑) เนื่องจากสังคมไทยกำลังเปลี่ยนไปเป็นสังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ (Aged Society) ในปี ๒๕๖๘ การตระเตรียมให้มีความสำคัญกับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุ โดยการสร้างโปรแกรมการเตรียมตัวก่อนตายให้ผู้สูงอายุได้เข้ารับการอบรมและนำมาปฏิบัติอย่างต่อเนื่องเพื่อความเป็นผู้สูงอายุอย่างมีคุณภาพที่พร้อมทั้งกายและจิตใจที่จะลาจากไปอย่างมีศักดิ์ศรี

๒) ควรจัดให้มีการฝึกอบรมให้ความรู้ในเรื่องการตายที่มีความสุข อย่างผู้มีใจใส ปราศจากความกังวลมีความกล้าที่จะเผชิญกับความตาย โดยจัดเป็นโปรแกรมให้ความรู้กับประชาชนในทุกวัยเพื่อเป็นการเตือนตนไม่ให้ประมาทหันมาทำความดีในเรื่องที่เป็นกุศลเป็นสัมมาทิฐิที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองต่อผู้อื่น คิด พูด ทำในเรื่องที่ดีไม่ผิดศีลธรรมไม่ผิดกฎหมาย มีหิริโอตตปละ

๓) จัดให้มีการเผยแพร่ข้อมูลให้ความรู้ด้านมนุษยสัมพันธ์ ด้านจิตวิทยา ด้านปฐมพยาบาลผู้สูงอายุ ด้านโภชนาการให้กับบุตรหลานที่ต้องดูแลผู้สูงอายุ เพื่อให้บุตรหลานมีความรู้ความเข้าใจถึงความต้องการทั้งด้านกาย จิตใจ จิตวิญญาณ และสังคมของผู้สูงอายุเพื่อเป็นเตรียมความพร้อมในการสนับสนุนเรื่องการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุโดยทำให้เป็นเรื่องปกติที่ไม่ใช่เรื่องอับมงคล

๕.๔.๒ ข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

๑) ควรศึกษาวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในบุคคลทั่วไปกับผู้สูงอายุที่ปฏิบัติธรรม เพื่อเป็นการศึกษาเปรียบเทียบโดยข้อมูลที่ได้รับจะเป็นการช่วยปรับปรุงในการสร้างสังคมผู้สูงอายุโดยรวมให้มีคุณภาพพร้อมทั้งกายและใจ มองโลกแบบกลางๆ ในมุมบวกสร้างสรรค์

๒) ควรศึกษาวิจัยเปรียบเทียบถึงเหตุผลในเรื่องเพศ การศึกษา และสถานภาพสมรสที่ไม่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. โดย

เปรียบเทียบกับสถานปฏิบัติธรรมแห่งอื่นที่มีสิ่งแวดล้อมคล้ายคลึงกัน เพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์จัดการข้อมูลในเชิงลึกให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้สูงอายุและสาธารณะชนทั่วไป

๓) ควรศึกษาวิจัยเพิ่มเติมในกรณีของผู้สูงอายุที่เสียชีวิตที่จากไปด้วยความสงบทั้งกายและใจ ไม่ทุกข์ทรมาน ไม่กังวล หมดห้วง มีพฤติกรรมในการใช้ชีวิตและมีทัศนคติอย่างไรในเวลาที่มียังมีชีวิตอยู่ เพื่อเป็นข้อมูลทางวิชาการในการจะเผยแพร่เพื่อประโยชน์ของสังคมสาธารณะชนทั่วไป.

บรรณานุกรม

๑.ภาษาไทย

ก.ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,พระไตรปิฎกภาษาไทย,ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข.ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

กรรณจรียา สุขรุ่ง. สุขสุดท้ายที่ปลายทาง เฝิญูความตายอย่างสงบ. กรุงเทพมหานคร: โครงการ
เฝิญูความตายอย่างสงบ เครือข่ายพุทธิกา, ๒๕๕๑.

กัมมันต์ พันธุมจินดา. สมองและความตาย ในมุมมองเรื่องความตายและภาวะใกล้ตาย. โดย
ประสาน ต่างใจ และ ธนพรรณ สิทธิสุนทร. กรุงเทพมหานคร: คบไฟ, ๒๕๓๙.

กุลยา ตันติลาชีวะ. การพยาบาลผู้สูงอายุ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เจริญกิจ, ๒๕๒๔.

คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย. วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๒ ตอน ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____ อภิธัมมัตถสังคหบาลีและอภิธัมมัตถวินิฎฎกา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

บริบูรณ์ พรพิบูรณ์. โลกยามชราและแนวทางการเตรียมตัวเพื่อเป็นสุข. เชียงใหม่: พระสังฆการ
พิมพ์, ๒๕๒๘.

ประภาศน์ อวยชัย. อยู่อย่างมีความสุขในวัยชรา. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๗.

พุทธทาส ภิกขุ. พจนานุกรมพุทธทาสพร้อมคำอธิบายขยายศัพท์. เนื่องในมงคลกาล ๑๐๐ ปี

พุทธทาส พุทธศักราช ๒๔๔๙-๒๕๔๓. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๙.

_____ . พุทธทาสธรรม (๑๔) “ความตาย”. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๔๘.

_____ . ตายก่อนตายดับไม่มีเหลือ. กรุงเทพมหานคร: สถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑.

_____ . วิธีชนะความตาย. กรุงเทพมหานคร: สถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๐.

_____ . ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวใจ. กรุงเทพมหานคร: ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๑๒.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). พุทธธรรมฉบับเดิม แก้ไขปรับปรุง. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์รุ่งเรืองวัฒนา, ๒๕๓๑.

- พระธรรมธีรราชมหามุนี. **อุดมวิชา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๓๙.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๕๔.
- _____. **มรณกถา**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๕.
- พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. **มหามกุฏราชานุสรณีย์**. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๑.
- พระไพศาล วิสาโล. **เผชิญความตายอย่างสงบ: สารการเรียนรู้เครือข่ายพุทธิกา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: เครือข่ายพุทธิกา, ๒๕๙๗.
- พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร ป.ธ. ๙). **ภูมวลาสินี**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕.
- พระมหาสมปอง มุทิโต. **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒.
- พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **ประโยชน์สูงสุดของชีวิตนี้**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๐.
- พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ. **ปรมัตถโชติกะ สมถกรรมฐานที่ปณี ปริเฉทที่ ๙ เล่ม ๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ทิพยวิสุทธิ์, ๒๕๓๙.
- _____. **ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธรรมมัตถสังคหฎีกา ปริเฉทที่ ๕ เล่มที่ ๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: หจก.ทิพยวิสุทธิ์, ๒๕๕๑.
- _____. **ปรมัตถธรรมสังเขป จิตตสังเขปและภาคผนวก**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๓๖.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. **วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๒ ตอน ๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. **กฎหมายแพ่ง ๑ CIVIL LAW ๑ (ฉบับปรับปรุง) หน่วยที่ ๑-๘**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๒๕.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖.
- วศิน อินทสระ. **หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๘. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธนัช, ๒๕๔๘.
- ศรีธรรม ธนะภูมิ. **พัฒนาการทางอารมณ์และบุคลิกภาพ**. กรุงเทพมหานคร: ชวนพิมพ์, ๒๕๓๕.
- ศรีเรือน แก้วกังวาน. **จิตวิทยาพัฒนาการชีวิตทุกช่วงวัย**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๘.
- สมพร เทพสิทธา. **แก้อย่างมีค่าชราอย่างมีสุข**. กรุงเทพมหานคร: สมชายการพิมพ์, ๒๕๔๙.

คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัย. **พระธัมมปทัฏฐกถา** แปล ภาค ๖.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. **พระมงคลวิเสสเถร และ**

พระธรรมเทศนาในการพระราชกุศล. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรุงเทพมหานคร (1984) จำกัด, ๒๕๓๖.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน). **ความตายในความตายที่ท่านยังไม่รู้จักรวบรวมโดยธรรมสภา**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๒.

สิวลี ศิริโล. **จริยธรรมในการดูแลผู้ป่วยวาระสุดท้ายใกล้ตาย**. กรุงเทพมหานคร: สารสภาการพยาบาล, ๒๕๓๔.

สุพจน์ ภูมานะชัย. **ย่อหลักกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยบุคคล**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๔๙.

สุวรรณ สภาอานันท์. **ชีวิตและความตายตามคริสต์ศาสนา ในมุมมองเรื่องความตายและภาวะใกล้ตาย**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๓๙.

อภิธรรมมัตถสังคหบาลีและอภิธรรมัตถวิภาวินีฎีกาฉบับแปลเป็นภาษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

(๒) บทความในวารสาร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. “การตายกับความตายในมุมมองจากศาสนาและวิทยาศาสตร์”. **รวมบทความจากการประชุมวิชาการ**. (มกราคม-ธันวาคม ๒๕๔๗): ๔.

ชุติมา หฤทัย. “นโยบายคุณภาพชีวิตตามแผนพัฒนาสาธารณสุข”. **วารสารกองการพยาบาล**. ฉบับที่ ๖ (เมษายน ๒๕๓๑): ๑-๗.

นิตยา ปัญจมีติ. “การพยาบาลผู้ป่วยสิ้นหวัง”. **วารสารวิจัยทางการแพทย์**. ฉบับที่ ๔ (มกราคม ๒๕๔๒): ๑๙๕- ๒๐๐.

ประพิน วัฒนกิจ. “มโนคติเกี่ยวกับผู้สูงอายุ”. **วารสารกองการพยาบาล**. (มกราคม ๒๕๓๑): ๘.

สารภี รังษิโกศล. นัยนา พิพัฒน์วิชชา และ รวีวรรณ เผ่ากัณหา. “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมเตรียมตัวเพื่อเผชิญหน้ากับภาวะใกล้ตายและความตายของผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุ จังหวัดปัตตานี”. **วารสารพยาบาลสงขลานครินทร์**. ปีที่ ๓๓ ฉบับที่ ๑. (มกราคม – เมษายน ๒๕๕๖): ๔๓-๕๖.

(๓) หนังสือแปล

โซเกียล รินโปเช. **ประตูลู่สภาวะใหม่**. แปลโดย พระไพศาล วิสาโล. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๗.

สตีเฟน แบทซ์เลอร์. **อยู่กับมาร: มีสติอยู่กับความดีและความชั่ว**. แปลโดย สดใส ชันติวรพงษ์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัทแปลน พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๕๐.

(๔) วิทยานิพนธ์

กาญจนา จิตต์วัฒน์. “การบูรณาการการเตรียมตัวตายในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับวัชรยาน”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

ชูศรี บุรณทอง. “การศึกษาทศราศ์แนวคิดเรื่องความตายในพระอภิธรรมปิฎก”. **สารนิพนธ์**

ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

ณัฐยา วาสังหน. “ความหมายของความตาย: การตีความพุทธปรัชญา”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร-**

มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑.

ดาบตำรวจรัตนพงศ์ ก่องตา. “การเตรียมตายอย่างสงบตามหลักพุทธธรรม”. **วิทยานิพนธ์ศาสน-**

ศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

ธนวรรณ ลินประเสริฐ. “การเรียนรู้เพื่อจัดการวาระสุดท้ายของชีวิต”. **ดุษฎีนิพนธ์ศึกษาศาสตร-**

ดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖.

พระณัฐกิตติ อนารโท (ผุยเหง้า). “ศึกษาหลักมรณสติในพระไตรปิฎก”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร-**

มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระมหาวันชัย ธมมชโย (ช่วงสำโรง). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องความตาย ตามทัศนะของพุทธ

ทาสถิกขุ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระมหาสุพัต ธมมาราโม (สมศิริ). “ทัศนคติต่อความตายในพระพุทธศาสนาเถรวาท: กรณีศึกษา

นิสิตห้องเรียนวัดไชยชุมพลชนะสงคราม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

จังหวัดกาญจนบุรี”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย:

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระมหาสมศักดิ์ อติเมโธ. (สงวนดี). “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องวิธีชนะความตายของพุทธทาสภิกขุ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

รุจิราภรณ์ แอทอง. “การปรับตัวของผู้สูงอายุในเขตเทศบาลนครปทุม จังหวัดนครปฐม”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๙.

โรตะณี ชัยพันธ์. “การรับรู้ชีวิตและความตายของบุคลากรสาธารณสุข ประโยชน์ กรณีศึกษาบุคลากรในมูลนิธิปอเต็กตึ๊ง”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาชีวิตและความตาย**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

ลดารัตน์ สาภินันท์. “ภาวะธรรมทัศน์ในวัยสูงอายุและการเตรียมตัวเกี่ยวกับความตายของผู้สูงอายุ”.

วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕.

วัชพลประสิทธิ์ ก้อนแก้ว. “พฤติกรรมสุขภาพของผู้สูงอายุที่อาศัยในเขตเทศบาลตำบลคลองตำหรุ อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี”. **วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**. วิทยาลัยบริหารรัฐกิจ: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๗.

วันชัย ชูประดิษฐ์. “การศึกษาความต้องการสวัสดิการสังคมของผู้สูงอายุในเขตเทศบาลตำบลลำทับ อำเภอลำทับ จังหวัดกระบี่”. **วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**.

บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๕๕.

ศักดิ์ชัย อนันต์ตรีชัย. “ความตายที่ดีในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับวัชรยาน”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

สุทธินิ วัฒนกุล. “ผลของโปรแกรมการให้ข้อมูลและสนับสนุนการเยี่ยมอย่างมีแบบแผนต่อความวิตกกังวลของสมาชิกในครอบครัวผู้ป่วยในหอผู้ป่วยหนัก”. **วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

สารภี รัชชโกศัย. “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเตรียมตัวเพื่อเผชิญกับความตายและภาวะใกล้ตายของผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุ จังหวัดปัตตานี”. **วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๖.

อุดมพร ชื่นไพบูลย์. “การไม่หลงตายในคำสอนพระพุทธศาสนา”. **สารนิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

อุทยา นาคเจริญ. “การเตรียมตัวสำหรับความตายของผู้ติดเชื้อเอชไอวี”. **วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔.

(๕) รายงานวิจัย:

จารุวรรณ เหมะธรและพิมพ์พรรณ ศิลปะสุวรรณ. “ความต้องการทางสุขภาพอนามัยของผู้สูงอายุ”, รายงานการวิจัย. ภาควิชาพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๖.
 ประพนธ์ โอทกานนท์. “ความต้องการการพยาบาลของผู้สูงอายุในชุมชนและสถานสงเคราะห์ผู้สูงอายุ”, รายงานการวิจัย. คณะพยาบาลศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

(๖) สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

โชค บูลกุล. การบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์ [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<http://www.farmchokchai.com/mobile/content.php?group=knowledge&id=knowledge & cid=343> [๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๑].

พุทธทาส อินทปัญโญ. เกิดมาทำไม [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: [http://www.dharma-](http://www.dharma-gateway.com/monk/preach/buddhadas/bdd-31.htm)

[gateway.com/monk/preach/buddhadas/bdd-31.htm](http://www.dharma-gateway.com/monk/preach/buddhadas/bdd-31.htm) [๑๒ มิถุนายน ๒๕๖๑].

นายปรเมธี วิมลศิริ. “ร่างแผนประชากรเพื่อการพัฒนาประเทศระยะยาว ๒๐ ปี” [ออนไลน์].

แหล่งที่มา: <https://www.posttoday.com/economy/496942> [๓๐ พฤษภาคม ๒๕๖๐].

พระมหาประยูร ธีรวิโส. จิตวิทยาแห่งความตาย [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<http://www.meeboard.com/view.asp?user=life&groupid=1&rid=103&qid=55>
 [๒๓ เมษายน, ๒๕๖๑].

ปรีชา อุปโยคิน. “ความสุขของผู้สูงอายุ: สำนักการแพทย์ทางเลือก” [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

www.Thaicam.go.th/index.php [๖ สิงหาคม ๒๕๖๐].

ดาไล ลามะที่ ๔. เตรียมตัวตายอย่างมีสติ [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<http://community.buddhayan.com/index.php?topic=870.0> [๑๘ มีนาคม ๒๕๖๐].

อัปสรสิริ เอี่ยมประชา. เอกสารประกอบการสอนบทที่ ๓, รายวิชาGS ๑๐๑ จิตวิทยาทั่วไป

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.educ-bkkthon.com/blog/apsornsiri/wp>
 [๖ สิงหาคม ๒๕๖๐].

Sogyal Rinpoche. the Tibetan view of life and death [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<http://www.intuition.org/txt/sogyal.htm>, [๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐].

_____. **The Moment of Death**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
<http://www.lamayeshe.com/lamazopa/advicebook/transitions/moment.ht>
 [๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐].

๒. ภาษาอังกฤษ

Secondary Sources:

(1) Books

Baker, B.A., Hannon, N, and Russell, N.A. **Death and Dying and Dying Individuals and Institutions**. New York : JohnWiley and Son, 1982.

Eliopoulos, C. **Manual of Gerontological Nursing**. St. Louis: Mosby Year Book, 1995.

Kanee,B. **Chifrens'Concepts of Death**. Pubished doral dissertation, University of Cincinnati, 1975.

Margaret Lock, **On dying twice: cultural technology and the determination of death**. London: Cambridge University, 2000.

Melear, J.D. **"Children's Conception of Death"**. (Dissertation Abstract international, (Sectiob B), Vol.33, 1972.

Sam Parnia, M.D., Ph.D., **What Happens When We Die**. C.A.: Hay House Inc., 2006.

Stephen P. Elliott. **Webster's New World Encyclopedia**. New York : Prentice Hall, 1990.

Stuart, G.W., and Sundeen, S.J., **Principle and Practice of Psychiatric Nursing**. St. Louis:The C.V. Mosby Company, 1983.

ภาคผนวก ก
รายนามผู้ทรงคุณวุฒิ

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

พระมหาเพื่อน กิตติโสภโณ, ผศ.ดร.	ป.ธ. ๗, ปว.ค., ศศ.บ. (จิตวิทยา), ศศ.ม. (จิตวิทยาให้คำปรึกษา), Ph.D. (Psychology).
พระธีระพงษ์ ญาณธโร, ผศ.ดร.	วท.บ. (เทคนิคการแพทย์), สบ. (อาชีวอนามัยและความปลอดภัย), วท.ม. (สาธารณสุขศาสตร์), ส.ด. (วิทยาการระบาด).
รศ.ดร. เมธาวี อุดมธรรมมานุภาพ	คบ. (จิตวิทยาการศึกษาและแนะแนว), คม. (จิตวิทยาการศึกษาและแนะแนว), Ph.D. (Psychology).
ผศ.ดร. สาระ มุขดี	กศ.บ. (พยาบาลศึกษา), ศศ.ม. (จิตวิทยาการศึกษา), พธ.ด. (พุทธจิตวิทยา).
ดร. วิชชุดา จิตติโชติรัตน	วท.บ. (จิตวิทยา), คม. (จิตวิทยาการศึกษาและการแนะแนว), พธ.ด. (พุทธจิตวิทยา).

ภาคผนวก ข
หนังสือราชการที่เกี่ยวข้อง

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ โทร. ๐๓-๕๒๔-๘๐๐๐ ภายใน ๘๒๖๑

ที่ ศธ ๖๑๐๔.๔/ว ๙ วันที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง เชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือวิจัย (IOC)

กราบนมัสการ พระมหาเผื่อน กิตติโสภโณ, ผศ.ดร.

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. วิทยานิพนธ์ บทที่ ๑ - ๒ - ๓ จำนวน ๑ ฉบับ

๒. ตัวอย่างแบบสอบถามความเที่ยงตรงของเครื่องมือวิจัย (IOC) จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระชาย อภินันโท (ปรีสัญญตานนท์) เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๒๐๓๐๑๑ นิสิตระดับปริญญาโท โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ เรื่อง “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี” โดยมีคณะกรรมการผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ ดังนี้

๑. พระครูพิพิธปริยัติกิจ, ดร.

ประธานกรรมการ

๒. ดร.พุทธชาติ แผนสมบุญ

กรรมการ

เพื่อการนี้ คณะกรรมการบริหารโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา ได้พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ความสามารถ ที่จะให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ต่อการสร้างเครื่องมือการวิจัยของนิสิตได้เป็นอย่างดี

จึงกราบนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือวิจัยดังกล่าว และขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประยูร สุขะใจ)

ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

โครงการหลักสูตร พธ.ม. สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

โทรศัพท์ : ๐๘๔-๐๐๔-๗๗๔๘, ๐๙๐-๗๙๐-๕๘๙๗

ขอรับรองว่าได้ผ่านการตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือวิจัย (IOC) แล้ว

(พระมหาเผื่อน กิตติโสภโณ, ผศ.ดร.)

วันที่ ๑๐ / ๒ / ๖๑

หมายเหตุ : หนังสือฉบับนี้จะไม่สมบูรณ์ในการนำไปใช้อ้างอิงถึงผลการทดสอบเครื่องมือวิจัย หากไม่ได้รับการลงนามโดยผู้ตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

ที่ ศธ ๖๑๐๔.๔/ว ๔

ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๔ หมู่ที่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำทะเมนชัย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทร. ๐๓-๕๒๕-๘๐๐๐ ภายใน ๘๒๖๑

๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง เชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือวิจัย (IOC)
กราบบังคมทูล พระอริราช ญาณธโร, ผศ.ดร.
สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. วิทยานิพนธ์ บทที่ ๑ - ๒ - ๓ จำนวน ๑ ฉบับ
๒. ตัวอย่างแบบสอบถามความเที่ยงตรงของเครื่องมือวิจัย (IOC) จำนวน ๑ ฉบับ
ด้วย พระชาย อภินันโท (ปริสญญุตานนท์) เลขประจำตัวนิต ๕๙๐๑๒๐๓๐๑๑ นิสิต
ระดับปริญญาโท โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา ภาควิชาจิตวิทยา
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ เรื่อง
“ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น.
จังหวัดปราจีนบุรี” โดยมีคณะกรรมการผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ ดังนี้

๑. พระครูพิพิธปริยัติกิจ, ดร.	ประธานกรรมการ
๒. ดร.พุทธชาติ แผนสมบูรณ์	กรรมการ

เพื่อการนี้ คณะกรรมการบริหารโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธ
จิตวิทยา ได้พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ความสามารถ ที่จะให้คำแนะนำอันเป็น
ประโยชน์ต่อการสร้างเครื่องมือการวิจัยของนิสิตได้เป็นอย่างดี

จึงกราบบังคมทูลมาเพื่อโปรดพิจารณาเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเที่ยงตรงของ
เครื่องมือวิจัยดังกล่าว และขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

กราบบังคมทูลด้วยความเคารพอย่างสูง

๒/๕
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประยูร สุขะใจ)

ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

โครงการหลักสูตร พธ.ม. สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา โทรศัพท์ : ๐๙๐-๗๙๐-๕๘๘๗

ขอรับรองว่าได้ผ่านการตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือวิจัย (IOC) แล้ว

(พระอริราช ญาณธโร, ผศ.ดร.)

วันที่ ๒๗/๐๒/๖๑

หมายเหตุ : หนังสือฉบับนี้จะไม่สมบูรณ์ในการนำไปใช้อ้างอิงถึงผลการทดสอบเครื่องมือวิจัย หากไม่ได้รับการลงนามโดย
ผู้ตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ โทร. ๐๓-๕๒๔-๘๐๐๐ ภายใน ๘๒๖๑
 ที่ ศธ ๖๑๐๔.๔/๑ ๙๙ วันที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๑
 เรื่อง เชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือวิจัย (IOC)

เรียน รองศาสตราจารย์ ดร. เมธาวี อุตมธรรมานภาพ

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. วิทยานิพนธ์ บทที่ ๑ - ๒ - ๓ จำนวน ๑ ฉบับ

๒. ตัวอย่างแบบสอบถามความเที่ยงตรงของเครื่องมือวิจัย (IOC) จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระชาย อภินันท์ (ปริญญาดุษฎีบัณฑิต) เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๓๐๑๑ นิสิตระดับปริญญาโท โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ เรื่อง “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี” โดยมีคณะกรรมการผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ ดังนี้

๑. พระครูพิพิธปริยัติกิจ, ดร.	ประธานกรรมการ
๒. ดร.พุทธชาติ แผนสมบูรณ์	กรรมการ

เพื่อการนี้ คณะกรรมการบริหารโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา ได้พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ความสามารถ ที่จะให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ต่อการสร้างเครื่องมือการวิจัยของนิสิตได้เป็นอย่างดี

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือวิจัยดังกล่าวและขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

๒๖

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประยูร สุขะใจ)

ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

โครงการหลักสูตร พธ.ม. สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

โทรศัพท์ : ๐๘๔-๐๐๔-๗๗๔๘, ๐๙๐-๗๙๐-๕๘๙๗

ขอรับรองว่าได้ผ่านการตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือวิจัย (IOC) แล้ว

(รองศาสตราจารย์ ดร. เมธาวี อุตมธรรมานภาพ)

วันที่ ๕ / ๒ / ๖๑

หมายเหตุ : หนังสือฉบับนี้จะไม่สมบูรณ์ในการนำไปใช้อ้างอิงถึงผลการทดสอบเครื่องมือวิจัย หากไม่ได้รับการลงนามโดยผู้ตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

ที่ ศธ ๖๑๐๔.๔/ว ๔

ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๔ หมู่ที่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอรังษี
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทร. ๐๓-๕๒๔-๘๐๐๐ ภายใน ๘๒๖๑

๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง เชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือวิจัย (IOC)
เรียน ผศ.ดร. สาระ มุขดี
สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. วิทยานิพนธ์ บทที่ ๑ - ๒ - ๓ จำนวน ๑ ฉบับ
๒. ตัวอย่างแบบสอบถามความเที่ยงตรงของเครื่องมือวิจัย (IOC) จำนวน ๑ ฉบับ
ด้วย พระชาย อภินันโท (ปริสัญญุตานนท์) เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๓๐๑๑ นิสิต
ระดับปริญญาโท โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา ภาควิชาจิตวิทยา
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ เรื่อง
“ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น.
จังหวัดปราจีนบุรี” โดยมีคณะกรรมการผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ ดังนี้

๑. พระครูพิพิธปริยัติกิจ, ดร. ประธานกรรมการ
๒. ดร. พุทธชาติ แผนสมบุญ กรรมการ

เพื่อการนี้ คณะกรรมการบริหารโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธ
จิตวิทยา ได้พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ความสามารถ ที่จะให้คำแนะนำอันเป็น
ประโยชน์ต่อการสร้างเครื่องมือการวิจัยของนิสิตได้เป็นอย่างดี
จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือวิจัย
ดังกล่าว และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

๒๖

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประยูร สุขะใจ)

ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

โครงการหลักสูตร พธ.ม. สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา โทรศัพท์ : ๐๙๐-๗๙๐-๕๘๙๗

ขอรับรองว่าได้ผ่านการตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือวิจัย (IOC) แล้ว

สาร มุขดี

(ผศ.ดร. สาระ มุขดี)

วันที่ ๑ / ๒ / ๖๑

หมายเหตุ : หนังสือฉบับนี้จะไม่สมบูรณ์ในการนำไปใช้อ้างอิงถึงผลการทดสอบเครื่องมือวิจัย หากไม่ได้รับการลงนามโดย
ผู้ตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ โทร. ๐๓-๕๒๔-๘๐๐๐ ภายใน ๘๒๖๑
 ที่ ศธ ๖๑๐๔.๔/๘๙ วันที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๑
 เรื่อง เชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือวิจัย (IOC)

เรียน ดร. วิชชุดา รุติโชติรัตนนา

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. วิทยานิพนธ์ บทที่ ๑ - ๒ - ๓ จำนวน ๑ ฉบับ

๒. ตัวอย่างแบบสอบถามความเที่ยงตรงของเครื่องมือวิจัย (IOC) จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระชาย อภินันท์ (ปริญญาดุษฎีบัณฑิต) เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๓๐๑๑ นิสิตระดับปริญญาโท โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ เรื่อง “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี” โดยมีคณะกรรมการผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ ดังนี้

๑. พระครูพิพิธปริยัติกิจ, ดร. ประธานกรรมการ
๒. ดร. พุทธชาติ แผนสมบุญ กรรมการ

เพื่อการนี้ คณะกรรมการบริหารโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา ได้พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ความสามารถ ที่จะให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ต่อการสร้างเครื่องมือการวิจัยของนิสิตได้เป็นอย่างดี

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือวิจัยดังกล่าวและขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ป.ร.
 (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประยูร สุษะใจ)

ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

โครงการหลักสูตร พธ.ม. สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

โทรศัพท์ : ๐๘๔-๐๐๔-๗๗๔๘, ๐๙๐-๗๙๐-๕๘๘๗

ขอรับรองว่า ได้ผ่านการตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือวิจัย (IOC) แล้ว

.....

(ดร. วิชชุดา รุติโชติรัตนนา)

วันที่ ๒๑ / ๒๑ / ๖๑

หมายเหตุ : หนังสือฉบับนี้จะไม่สมบูรณ์ในการนำไปใช้อ้างอิงถึงผลการทดสอบเครื่องมือวิจัย หากไม่ได้รับการลงนามโดยผู้ตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

ที่ ศธ ๖๑๐๔.๔/๒๕๖

ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๔ หมู่ที่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทร. ๐๓-๕๒๔-๘๐๐๐ ภายใน ๘๒๖๑

๑๔ มีนาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตแจกแบบสอบถามเพื่อทดสอบเครื่องมือวิจัย (Try-out)
กราบนมัสการ พระครูศรีอุดมธรรมาภรณ์, สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดสระแก้ว วัดวังสมบูรณ์
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถามการวิจัย ๓๐ ชุด

ด้วย พระชาย อภินันโท (ปริสัณญตานนท์) เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๓๐๑๑ นิสิตระดับปริญญาโท โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ เรื่อง “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการนี้ นิสิตมีความประสงค์จะขออนุญาตเก็บข้อมูลเพื่อนำไปทดสอบเครื่องมือวิจัย ประกอบการทำวิทยานิพนธ์ดังกล่าวข้างต้น ดังนั้น ทางโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา หวังเป็นอย่างยิ่งจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านให้นิสิตแจกแบบสอบถามเพื่อเก็บข้อมูลในกลุ่มตัวอย่างในการทดสอบเครื่องมือวิจัย จำนวน ๓๐ คน เพื่อประโยชน์ในการศึกษาและนำผลการศึกษาไปใช้ประกอบในเชิงวิชาการและการพัฒนาองค์กรต่อไป

จึงกราบนมัสการมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตเก็บข้อมูลจะได้ทำการวิจัยต่อไปและขอขอบคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

กราบนมัสการด้วยความเคารพอย่างสูง

๒ ๕

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประยูร สุขะใจ)

ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา
อนันต ไข่มุกดา (นามสกุลเดิม: ไข่มุกดา) (นามจริง: ไข่มุกดา)

พระพรหมคุณวชิโรดม (ท่านเจ้าคณะฯ)

โครงการหลักสูตร พธ.ม. สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

โทรศัพท์ : ๐๔๐-๗๙๐-๕๘๔๗, เบอร์โทรศัพท์ผู้วิจัย: ๐๘๑-๗๕๑-๙๐๑๕

ที่ ศธ ๖๑๐๔.๔/ ๒๕

ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ที่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทร. ๐๓-๕๒๔-๘๐๐๐ ภายใน ๘๒๖๑

๒๖ มีนาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตแจกแบบสอบถามเพื่อทดสอบเครื่องมือวิจัย

กราบนมัสการ พระอาจารย์ศุภโชค สุภคโค, ประธานชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น.

(ศูนย์การศึกษาสงฆ์เขาแก้วเสด็จ) ตำบลบ้านนา อำเภอบึงนาราง จังหวัดพิจิตรบุรี

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถามการวิจัย ๑๐๘ ชุด

ด้วย พระชาย อภินันโท (ปริสัญญุตตานนท์) เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๓๐๑๑ นิสิต
ระดับปริญญาโท โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา ภาควิชาจิตวิทยา
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ เรื่อง
“ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔
น. จังหวัดพิจิตรบุรี” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการนี้ นิสิตมีความประสงค์จะขออนุญาตเก็บข้อมูลเพื่อนำไปทดสอบเครื่องมือวิจัย
ประกอบการทำวิทยานิพนธ์ดังกล่าวข้างต้น ดังนั้น ทางโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านให้นิสิตแจกแบบสอบถาม
เพื่อเก็บข้อมูลในกลุ่มตัวอย่างในการทดสอบเครื่องมือวิจัย เพื่อประโยชน์ในการศึกษาและนำผล
การศึกษาไปใช้ประกอบในเชิงวิชาการการพัฒนางานต่อไป

จึงกราบนมัสการมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตเก็บข้อมูลจะได้ทำการวิจัยต่อไปและขอขอบคุณ
เป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

พระอาจารย์ศุภโชค สุภคโค
ประธานชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น.

กราบนมัสการด้วยความเคารพอย่างสูง

ป. ๓.
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประยูร สุขะใจ)

ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

๑ ม.ค. ๒๕๖๑

โครงการหลักสูตร พธ.ม. สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

โทรศัพท์ : ๐๙๐-๗๙๐-๕๘๙๗,

เบอร์โทรศัพท์ผู้วิจัย. ๐๘๑-๗๕๑-๙๐๑๕

ภาคผนวก ค
แบบสอบถามที่ใช้ในการวิจัย

แบบสอบถามเพื่อการวิจัย

เรื่อง : “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุ

ในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี”

คำชี้แจง : แบบสอบถามเพื่อการวิจัยฉบับนี้ จัดทำขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อการศึกษา ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตายของผู้สูงอายุ ในชมรมปฏิบัติธรรม ๒๔ น. จังหวัดปราจีนบุรี ซึ่งผลการวิจัยครั้งนี้จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง สำหรับเป็นข้อมูลและเป็นแนวทาง สำหรับผู้วิจัย และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อใช้ในการวางแผน พัฒนา และปรับปรุงการมีคุณภาพชีวิตที่ดี ทั้งกายและใจของผู้สูงอายุชมรมปฏิบัติธรรม๒๔น.จังหวัดปราจีนบุรีรวมทั้งเป็นการวางแผนการเตรียมตัวก่อนตายให้พร้อมด้วยใจใสใจสบายเพื่อชีวิตหลังความตายให้มีความสุขเป็นทีไป

ข้อมูลที่ได้จะแปลผลการวิจัยในภาพรวม ผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลรายฉบับนี้เป็นความลับ และ ใช้ประโยชน์เฉพาะการวิจัยเท่านั้นไม่มีผลกระทบใด ๆ ต่อท่านหรือหน่วยงานของท่าน แต่ประการใด แบบสอบถามนี้มีทั้งหมด ๔ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ ปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ ๒ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเตรียมตัวก่อนตาย

ตอนที่ ๓ พฤติกรรมการเตรียมตัวก่อนตาย

ด้วยความหวังเป็นอย่างยิ่งว่า จะได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากท่านในการตอบแบบสอบถามครั้งนี้เป็นอย่างดีและขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

พระชาย อภินนโท (ปริสัณญุตานนท์)

นิสิตปริญญาโทหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา ภาควิชาจิตวิทยา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตอนที่ ๑ เกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

คำชี้แจง : กรุณาทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่อง ☐ ที่ตรงกับตามความจริงของท่าน

๑. เพศ

☐ ๑.ชาย

☐ ๒.หญิง

๒. อายุ

☐ ๑. ๖๐-๖๙ ปี

☐ ๒. ๗๐-๗๙ ปี

☐ ๓. ๘๐ ปีและ๘๑ปีขึ้นไป

๓. สถานภาพการสมรส

☐ ๑.โสด

☐ ๒.อยู่กับคู่สมรส

☐ ๓.หย่า/แยกกันอยู่

☐ ๔.หม้าย

๔. ระดับการศึกษาสูงสุด

☐ ๑.ประถมศึกษา/ต่ำกว่า

☐ ๒.มัธยมศึกษา/ปวช

☐ ๓.อนุปริญญา/ปวส

☐ ๔.ปริญญาตรี หรือ เทียบเท่า

☐ ๕.ปริญญาโท/สูงกว่า

๕. รายได้ต่อเดือน

☐ ๑. ต่ำกว่า๑,๐๐๐ บาท

☐ ๒. ๑,๐๐๑-๑๐,๐๐๐ บาท

☐ ๓. ๑๐,๐๐๑-๒๐,๐๐๐บาท

☐ ๔.มากกว่า ๒๐,๐๐๑ บาท

๖. ประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรม ณ ศูนย์/ชมรมปฏิบัติธรรม

☐ ๑. ๑-๕ ครั้ง

☐ ๒. ๖-๑๐ ครั้ง

☐ ๓. ๑๑-๒๐ ครั้ง

☐ ๔. ๒๑ ครั้งขึ้นไป

ตอนที่ ๒ แบบสอบถามปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการเตรียมตัวก่อนตาย การรับรู้ภาวะสุขภาพ
ความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตาย ความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตาย

ปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคม

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่อง ☐ ในช่องที่ตรงกับความเป็นจริงของท่านมากที่สุดเพียงข้อเดียว การรับรู้ในแต่ละระดับมีความหมายดังต่อไปนี้

- ๑ หมายถึง ท่านมีการรับรู้/พฤติกรรมในระดับ น้อยที่สุด
- ๒ หมายถึง ท่านมีการรับรู้/พฤติกรรมในระดับ น้อย
- ๓ หมายถึง ท่านมีการรับรู้/พฤติกรรมในระดับ ปานกลาง
- ๔ หมายถึง ท่านมีการรับรู้/พฤติกรรมในระดับ มาก
- ๕ หมายถึง ท่านมีการรับรู้/พฤติกรรมในระดับ มากที่สุด

ปัจจัยเกี่ยวกับการเตรียมตัวตาย	ระดับของการรับรู้				
	๑	๒	๓	๔	๕
การรับรู้ภาวะสุขภาพ					
๑.ท่านคิดว่าสุขภาพกายของท่านยังแข็งแรง					
๒.ท่านมีกำลังใจที่เข้มแข็ง					
๓. ท่านพักผ่อนหลับนอนได้เป็นปกติ					
ความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตาย	๑	๒	๓	๔	๕
๑. ท่านกังวลว่าเมื่อตายไปแล้วจะไปอยู่ในสถานที่ๆทุกข์ทรมาน					
๒. ท่านรู้สึกกังวลว่าจะตายแบบเจ็บปวดทรมาน					
๓. ท่านกังวลว่าตอนใกล้ตายจะไม่มีคนดูแล					
๔. ท่านกังวลว่าเมื่อท่านตายแล้วครอบครัวลูกหลานญาติพี่น้องจะทะเลาะกัน					
๕. ท่านมีความกังวลเกิดการกลัวตายทุกครั้งที่เห็นงานศพ					
ความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตาย	๑	๒	๓	๔	๕
๑..ท่านเชื่อเรื่องเวียนว่ายตายเกิด					

๒. ท่านเชื่อว่าการทำความดี สร้างบุญกุศลทำให้จากไปอย่างสงบ					
๓. ท่านเชื่อว่าการให้อโหสิกรรมแก่บุคคลที่เคยล่วงเกินเป็นการชำระล้างกรรมเก่า					
๔. ท่านเชื่อว่าการระลึกถึงมรณานุสติจะทำให้ท่านหวาดกลัวความตายน้อยลง					
ปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคม	๑	๒	๓	๔	๕
๑.เมื่อท่านเจ็บป่วยท่านได้รับการดูแลเอาใจใส่จากบุคคลรอบข้าง					
๒.ในเวลาท่านเจ็บป่วยท่านได้รับความช่วยเหลือด้านการเงิน					
๓.ท่านได้รับคำแนะนำการให้ความรู้ เรื่องการเตรียมตัวก่อนตาย					
๔.ท่านไม่เคยขาดแคลนสิ่งที่มีประโยชน์ที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค หนังสือ เทปธรรมะ บทสวดมนต์ เพราะมีผู้คนมาให้เสมอๆ					

ตอนที่ ๓ แบบสอบถามเกี่ยวกับพฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย

พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย	ระดับของพฤติกรรม				
	๑	๒	๓	๔	๕
ด้านกาย					
๑. ท่านได้มอบหมายให้มีผู้ตัดสินใจแทนท่านเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลเมื่อท่านมีอาการป่วยหนักในวาระสุดท้าย					
๒. ท่านได้เลือกสถานที่รักษาตัวเวลาป่วยหนักในวาระสุดท้ายแล้ว					
๓. ท่านได้บอกกับญาติไว้แล้วถึงวิธีจัดงานศพของท่าน					
๔. ในกรณีป่วยหนักท่านเลือกวิธีการรักษาพยาบาลทางการแพทย์เพื่อบรรเทาอาการเจ็บปวดทางกายไว้แล้ว					
ด้านจิตใจ	๑	๒	๓	๔	๕
๑. จิตใจของท่านพร้อมยอมรับความจริงได้ว่าความตายเกิดขึ้นได้ทุกวินาที					
๒. สภาพจิตใจของท่านพร้อมรับฟังความจริงจากแพทย์ในกรณีการเจ็บป่วยครั้งนี้อาจต้องเสียชีวิต					
๓. ท่านได้เลือกบุคคลที่ท่านจะระบายความทุกข์ไว้แล้วในยามที่ท่านป่วยหนัก					
๔. ท่านจะใช้ชีวิตที่เหลืออยู่ด้วยการสร้างประโยชน์ให้เกิดแก่ครอบครัวและผู้อื่น					
๕. ท่านทำใจยอมรับได้ว่า ความตายเป็นเรื่องธรรมดาของชีวิต					
ด้านจิตวิญญาณ	๑	๒	๓	๔	๕
๑. ท่านได้ดำเนินชีวิตในแต่ละวันอย่างมีกำลังใจและไม่ท้อแท้โดยยึดหลักธรรมในพระพุทธศาสนา					
๒. วันเวลาเหลือน้อยท่านต้องหมั่นทำบุญสร้างคุณงามความดีในบั้นปลายของชีวิต					
๓. ท่านรู้สึกสบายใจที่ได้สวดมนต์ ทำทาน รักษาศีล เจริญภาวนา					
๔. ธรรมะช่วยให้ท่านปล่อยวางจากบุคคลอันเป็นที่รักของท่านได้					
๕. ท่านได้มีการคิดทบทวนถึงบุญกุศลคุณงามความดีที่ท่านได้ทำมาในชีวิต					

พฤติกรรมในการเตรียมตัวตาย	ระดับของพฤติกรรม				
	๑	๒	๓	๔	๕
ด้านสังคม					
๑. ท่านได้ปรับความเข้าใจกับผู้ที่ท่านเคยมีความขัดแย้ง					
๒. ท่านได้ทำพินัยกรรมทุกเรื่องรวมทั้งทรัพย์สินเงินทองแก่ผู้ที่จะได้รับไว้เรียบร้อยแล้ว					
๓. ท่านได้มอบหมายภาระหน้าที่กิจการงานความรับผิดชอบต่างๆของท่านไว้เรียบร้อยแล้ว					
๔. ท่านได้ตกลงกับครอบครัวผู้ใกล้ชิดไว้แล้วถึงวิธีปฏิบัติเรื่องการเงินในเวลาที่ท่านป่วยหนักไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้					
๕. ท่านพึ่งพาช่วยเหลือตัวเองให้มากที่สุดในการใช้ชีวิตประจำวันเพื่อลดภาระของคนในครอบครัว					

ภาคผนวก ง
ค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC)

ค่าความเชื่อมั่น IOC

ปัจจัยเกี่ยวกับการเตรียมตัวตาย	ลำดับผู้ตรวจ IOC					ค่า IOC	สรุปผล
	๑	๒	๓	๔	๕		
การรับรู้ภาวะสุขภาพ							
๑.ท่านคิดว่าสุขภาพกายของท่านยังแข็งแรง	+๑	+๑	+๑	๐	+๑	๐.๘๐	ใช้ได้
๒.ท่านมีกำลังใจที่เข้มแข็ง	+๑	๐	+๑	+๑	+๑	๐.๘๐	ใช้ได้
๓. ท่านพักผ่อนหลับนอนได้เป็นปกติ	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๑.๐๐	ใช้ได้
ความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตาย							
๑. ท่านกังวลว่าเมื่อตายไปแล้วจะไปอยู่ในสถานที่ๆทุกข์ทรมาน	๐	+๑	+๑	+๑	+๑	๐.๘๐	ใช้ได้
๒. ท่านรู้สึกกังวลว่าจะตายแบบเจ็บปวดทรมาน	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๑.๐๐	ใช้ได้
๓. ท่านกังวลว่าตอนใกล้ตายจะไม่มีใครดูแล	+๑	+๑	๐	+๑	+๑	๐.๘๐	ใช้ได้
๔. ท่านกังวลว่าเมื่อท่านตายแล้วครอบครัวลูกหลานญาติพี่น้องจะทะเลาะกัน	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๑.๐๐	ใช้ได้
๕. ท่านมีความกังวลเกิดการกลัวตายทุกครั้งที่เห็นงานศพ	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๑.๐๐	ใช้ได้
ความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับความตาย							
๑..ท่านเชื่อเรื่องเวียนว่ายตายเกิด	+๑	๐	+๑	+๑	+๑	๐.๘๐	ใช้ได้
๒. ท่านเชื่อว่าการทำความดี สร้างบุญกุศลทำให้จากไปอย่างสงบ	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๑.๐๐	ใช้ได้
๓. ท่านเชื่อว่าการให้อภัยกรรมแก่บุคคลที่เคยล่วงเกินเป็นการชำระล้างกรรมเก่า	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๑.๐๐	ใช้ได้
๔. ท่านเชื่อว่าการระลึกถึงมรณานุสติจะทำให้ท่านหวาดกลัวความตายน้อยลง	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๑.๐๐	ใช้ได้
ปัจจัยทางด้านการสนับสนุนทางสังคม							
๑.เมื่อท่านเจ็บป่วยท่านได้รับการดูแลเอาใจใส่จากบุคคลรอบข้าง	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๑.๐๐	ใช้ได้
๒.ในเวลาท่านเจ็บป่วยท่านได้รับความช่วยเหลือด้านการเงิน	๐	+๑	+๑	+๑	+๑	๐.๘๐	ใช้ได้
๓.ท่านได้รับคำแนะนำการให้ความรู้ เรื่องการเตรียมตัวก่อนตาย	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๑.๐๐	ใช้ได้
๔.ท่านไม่เคยขาดแคลนสิ่งที่มีประโยชน์ที่ใช้ในชีวิตประจำวันเช่นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค หนังสือ เทปธรรมะ บทสวด	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๑.๐๐	ใช้ได้

มนต์ เพราะมีผู้คนมาให้เสมอๆ							
-----------------------------	--	--	--	--	--	--	--

พฤติกรรมในการเตรียมตัวก่อนตาย	ลำดับผู้ตรวจ IOC					ค่า IOC	สรุป ผล
	๑	๒	๓	๔	๕		
ด้านกาย							
๑.ท่านได้มอบหมายให้มีผู้ตัดสินใจแทนท่านเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลเมื่อท่านมีอาการป่วยหนักในวาระสุดท้าย	+๑	+๑	๐	+๑	+๑	๐.๘๐	ใช้ได้
๒. ท่านได้เลือกสถานที่รักษาตัวเวลาป่วยหนักในวาระสุดท้ายแล้ว	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๑.๐๐	ใช้ได้
๓. ท่านได้บอกกับญาติไว้แล้วถึงวิธีจัดงานศพของท่าน	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๑.๐๐	ใช้ได้
๔. ในกรณีป่วยหนักท่านเลือกวิธีการรักษาพยาบาลทางการแพทย์เพื่อบรรเทาอาการเจ็บปวดทรมานไว้แล้ว	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๑.๐๐	ใช้ได้
ด้านจิตใจ							
๑.จิตใจของท่านพร้อมยอมรับความจริงได้ว่าความตายเกิดขึ้นได้ทุกวินาที	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๑.๐๐	ใช้ได้
๒.สภาพจิตใจของท่านพร้อมรับฟังความจริงจากแพทย์ในกรณีการเจ็บป่วยครั้งนี้อาจต้องเสียชีวิต	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๑.๐๐	ใช้ได้
๓.ท่านได้เลือกบุคคลที่ท่านจะระบายความทุกข์ใจไว้แล้วในยามที่ท่านป่วยหนัก	๐	+๑	+๑	+๑	+๑	๐.๘๐	ใช้ได้
๔.ท่านจะใช้ชีวิตที่เหลืออยู่ด้วยการสร้างประโยชน์ให้เกิดแก่ครอบครัวและผู้อื่น	+๑	+๑	+๑	๐	+๑	๐.๘๐	ใช้ได้
๕.ท่านทำใจยอมรับได้ว่า ความตายเป็นเรื่องธรรมดาของชีวิต	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๑.๐๐	ใช้ได้
ด้านจิตวิญญาณ							
๑. ท่านได้ดำเนินชีวิตในแต่ละวันอย่างมีกำลังใจและไม่ท้อแท้โดยยึดหลักธรรมในพระพุทธศาสนา	+๑	๐	+๑	+๑	+๑	๐.๘๐	ใช้ได้
๒.วันเวลาเหลือน้อยท่านต้องหมั่นทำบุญสร้างกุศลในบั้นปลายของชีวิต	+๑	+๑	+๑	+๑	๐	๐.๘๐	ใช้ได้
๓. ท่านรู้สึกสบายใจที่ได้สวดมนต์ ทำทาน รักษาศีล เจริญภาวนา	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๑.๐๐	ใช้ได้
๔.ธรรมะช่วยให้ท่านปล่อยวางจากบุคคลอันเป็นที่รักของท่านได้	+๑	+๑	๐	+๑	+๑	๐.๘๐	ใช้ได้
๕.ท่านได้มีการคิดทบทวนถึงบุญกุศลคุณงามความดีที่ท่านได้ทำมาในชีวิต	๐	+๑	+๑	+๑	+๑	๐.๘๐	ใช้ได้

ด้านสังคม							
๑. ท่านได้ได้รับความเข้าใจกับผู้ที่ท่านเคยมีความขัดแย้ง	+๑	+๑	+๑	+๑	๐	๐.๘๐	ใช้ได้
๒. ท่านได้ทำปณิกรรมทุกเรื่องรวมทั้งทรัพย์สินเงินทองแก่ผู้ที่จะได้รับไว้เรียบร้อยแล้ว	+๑	๐	+๑	+๑	+๑	๐.๘๐	ใช้ได้
๓. ท่านได้มอบหมายภาระหน้าที่กิจการงานความรับผิดชอบต่างๆของท่านไว้เรียบร้อยแล้ว	+๑	+๑	๐	+๑	+๑	๐.๘๐	ใช้ได้
๔. ท่านได้ตกลงกับครอบครัวผู้ใกล้ชิดไว้แล้วถึงวิธีปฏิบัติเรื่องการเงินในเวลาที่ท่านป่วยหนักไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้	๐	+๑	+๑	+๑	+๑	๐.๘๐	ใช้ได้
๕. ท่านพึ่งพาช่วยเหลือตัวเองให้มากที่สุดในการใช้ชีวิตประจำวันเพื่อลดภาระของคนในครอบครัว	+๑	+๑	+๑	๐	+๑	๐.๘๐	ใช้ได้

ภาคผนวก จ

ค่าความเชื่อมั่น

ค่าความเชื่อมั่นแบบสอบถาม

Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	30	100.0
	Excluded ^a	0	.0
	Total	30	100.0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
.810	35

Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
1. ท่านคิดว่าสุขภาพกายของท่านไม่แข็งแรง	132.53	276.947	.252	.807
2. ท่านคิดว่าท่านมีกำลังใจที่เข้มแข็ง	131.13	293.568	-.125	.816
3. ท่านคิดว่าสุขภาพกายใจของท่านดีทำให้ท่านหลับนอนได้เป็นปกติ	132.10	274.852	.287	.806
4. ท่านกังวลว่าเมื่อตายไปแล้วจะไปอยู่ในสถานที่ไม่ดี(หุคติ)	132.90	252.990	.638	.790
5. ท่านรู้สึกกังวลว่าจะตายแบบเจ็บปวดทุกข์ทรมาน	133.30	258.631	.570	.794
6. ท่านกังวลว่าตอนใกล้ตายจะไม่มีคนดูแล	133.23	263.495	.416	.801

7. ท่านกังวลว่าเมื่อท่านตายแล้วครอบครัว ลูกหลานญาติพี่น้องจะทะเลาะกัน	133.07	249.720	.654	.789
8. ท่านมีความกังวลเกิดการกลัวยตายทุกครั้งที่ท่าน งานศพ	133.30	260.562	.514	.796
9. ท่านเชื่อเรื่องเวียนว่ายตายเกิด	130.93	284.064	.149	.810
10. ท่านเชื่อว่าการทำความดี สร้างบุญกุศลทำให้ จากไปอย่างสงบ	130.87	289.913	.014	.812
11. ท่านเชื่อว่าการให้โอกาสกรรมให้บุคคลที่เคย ล่วงเกินเป็นการชำระล้างกรรมเก่า	131.37	280.309	.262	.807
12. ท่านเชื่อว่าการระลึกถึงมรณานุสติจะทำให้ ท่านหวาดกลัวความตายน้อยลง	131.33	279.057	.206	.809
13. เมื่อท่านเจ็บป่วยท่านมักได้รับการดูแลเอาใจ ใส่จากบุคคลรอบข้าง	131.37	278.309	.279	.806
14. ในเวลาท่านเจ็บป่วยท่านมักได้รับความ ช่วยเหลือด้านการเงิน	131.47	274.740	.303	.806
15. ท่านได้รับคำแนะนำให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องการ เตรียมตัวก่อนตาย	133.20	263.338	.471	.799
16. ท่านไม่เคยขาดแคลนสิ่งจำเป็นที่มีประโยชน์ที่ ใช้ในชีวิตประจำวันเช่นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค หนังสือ เทปธรรมะ บทสวดมนต์ เพราะมีคนมาให้เสมอๆ	131.77	267.702	.394	.802

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
17.ท่านได้มอบหมายให้ผู้ตัดสินใจแทนท่าน เกี่ยวกับการรักษาพยาบาลเมื่อท่านมีอาการป่วย หนักในวาระสุดท้าย	132.30	278.148	.139	.815
18.ท่านได้เลือกสถานที่รักษาตัวเวลาป่วยหนักใน วาระสุดท้ายแล้ว	132.23	265.426	.375	.803
19.ท่านได้บอกกับญาติไว้แล้วถึงวิธีจัดงานศพของ ท่านหลังจากท่านเสียชีวิต	132.07	264.823	.455	.799
20.เมื่อท่านป่วยหนักท่านเลือกวิธีการรักษา ทางการแพทย์เพื่อบรรเทาอาการเจ็บปวดทางกาย ไว้แล้ว	132.40	269.834	.332	.805
21.จิตใจของท่านพร้อมยอมรับความจริงได้ว่า ความตายเกิดขึ้นได้ทุกวินาที	130.63	291.413	-.148	.812
22.สภาพจิตใจของท่านพร้อมรับฟังความจริงจาก แพทย์ในกรณีเจ็บป่วยครั้งนี้จะต้องเสียชีวิต	130.67	289.471	.115	.810
23.ท่านได้เลือกผู้ที่ท่านจะระบายความทุกข์ไว้แล้ว เมื่อท่านป่วยหนักใกล้ตาย	131.47	264.671	.511	.798
24.ท่านจะใช้ชีวิตที่เหลืออยู่ด้วยการสร้างประโยชน์ ให้เกิดแก่ครอบครัวและผู้อื่น	130.90	287.541	.116	.810
25.ท่านทำใจยอมรับได้ว่า ความตายเป็นเรื่อง ธรรมดาของชีวิต	130.70	288.976	.101	.810
26.ท่านได้ดำเนินชีวิตในแต่ละวันอย่างมีกำลังใจ และไม่ท้อแท้โดยยึดหลักธรรมในพระพุทธศาสนา	131.23	277.013	.253	.807

27.วันเวลาเหลือน้อยท่านหมั่นทำบุญสร้างคุณ ในบั้นปลายของชีวิต	131.00	283.655	.191	.809
28.ท่านรู้สึกสบายใจที่ได้สวดมนต์ ทำทาน รักษา ศีล เจริญภาวนา	130.77	289.357	.049	.811
29.การที่ท่านเข้าใจในธรรมะทำให้ท่านปล่อยวาง จากบุคคลอันเป็นที่รักของท่านได้	131.33	284.092	.166	.810
30.ท่านได้มีการคิดทบทวนถึงคุณงามความดีที่ท่าน ได้ทำมาในชีวิต	130.97	287.689	.105	.810
31.ท่านได้ปรับความเข้าใจกับผู้ที่ท่านเคยมีความ ขัดแย้ง	131.53	286.602	.034	.816
32.ท่านได้ทำพินัยกรรมด้านทรัพย์สิน เงินทองแก่ผู้ ที่จะได้รับไว้เรียบร้อยแล้ว	131.93	269.030	.321	.805
33.ท่านได้มอบหมายภาระหน้าที่กิจการงานความ รับผิดชอบต่างๆของท่านไว้เรียบร้อยแล้ว	131.77	272.323	.313	.805
34.เมื่อมีค่าใช้จ่ายในเวลาที่ท่านป่วยหนักใกล้ตาย ท่านได้มีแนวปฏิบัติที่ได้ตกลงกับครอบครัวไว้แล้ว	131.57	266.806	.507	.798
35.ท่านพึ่งพาช่วยเหลือตัวเองให้มากที่สุดในการใช้ ชีวิตประจำวันเป็นการลดภาระของคนในครอบครัว	131.07	284.064	.153	.810

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - ฉายา	พระ ชาย อภินนโท (ปริสัญญุตานนท์)
เกิดเมื่อ	วันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๔๙๗
ภูมิลำเนาที่เกิด	๔๐ หมู่ ๑ ต.นาเกลือ อ.บางละมุง จ.ชลบุรี
<u>การศึกษาทางโลก</u>	
พ.ศ. ๒๕๒๗	ปริญญาตรีรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
พ.ศ. ๒๕๔๐	ปริญญาโทบริหารธุรกิจ(EX-MBA) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน
<u>การศึกษาทางธรรม</u>	
พ.ศ. ๒๕๕๖	สอบได้นักธรรมตรี
พ.ศ. ๒๕๕๗	สอบได้นักธรรมโท
พ.ศ. ๒๕๕๘	สอบได้นักธรรมเอก
พ.ศ. ๒๕๕๙	ปริญญาตรีพุทธศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมกายแคลิฟอร์เนีย
<u>ประวัติการทำงาน</u>	
พ.ศ. ๒๕๒๐-๒๕๒๒	ข้าราชการฝ่ายประมวลผลด้วยคอมพิวเตอร์ สำนักงานสถิติแห่งชาติ
พ.ศ. ๒๕๒๒-๒๕๕๓	พนักงานบริษัท เซลล์แห่งประเทศไทย จำกัด
อุปสมบท	วันที่ ๑๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๕ ณ วัดหนองโดน ต.บ้านนา อ.กบินทร์บุรี จ.ปราจีนบุรี
สังกัดวัด	วัดเขาน้ำจั้น ต.บ้านนา อ.กบินทร์บุรี จ.ปราจีนบุรี ๒๕๑๑๐
ปีที่เข้าศึกษา	๒๕๕๙
ปีที่สำเร็จการศึกษา	๒๕๖๑
ที่อยู่ปัจจุบัน	วัดเขาน้ำจั้น ต.บ้านนา อ.กบินทร์บุรี จ.ปราจีนบุรี ๒๕๑๑๐